

**A MEZŐGAZDASÁG HELYZETE
AZ AGRÁRTÖRVÉNY HATÁLYBALÉPÉSÉT
KÖVETŐ IDŐSZAKBAN**

**Budapest
2004**

Kiadja:

az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet

Főigazgató:

Udovecz Gábor

Szerkesztőbizottság:

Dorgai László, Kamarásné Hegedűs Nóra (titkár), Kartali János, Kapronczai István,
Kovács Gábor, Popp József, Potori Norbert, Udovecz Gábor

Készült:

a Vidékfejlesztési Igazgatóság
Pénzügypolitikai Osztályán

Szerző:

Antal Katalin

Guba Mária

Kovács Henrietta

Közreműködött:

Mazúr Károlyné

Székelyné Raál Éva

Opponensek:

Dr. Borszéki Éva, a közgazdaságtudomány kandidátusa, tanszékvezető egyetemi
docens, Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Gödöllő

Dr. Németi László, a mezőgazdaság-tudományok doktora

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	5
1. A magyar agrárpolitikai célok és az agrártörvény általános jellemzői	9
2. A magyar agrárgazdaság pozíciójának jellemzői	15
2.1. A mezőgazdasági termelés változása	15
2.2. Az agrárgazdaság szerepe a lakosság ellátásában és a kereskedelmi egyensúly alakulásában	19
2.2.1. A hazai fogyasztás termék alapjának biztosítása	19
2.2.2. Változások az agrártermékek külkereskedelmi forgalmában	21
3. A támogatások alakulása a magyar mezőgazdaság elmúlt évtizedében	25
3.1. Agrártámogatások	25
3.2. A hazai agrártámogatások felhasználásának jellemzői	29
3.2.1. Agrárberuházások támogatása	32
3.2.2. Vállalkozások folyó támogatása	39
3.3. Az agrártermelés és támogatottsága	44
4. A mezőgazdasági termelés hatékonyságának néhány jellemzője	49
4.1. A mezőgazdasági termelés természetes hatékonyságának néhány jellemzője ...	49
4.2. A gazdasági hatékonyság néhány jellemzője	53
4.3. A termelői jövedelmek az agrárpolitikai célok tükrében	61
4.4. Néhány adalék a termelés szervezettségéhez	70
4.5. A mezőgazdasági termékek áralakulása	75
4.6. A magyar mezőgazdaság támogatottsága és az agrárrolló összefüggése	79
5. A mezőgazdaság versenyhelyzete a többi nemzetgazdasági ághoz viszonyítva ..	83
5.1. A mezőgazdasági termelés jövedelemdiszparitásának néhány vonása	83
5.2. A teljes munkaidőben foglalkoztatottak jövedelem alakulása	90
Összefoglalás	95
Summary	101
Kivonat	107
Abstract	108
Irodalomjegyzék	109
Táblázatok jegyzéke	113
Ábrák jegyzéke	115
Mellékletek	117
A sorozatban eddig megjelent tanulmányok	145

Bevezetés

Az Európai Unióhoz való csatlakozás küszöbén indokoltnak tartottuk röviden áttekinteni az elmúlt évek agrárpolitikai céljait, az Európai Unió Közös Agrárpolitikája és a magyar célkitűzések közötti összhangot, az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény hatálya alatt a magyar agrárgazdaság teljesítményének alakulását.

Az állam – főként az OECD régióban – különböző programokkal ösztönzi a mezőgazdasági termelést, elsősorban a termelők jövedelmének megtartása, illetve növelése érdekében. Nem kivétel ez alól a magyar kormányzat sem, amely a mezőgazdasági ágazatok stabilizálása, illetve pozíciójának javítása érdekében rendszeresen különböző támogató intézkedéseket fogantatosított. A magyar Országgyűlés az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvényben meghatározott módon biztosít támogatást a mezőgazdaság közvetlen céljaira, a vidék népesség megtartó képességének erősítésére és megőrzésére.

A tanulmány célja, bemutatni a mezőgazdaság helyzetét, annak tükrében, hogy pozícióját a mindenkori piaci viszonyok alakítják, amelyet a kormányzat különböző jogi és gazdasági eszközökkel igyekezett befolyásolni. A vizsgálat igyekszik bemutatni, hogy az agrártörvényben megfogalmazott célkitűzések közül mennyiben valósult meg

- a termelés versenyképességének javítása,
- a mezőgazdasági termelés eredményeként a lakosság élelmiszerkeresletének elsősorban hazai termékekkel, megfelelő mennyiségben és minőségben kielégítése,
- a hazai adottságok gazdaságos, exportorientált termelés szolgálatába állítása,
- a mezőgazdaság nemzetgazdaság más ágazataihoz viszonyított esélyegyenlőségének megteremtése, annak elősegítése, hogy az agrártermelésből élők arányos tőke- és munkajövedelmet szerezhessenek meg.

Azaz munkánk keretében csak az egzakt, mérhető célkitűzéseket, illetve azok összefüggéseit mutatjuk be.

A tanulmány röviden vázolja a magyar agrárpolitikai célok főbb jellemzőit, és az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvényt. Külön fejezetben összegzi a magyar agrárgazdaság agrártörvény hatálya alatti időszakban elért teljesítményét, bemutatva a megelőző öt éves időszakhoz viszonyított főbb változásokat. Ez annál is inkább izgalmas kérdés, mivel a magyar agrárgazdaság a rendszerváltás után 1993-ra mélypontra került, továbbá az Országgyűlés annak érdekében, hogy a piac szereplői számára kiszámíthatóak legyenek lehetőségeik és esélyeik, valamint a piacgazdaság jogi kereteit kiépítse, a szabályozott agrárpiacot megteremtse, az európai gazdasági együttműködési szervezethez csatlakozást elősegítse, 1993-ban megalkotta az agrárpiaci rendtartásról szóló törvényt. Vagyis az azóta eltelt tíz éves időszak alatt kellett (volna) a mindinkább liberalizálódó kereskedelem feltételei

között megfelelni a piaci versenynek, a hazai és külpiaci értékítéletnek, a termelés volumen- és szerkezetváltozásában a piac, illetve az árak fokozódó szerepének. Az EU csatlakozás dátumának közeledte mind élesebben vetette fel a mezőgazdaság fejlesztésének, az agrárteljesítmények növelésének szükségességét is.

A tanulmány elemzi az elmúlt évtized agrártámogatásait, bemutatta az agrártermelés finanszírozására fordított támogatások összegét, felhasználásának főbb jellemzőit, az agrártermelés és támogatottságának változását, a magyar mezőgazdaság támogatottságának és az agrárrolló alakulásának összefüggését. Bemutatásra kerül a mezőgazdasági termelés hatékonyságának – a mezőgazdasági termelésből származó jövedelem, a területi hatékonyság és a munkatermelékenység értékmutatóinak – változása, illetve annak összefüggése a termelői támogatások alakulásával. A tanulmány részletesen elemzi az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvényben megfogalmazott agrárpolitikai célok megvalósításához kapcsolódóan a termelői jövedelmek alakulását, illetve a támogatások jövedelmekre gyakorolt hatását, a termelői jövedelmek diszparitását, paritását. A vizsgálat kiterjedt a mezőgazdaság többi nemzetgazdasági ághoz viszonyított versenyhelyzetének, néhány értékmutató alapján közelíthető hatékonyságkülönbségének bemutatására.

A kutatás módszere a magyar és nemzetközi statisztikai adatok, szakirodalom vizsgálata, elemzése. A termelés- és felhasználás, az árak, támogatások alakulásának elemzéséhez alapvetően a hivatalos adatbázisként elfogadott KSH adatokra támaszkodtunk. A mezőgazdaságban képződött jövedelmek vizsgálatát három adatbázisra alapoztuk: a mezőgazdaság egészét tekintve a KSH mezőgazdasági számlák rendszerének (MSZR) adatai alapján elemeztük a változásokat, a jövedelemdiszparitásokat, paritásokat. A mezőgazdasági termelők, gazdasági egységek tényleges jövedelempozíciójának alakulását az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal (APEH) adatbázisa alapján a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági szervezeteinek adóbevallásaira, az AKII Informatikai Igazgatóságának tesztüzemi (FADN) rendszer felméréseinek elmúlt években kimutatott költség- és jövedelemadataira építve vizsgáltuk. Ugyancsak a mezőgazdasági számlák adatai alapján mutatjuk be a magyar mezőgazdaság jövedelemtermelésének nemzetközi összehasonlítását. A mezőgazdaság többi nemzetgazdasági ághoz viszonyított versenyhelyzetének vizsgálatát – az összehasonlíthatóság és a torzítások elkerülése érdekében az azonos elven számított tartalomra építve – szintén a KSH adataira, elsődlegesen Magyarország nemzeti számláinak bázisára és más KSH forrásra alapoztuk. A vizsgálat bázisa alapvetően az agrárgazdasági törvény hatálya alatt eltelt 1998-2002. évi és a megelőző időszak: (az agrárpiaci rendtartásról szóló törvény hatálybalépését követő) 1993-1997. évi adatok elemzése. Ettől azonban több helyütt eltértünk. Ahol azt indokoltnak tartottuk, bővítettük a kitekintés időhorizontját, míg más esetekben az adatok összehasonlíthatósága, illetve elérhetősége korlátozta a bevonható évek számát. (Ahol arra már lehetőség volt, ott természetesen a 2003. évi adatokat is bevontuk az elemzésbe.)

Reméljük, hogy tanulmányunk azzal együtt, hogy az elmúlt években Intézetünkben is több kiadvány foglalkozott a rendszerváltás időszakának agrártermelésével, az ezredforduló eredményeivel, az érdeklődők számára hasznos és új információkat is tartalmaz, különösen az agrártermelők jövedelempozíciójának megítélése terén, az agrárjövedelmek és támogatások összefüggése tükrében.

1. A magyar agrárpolitikai célok és az agrártörvény általános jellemzői

Magyarországon 1990 után elsősorban a kormányprogramok tartalmazták a hivatalos agrárpolitikai célokat. A szocializmus nagyüzemi gazdálkodást felépítő, valamint azt kizárólagosan preferáló agrárpolitikáját követően az MDF-kormány 1990-ben az élelmiszer-ellátás korábban elért, viszonylag magas színvonalának megtartását, a választék bővítését, a minőség javítását és az ágazat exportképességének, gazdaságosságának növekedését jelölte meg agrárpolitikai célként. A kormány célja, mind tulajdonformáiban, mind gazdaság-méreteiben vegyes összetételű, leginkább „farmer-gazdaság” jellegű mezőgazdálkodás létrehívása volt.

A Horn-kormány 1994-es programjában az agrárpolitika céljaként az országban jelentős (legalább évi 3 milliárd dollár) exportot megalapozó mezőgazdaság létrehozatalát, a biztonságos és megfizethető hazai ellátást, a gazdálkodók tisztességes és kiszámítható jövedelemhez jutását, a környezetbarát és egészséges termékek előállítását segítő gazdálkodási módszerek elterjedését fogalmazta meg. Majd **a nemzeti agrárprogram elveiként** 1997 márciusában **a következő agrárpolitikai célokat jelölte meg:**

- a) A vidék felemelkedéséhez és népességmegtartó képességéhez való hozzájárulás;
- b) a jó minőségű, egészséges élelmiszer-kínálat megfizethető áron való biztosítása;
- c) a növekvő és versenyképes export;
- d) a jövedelemparitás esélyének megteremtése a mezőgazdasági termelők számára;
- e) a természeti adottságok környezetbarát technológiával történő hasznosítása.

A Nemzeti Agrárprogram szolgált alapul az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló 1997. évi CXIV. törvényhez, amely a mindenkorai agrárpolitika számára követendő alapelveket fogalmazta meg.

Az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény preambulumban **a magyar agrárgazdaság hosszú távra szóló és széles körű közmegegyezésen alapuló fejlődésének elősegítését, az agrárfejlesztés kiszámítható és konjunkturális okokból nem megkérdőjelezhető, tartós kereteinek megteremtését, a gazdasági-társadalmi célok és ezek alapvető fejlesztési elveinek és eszközeinek kijelölését, a mezőgazdasági foglalkoztatás segítését, a mezőgazdasági termelők életszínvonalnak javításához, jövedelemszerzési lehetőségeinek a társadalmi átlag közelítéséhez való hozzájárulást, a vidék lakosságmegtartó-képességének erősítését, az Európai Unióhoz való csatlakozásra való félkészülés elősegítését, valamint az ehhez szükséges adatbázis és intézményrendszer kiépítését jelölte meg feladatul.**

Az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló **törvény alapján**¹ az agrárgazdaságban **az alábbi fő célkitűzéseknek kell érvényesülniük:**

- a termelés **versenyképességének javítása**, a mezőgazdasági termelés és a piaci szabályok feltételeinek olyan alakítása, melynek eredményeként elsősorban **hazai termékekkel, megfelelő mennyiségben és minőségben legyen kielégíthető a lakosság élelmiszerkereslete;**
- a nemzetgazdaság más ágazataihoz viszonyított **esélyegyenlőség** megteremtése, továbbá annak elősegítése, hogy az agrártermelésből élők **arányos tőke- és munkajövedelmet szerezhessenek meg;**
- a kedvező adottságok – viszonylagos előnyöket kínáló természeti és gazdasági erőforrások – **gazdaságos, exportorientált termelés** szolgálatába állítása;
- a jogszabályi előírásoknak megfelelő foglalkoztatás és jövedelemszerzés ösztönzésével a vidék **lakosságmegtartó-képességének javítása;**
- a **termelőtevékenység összhangba hozása** a természeti környezet megőrzéséhez fűződő összetársadalmi érdekekkel, **az agrárgazdaság fenntartható fejlődésével;**
- a gazdaság emberi erőforrásainak fejlesztése, az agrárinnováció segítése.

A törvény kimondja², hogy a kormánynak biztosítania kell az alábbiakat:

- az agrárgazdaságot döntően a magántulajdonon alapuló változatos üzemviszonyok jellemezzék, melyben egyenrangú szereplők az egyéni és családi gazdaságok, a termeléssel, a termelés és értékesítés szervezésével foglalkozó szövetkezetek, gazdasági társaságok;
- az agrárvállalkozások és a családi gazdaságok, különösen pedig a mezőgazdasági tevékenységet élethivatásnak választó fiatal gazdák gazdaságilag erősödjenek és versenyképessé válhassanak;
- a gazdálkodók szövetkezése és más szerveződése, integrációs együttműködése megfelelő támogatásban részesülhessen;
- a földtulajdoni és használati viszonyok alakulása a termőföld jobb hasznosítását eredményezze;
- az agrárjövendelmek növekedjenek és stabilizálódjanak;
- a mezőgazdasági termelést sújtó nem biztosítható elemi károk enyhítésére a megfelelő intézményi és pénzügyi keretek rendelkezésre álljanak.

A törvény

- lehetővé teszi továbbá, hogy a kormány szociálpolitikai megfontolásból a versenyszférától eltérő módszerekkel támogassa a kiegészítő foglalkoztatást és jövedelemszerzést, valamint az önellátást szolgáló magángazdálkodást;
- kimondja, hogy a kormány agrártámogatásokkal, egyéb állami szabályozási eszközökkel, valamint a piaci szabályozás külön jogszabályban megfogalmazott állami és a gazdálkodók részvételével működő

¹ Az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló 1997. évi CXIV. törvény 3. §-a alapján.

² Az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló 1997. évi CXIV. törvény 4. §-a alapján.

önkormányzati eszközrendszerével segítse elő az agrárrolló évenként érzékelhető mértékű záródását.

Az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény meghatározza a kormány által kialakítandó agrártámogatási rendszer főbb elemeit, melyek összege és egymás közötti aránya az adott gazdasági helyzetnek és vállalt nemzetközi kötelezettségeinknek megfelelően alakulhat.

Az agrártörvény 1998-tól meghatározott keretek között kívánta tartani a mezőgazdasági tevékenység támogatását, az agrárszektor jövedelemtermelését azzal, hogy forrást, illetve származtatási szabályokat foganatosított. Ennek értelmében „**az Országgyűlés biztosítja, hogy az agrárgazdaság, benne a mezőgazdaság közvetlen céljaira, a vidék lakosságmegtartó képességének erősítésére és megőrzésére, valamint a vidékfejlesztés agrárcélokat szolgáló programjaira az 1998. évi bázishoz viszonyítottan reálértékben legalább a bruttó hazai termék (GDP) évenkénti növekedési ütemével arányosan növelt összegű támogatást lehessen fordítani, a nem közvetlen mezőgazdasági támogatások agrárcélokat szolgáló intézményes biztosítékai mellett.**”³

Az Orbán-kormány az agrártörvényhez is igazodva az 1998-as agrárprogramjában

- egyrészt általános agrárpolitikai célokat (a termelés és a versenyképesség növekedése, a családi gazdaságok segítése, környezetbarát technológiák elterjesztése, az exporttöbblet növelése, a kutatás, a fejlesztés és az oktatás támogatása, a vidékfejlesztés),
- másrészt a hazai helyzet sajátosságaiból fakadó konkrét célokat (a támogatások emelése és EU-harmonizálása, nemzeti földalap létrehozása, föld- és ingatlan-nyilvántartás rendbetétele, kedvező kamatozású hitelek biztosítása külön agrárbank-hálózat létrehozásával is, lánckereskedelem elleni fellépés, növény- és állategészségügy erősítése, a fogyasztó- és minőségvédelem erősítése)

határozott meg.

A Medgyessy-kormány szintén a versenyképes, az európai integrációba beépülő magyar mezőgazdaság megteremtését fogalmazta meg programjául. Ennek megfelelően az agrárpolitika céljai:

- a mezőgazdaságból élők méltányos jövedelmének megteremtése,
- a versenyképes mezőgazdaság korszerű gazdasági, szervezeti és műszaki alapjainak kialakítása és az új követelményeknek megfelelő termelés növekedésének elindítása,
- az EU-ba való zökkenőmentes betagozódás előkészítése és az onnan származó előnyök maximálása.

Ezek megvalósítása érdekében egy sor, az agrárfejlesztést szolgáló lépést – új agrárrendtartási törvény megalkotása, termelési hitelterhek mérséklése,

³ Az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló 1997. évi CXIV. törvény 1. §-a.

adósságsökkentő programok meghirdetése, átláthatóbb, korrupciómentes támogatási rendszer, a normatív támogatások arányának növelése, az adminisztrációs terhek csökkentése, a fejlesztési támogatások arányának bővítése, a kistermelők helyzetének javítása, a mezőgazdasággal foglalkozók képzése, a földtulajdon és földhasználat mezőgazdaságban élő gazdálkodók érdekeinek megfelelő szabályozása, tartós földbérlet feltételeinek kialakítása, a birtokpolitika jogi, intézményi hátterének kialakítása, a szövetkezeti gazdálkodás jogi feltételeinek megteremtése, a családi gazdaságok megerősítése – foglalmaztak meg.

Hazánk 2004. májusától az EU tagja, mely különbözőképpen érinti mezőgazdaságunk egyes területeit. **A törvényben megfogalmazott agrárpolitikai célok és a Közös Agrárpolitika (KAP) céljai jórészt egybecsengenek, legalábbis nem ellentétesek.** Csupán a hangsúlyokban **vannak eltérések, s ezen prioritások újbóli átgondolása szükséges lehet.** Nem jelent ellentmondást az sem, hogy a hazai célok között az exportorientált termelés jelenik meg, ha azt nem a harmadik országok felé támogatottan kiszállítandó termékként, hanem a kibővülő „belső” piacon, az élelmiszerbiztonsági követelményeket kielégítő, versenyképes termékek formájában megjelenő, a magyar fogyasztói igényeket meghaladó élelmiszerként fogjuk fel. A törvényben megfogalmazott célokkal összeegyeztethető a termelés piacorientáltságának fokozása, az élelmiszerbiztonság és minőség szempontjainak fokozottabb érvényesítése, a rendszer egyszerűsítése, a decentralizáció, különösen azért, mert ez utóbbi két igény mind a jelenlegi magyar, mind pedig a KAP szabályai alapján jogosnak tűnik.

Az Európai Unió Közös Agrárpolitikája több mint negyven éve formálja a mezőgazdasági és élelmiszerterméket előállítók, a kereskedők és fogyasztók mindennapjait. Ez időszak alatt alakult ki az agrárpolitika célkitűzése és eszközrendszere. Jelentősen és folyamatosan bővült az érintettek tábora.

A Közös Agrárpolitika három fő szabályozási területe:

- a) az 1962-ben elfogadott és a közös piaci szervezetek révén megvalósított **piac-és árpolitika**, azon belül a harmadik országokkal folytatott mezőgazdasági termékek és élelmiszerek kereskedelmét szabályozó **külkereskedelmi politika**;
- b) a mezőgazdasági struktúrák illeszkedésének és modernizálásának folyamatát koordináló, 1972-től működő **agrárstruktúra-politika**;
- c) a közvetlenül egyik közös piaci szervezet hatókörébe sem tartozó témakörökben a tagországok vonatkozó jogszabályainak harmonizálása (közegészségügyi, biztonsági, állategészségügyi kérdések, adóztatás, minőség, termékjelölés, stb.).

Az Európai Unió Közös Agrárpolitikája az import, az export és a piaci intervenciók szabályozását szigorúan központosítja. Ugyanakkor az agrárpolitika megvalósításának sok más eszköze – így a pénzügyi feltételek közül az adóztatás, a társadalombiztosítás, az állami szolgáltatások, a finanszírozás különböző rendszerei – nemzeti keretek között működik, bár az Unió fejlődése e tekintetben is az egységesítés irányába mutat. A Közös Agrárpolitika átalakulásával viszont a

közösség tagországaiban növekszik a nemzeti, regionális szervek hatásköre és felelőssége a termelési előírások betartásában, a jövedelemkiegészítő közvetlen támogatások elosztásában, a regionális és a strukturális fejlesztési programok kidolgozásában és megvalósításában, amely 2000-től a Közös Agrárpolitika második pillére.

Az Európai Unió agrárpolitikájának alapját az úgynevezett „európai mezőgazdasági modell” képezi, amelyben **a versenyképesség és hatékonyság mellett** hasonló súlyú **meghatározó tényező a környezetvédelem, a tájvédelem és a foglalkoztatottság biztosítása**. A mezőgazdaság európai modelljének főbb vonásait az EU dokumentumok a következőkben fogalmazták meg:

- versenyképes, túltámogatottság nélküli agrárszektor,
- hagyományos és környezetbarát termelési módszerek,
- minőségi termék előállítás,
- a mezőgazdasági termelés különböző, hagyományokban gazdag formái, amelyek nem egyszerűen teljesítményorientáltak, hanem a vidék szépségének, harmóniájának fenntartására is törekednek, éppúgy, mint az életerős és aktív vidéki közösségek megtartására,
- egyszerűbb, érthetőbb agrárpolitika, a felelősség megosztása az EU Bizottság és a tagállamok között,
- olyan agrárpolitika, amelynek költségeit igazolják azok a szolgáltatások, amelyek biztosítását a társadalom elvárja a mezőgazdasági termelőktől.

Az európai modell lényege **a gazdálkodók jövedelmének megőrzése a piaci szervezetek és jövedelempótló kifizetések segítségével**.

A Közös Agrárpolitika reformja kapcsán **az Európai Unió lépéseket tett a világgpiaci viszonyokhoz való alkalmazkodás, az agrárágazat problémáinak rendezése, illetve a bővítésre való felkészülés irányába**. Az agrártámogatások és kedvezmények fenntartása változatlanul meghatározó maradt, miközben mérséklődtek a versenyképesség-növelési és szerkezetátalakítási elképzelések. Felerősödött az élelmiszerbiztonság és a minőségfejlesztés, a környezetvédelem, valamint a hátrányos adottságú termelők szempontjainak előtérbe kerülése, a költségvetési keretek betartásának fontossága, ami előrevetítette egy újabb agrárpolitikai korrekció szükségességét. Az Agenda 2000 félidős értékelése alapján az EU Közös Agrárpolitikájának további átalakítása szükséges, hogy az európai mezőgazdaság megfeleljen a változó piac, a nemzetközi kereskedelmi egyezmények, a termékminőség, az élelmiszerbiztonság, a környezetvédelem kihívásainak.

Az Európai Unióban a vidékfejlesztés szorosan kapcsolódik a közös agrárpolitikához és a foglalkoztatást támogató intézkedésekhez. **A vidékfejlesztés a mezőgazdasági politika második pillérévé vált**. A reform integrált politikát alakít ki a fenntartható vidékfejlesztés érdekében, amely nagyobb koherenciát biztosít a vidékfejlesztés, az agrártermék-árak, valamint a közös agrárpolitika egyéb elemei között. A „**fenntartható mezőgazdálkodás**” érdekében szükségessé váló reformlépés céljának a következőket tekintik:

- **Az EU mezőgazdasága versenyképességének növelése**, az intervenció valódi biztonsági hálóként való alkalmazása által.
- **A piacorientált, fenntartható mezőgazdaság kialakulásának előmozdítása**, a termékek támogatása helyett **a termelők támogatására való teljes áttéréssel.**
- **A kiegyenlítettebb támogatási rendszer elérése és a vidékfejlesztés hatékonyabbá tétele**, a támogatások egy részének a KAP első pilléréből a másodikba való átcsoportosítása révén.

Ez az átcsoportosítás nem látványos, az átcsoportosításból a vidékfejlesztésre elérhető összeg még 2013-ban is csak töredéke lesz a közvetlen kifizetések összegének.

Az EU a jelenlegi WTO tárgyalásokon nagy hangsúlyt fektet a mezőgazdasági termelés többfunkciós jellegére (Popp, 2003 b). **A mezőgazdaság elsődleges funkcióján** – élelmiszertermelés és ipari nyersanyagok (rostonvények) előállítása – **felül hozzájárul a tájvédelemhez, a környezetvédelemhez, a megújítható természeti erőforrások előállításához, a biodiverzitás megőrzéséhez, valamint a vidék társadalmi-gazdasági életképességének fenntartásához.** A hagyományos agrárpolitika termelésorientált, míg a multifunkcionalitás a természeti erőforrásokra összpontosít.

Az Európai Unióban alkalmazott, s a csatlakozás után hazánkra is kiterjedő vidékfejlesztési koncepciók által megcélzott településeken azonban általában nincs gazdasági szervező erő. A korábbi mezőgazdasági nagyüzemek itt bomlottak föl leghamarabb és a helyükön létrejött mikro- és kisvállalkozások leginkább önellátó és nem árutermelő jellegűek. Az itt élő őstermelők és kényszervállalkozók egyre kevésbé tudnak bekapcsolódni a mind jobban koncentrálódó élelmiszeripari és kereskedelmi csatornába. **Ezért a többszörösen hátrányos helyzetű térségekben a vidékfejlesztés mezőgazdasággal kapcsolatos teendőit újra kell gondolni.** Az önellátó, félig árutermelő birtokok fejlesztési-támogatási kérdéseit világosan el kell választani az árutermelő gazdaságokétól. Az elmaradott térségek a súlyos tőkehiány miatt nem tudtak/tudnak bekapcsolódni sem a nemzeti támogatási, sem az előcsatlakozási programokba. Régióon kívülről kell működő tőkét bevinni, ami csak akkor lehetséges, ha a vállalkozók befektetéseik megtérülését biztosítva látják (Raskó, 2003).

2. A magyar agrárgazdaság pozíciójának jellemzői

Az **agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény** preambulumban a törvényhozás indokaként **kimondta, hogy a mezőgazdaság**, a mezőgazdasági termékek elsődleges feldolgozása, az erdő- és vadgazdálkodás, a halászat **kiemelten fejlesztendő** nemzetgazdasági ágazat, valamint, hogy **a nemzetgazdaság fejlődése, átalakításának befejezése, modernizálása csak növekvő agrárteljesítmény mellett lehetséges**. Ezért szükségesnek tartjuk, hogy rövid áttekintést adjuk a magyar mezőgazdasági termelésben a közelmúltban végbement változásokról.

2.1. A mezőgazdasági termelés változása

A mezőgazdasági termékek termelési értéke az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény hatálya alatt eltelt öt éves időszakot a megelőző öt év adataival összevetve folyó áron számolva 68 százalékkal emelkedett (1. melléklet). A bővülés azonban döntően az értékesítési árak növekedésének, illetve az inflációnak a következménye. **A termelés volumene alig változott, 1998-2002. évek átlagában mindössze 4,8 százalékkal haladta meg a bázis időszaknak tekintett 1993-1997. évek átlagát.** A mezőgazdaság bruttó kibocsátásának volumene 2003-ban – változatlan áron számolva – 4,6 százalékkal volt alacsonyabb az előző évinél, a folyó áron mért kibocsátás lényegében megegyezett a 2002. évivel.

1. táblázat

A mezőgazdasági termelés volumenváltozása
(1998. év = 100 százalék)

Megnevezés	1998	1999	2000	2001	2002	1998-2002. évi az 1993-1997. évi százaléká- ban	2003 ⁺
Növénytermelés és kertészeti termékek	100,0	102,3	87,6	115,8	103,5	105,3	90,6
Élő állatok és állati termékek	100,0	98,3	102,1	100,5	102,2	103,2	105,5
Bruttó termelés összesen	100,0	100,4	93,9	108,9	104,3	104,8	99,5
A mezőgazdasági termékek bruttó termelési értéke, folyó áron, milliárd forint	1064,6	1082,6	1162,7	1365,0	1369,9	168,0	1335,5

+: Előzetes adat.

Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – kötetei és Mezőgazdasági termelés 2003. KSH, Budapest, 2004. – alapján számolva.

Bizonyos struktúraváltozás is végbement (2-5. melléklet). A vizsgált időszak alatt **nagyobb mértékben – 5,3 százalékkal – nőtt a növénytermelési és kertészeti termékek termelése**, ettől 2,1 százalékponttal kevesebb volt az élő állatok és állati termékek termelésének bővülése. Ezen belül az évek közötti ingadozásokat tekintve az állattenyésztés termelése volt a kiegyenlítettebb, míg az időjárás hatásainak jobban kitett növénytermelés volumenváltozását nagy kilengések jellemezték.

Hol is tart valójában a magyar agrártermelés? Elégedettek lehetünk-e az elmúlt évek alatt bekövetkezett változásokkal? E kérdések megválaszolásához indokoltnak tartjuk a vizsgálat általános adatbázisától kissé hosszabb távra visszatekinteni. A helyzet megítéléséhez hozzátartozik, hogy a magyar mezőgazdaság termelésbővülése a '80-as évek elején, első felében megállt, majd a csúcson lévő agrártermelés 1988-tól kezdve drasztikusan visszaesett. A mezőgazdasági termelés teljesítményét tekintve az elmúlt másfél évtized hullámvölgyének mélypontját az 1993. évben érte el. (A mélypontot a növénytermelésben 1993., az állattenyésztésben 1994., majd 1997. év jelentette.) **Látványos és stabil növekedés azonban azóta sem következett be.** Ezt jelzik azok a számok is, miszerint a termelés volumene 2000-ben csupán 2,8 százalékkal múlta felül az 1993. évi bázist, igaz ugyan, hogy **2001-ben 19,2 százalékkal termett több, mint 1993-ban.** Az előző évihez képest **2002-ben** – főként a növénytermelés teljesítménycsökkenése miatt – **4,2 százalékkal visszaeső mezőgazdasági termelés az 1996. évinél csupán 1,2, az 1993. évinél pedig 14,2 százalékkal volt magasabb.** A növénytermelés teljesítménycsökkenése 2003-ban tovább folytatódott, az állattenyésztés termelése meghaladta ugyan a 2002. évit, együttes volumenük azonban – az előzetes adatok alapján – 2003-ban így is visszaesést mutatott.

Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az időjárás szélsőséges megnyilvánulásai – az aszály és az árvizek – a '90-es évek elejétől egyre fokozottabb mértékben okoztak a gazdálkodás egészét veszélyeztető károkat. A tanulmányban bemutatott időszakon belül már az első évben, 1993-ban – amely a termelési mélypontot jelentette – 2,7 millió hektárt érintett az aszály. A kárenyhítésre fordított, központi költségvetési keretet terhelő összeg meghaladta a 2,6 milliárd forintot. Az agrártörvény hatálya alatti időszakban a 2000. évi súlyos aszály mintegy 1,3 millió hektáron okozott jelentős termés kiesést. A kár meghaladta a 60 milliárd forintot. A 2000. évben ár- és belvízkárok is jelentkeztek. Majd 2001-ben és 2002-ben is volt aszály. 2001-ben a tiszai árvíz és az árvíz következtében kialakult belvíz okozott tetemes károkat. 2002-ben rendkívüli felhőszakadás, majd fagy csökkentette a termést, ezt követően aszálykárok miatt kerültek nehéz helyzetbe a termelők. A 2002. évi aszályt követő kárenyhítési intézkedések értéke elérte a 18 milliárd forintot, melyek a 60 milliárd forintos adókonszolidációs program részét képezték. 2003-ban pedig a rekordokat döntő hőség párosult több mint 6 hónapon át tartó csapadékhiánnyal (Német, 2004).

Anélkül, hogy lebecsülnénk azt a tényt, hogy az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény hatálya alatt a mezőgazdaság növekedésnek indult, látnunk kell azt is, hogy a mezőgazdaság teljesítménye még mindig messzi elmarad a korábbi évek produktumaitól, és lényegében csak a mintegy negyven esztendővel ezelőtti szintet szárnyalja túl (2. táblázat, 1. ábra). Összességében **az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény hatálya alatt (1998-2002.) a növénytermelés bruttó termelése még mindig közel negyedével maradt el a '80-as évek második felének** – a visszaesés jeleit már magában hordó időszak – **termelésétől.** A termelési volument tekintve **az állattenyésztés** még kevésbé tudott a hanyatlásból felépülni, az elmúlt öt **termelése csupán kétharmada volt a rendszerváltást megelőző évekének.**

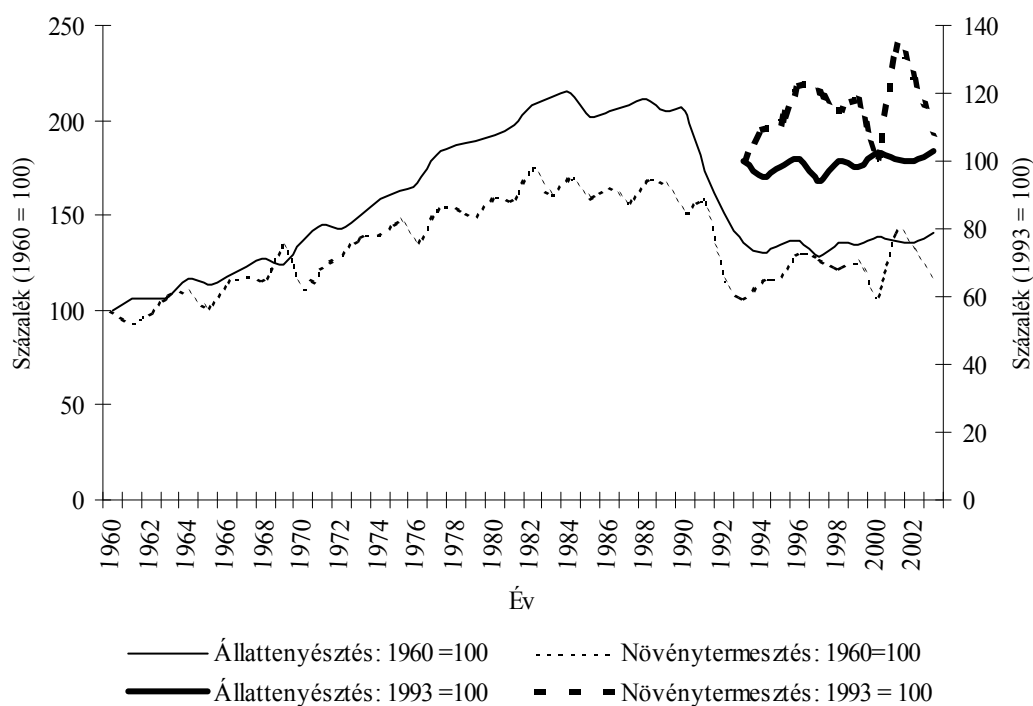

A mezőgazdasági bruttó termelés változása

Megnevezés	Az 1998-2002. évi termelés			
	az agrártörvény hatályba-lépését megelőző öt év (1993- 1997)	1986-1990	1971-1975	1961-1965
		évek		
termelésének százalékában				
Növénytermesztés	105,3	77,0	92,5	122,5
Állattenyésztés	103,2	66,0	89,7	124,2

Forrás: Magyar statisztikai évkönyv 2002, KSH, Budapest, 2003. – alapján számolva.

1. ábra

A mezőgazdasági bruttó termelés változása

Forrás: Magyar statisztikai évkönyv 2002, KSH, Budapest, 2003.

Mezőgazdasági termelés 2003. KSH, Budapest, 2004. – alapján számolva.

Miközben Magyarországon a mezőgazdasági termelés az 1993-1997. évek átlagában több mint negyedével maradt el az 1989-1991. években elért színvonaltól, a világ termelése tizedével bővült. Majd az 1998-2002. évek termelése hazánkban – a FAO adatok – alapján 3,6 százalékos növekedést mutatott, a világ mezőgazdasági termelése lényegesen gyorsabb ütemben, 12,2 százalékkal emelkedett. Így **miközben a magyar agrártermékek volumene még mindig negyedével maradt el a tíz évvel korábbtól, világviszonylatban negyedével nőtt a mezőgazdaság kibocsátása. A fejlődés azonban az elmúlt évtizedet tekintve igen különböző**

irányú és mértékű volt Európában is (3. táblázat, 2. ábra). Míg az Európai Unió országai közül Spanyolországban a '90-es évek első felében bekövetkezett visszaesés ellenére az ezredfordulóra tíz év alatt közel ötödével nőtt a termelés, ami az 1995. évi mélyponthoz képest mintegy 38 százalékos bővülést jelent, addig Finnországban – ahol a mélypontot az 1998-as év jelentette – 1998-2002 átlagában közel tizedével volt alacsonyabb a mezőgazdasági termelés mint tíz évvel korábban. Az Európai Unióhoz hazánkkal egyidejűleg csatlakozó Lengyelországban a '90-es évek elejének termeléseszkökenése több mint tíz százalékponttal kisebb volt a magyarországinál, ugyanakkor az utóbbi években a két ország termelése hasonló mértékben emelkedett.

3. táblázat

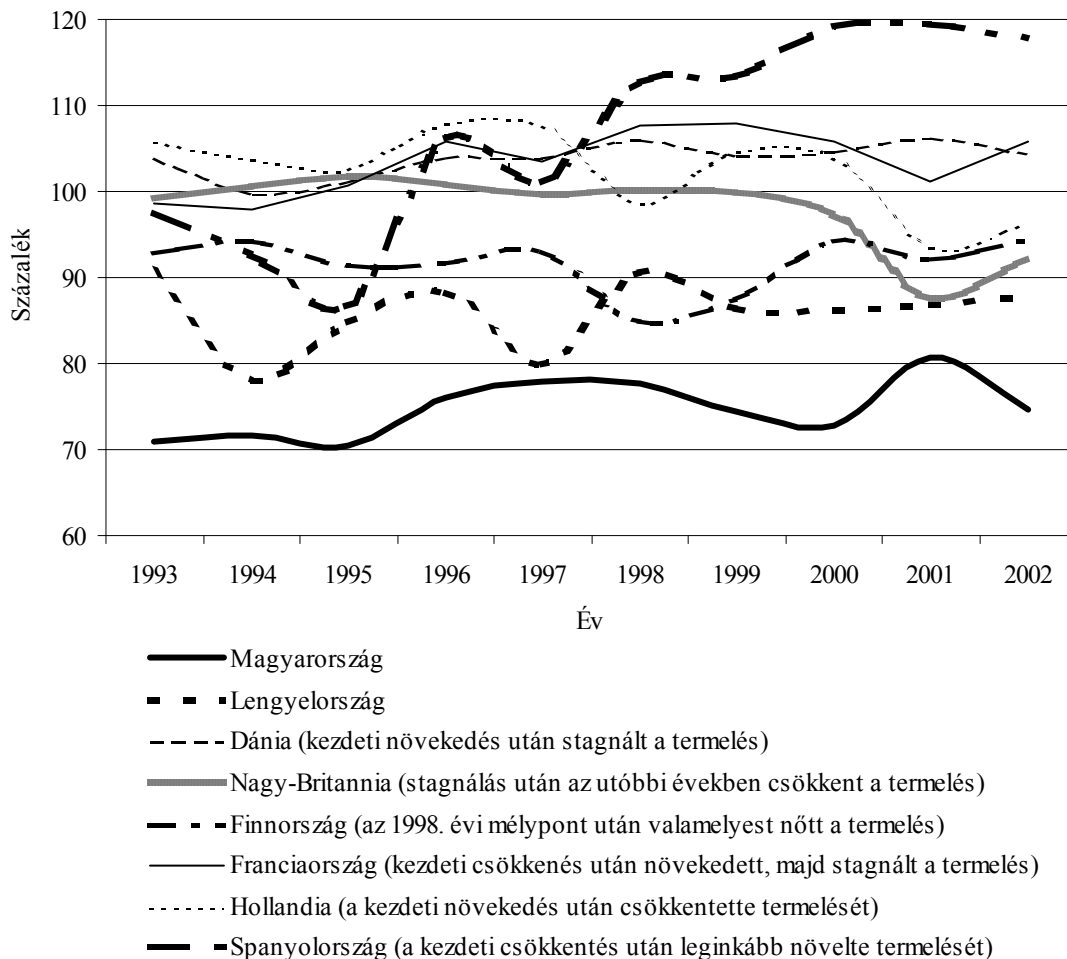
A mezőgazdasági termelés változása nemzetközi összehasonlításban
(1989-1991. évek átlaga = 100 százalék)

Ország	1993-1997	1998-2002	1998-2002. évi az 1993-1997. évi százalékában
	évek átlaga		
Világ összesen	110,2	123,6	112,2
Európai Unió országai			
Ausztria	100,5	110,0	109,4
Belgium és Luxemburg	112,8	115,1	102,1
Dánia	102,5	105,1	102,5
Nagy-Britannia	100,5	95,6	95,1
Finnország	92,6	90,6	97,8
Franciaország	101,3	105,7	104,4
Görögország	103,7	105,9	102,1
Hollandia	105,5	99,4	94,2
Németország	89,5	97,0	108,4
Olaszország	99,9	102,8	102,9
Portugália	96,8	100,3	103,6
Spanyolország	97,0	116,6	120,3
Magyarország	73,4	76,0	103,6
Lengyelország	84,4	87,7	103,9

Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv 1997 és 2002. évi kötetei. 10.1. fejezet, KSH, Budapest – alapján számolva.

2. ábra

A mezőgazdasági termelés változása néhány európai országban (1989-1991. évek átlaga = 100 százalék)

Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv 1997 és 2002. évi kötetei. 10.1. fejezet, KSH, Budapest – alapján számolva.

2.2. Az agrárgazdaság szerepe a lakosság ellátásában és a kereskedelmi egyensúly alakulásában

2.2.1. A hazai fogyasztás termékalapjának biztosítása

Az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény a célok között megfogalmazta a termelés versenyképességének javítását, a mezőgazdasági termelés és a piaci szabályok feltételeinek olyan alakítását, melynek eredményeként **a lakossági kereslet elsősorban hazai termékekkel megfelelő mennyiségben és minőségben kielégíthető legyen.**

Az élelmiszerek egy főre jutó fogyasztásának mennyisége az 1989. évi csúc után 1995-ben volt a mélyponton. Mindemellett évenként is jelentős ingadozások alakultak ki részben a kínálat volumene, az értékesítési árak, másrészt a fogyasztói keresetek függvényében, változott a fogyasztás szerkezete is, mely az 1993-1997. és az 1998-2001. évi adatokat összehasonlítva a 8. mellékletben foglaltak szerint jellemezhető. Az Európai Unió országaival összehasonlítva csaknem valamennyi termék esetében találunk nálunk kevesebbet és többet fogyasztó országot is. Mind a fogyasztás mennyiségét, mind szerkezetét tekintve igen színes és széles a skála (9. melléklet).

Azt, hogy a magyar élelmiszerfogyasztás mennyiségét tekintve kevés vagy sok, nehéz megítélni, hisz azt számos tényező befolyásolja, többek között a helyi szokások, hagyományok, az adott ország termelési szerkezete. Önmagában, ha a termelés és a fogyasztás volumenét tekintjük, akkor megállapíthatjuk, hogy nem a termelés visszaesése okozta a fogyasztás csökkenését, illetve, hogy a vizsgált időszakban nem a termékhiány volt a fogyasztás növekedésének a gátja. A KSH termékmérleg adatai alapján ugyanis **a termelés volumene a termékek jelentős hányadában – a termékek jellegétől függően ugyan differenciált mértékben, de – meghaladta a hazai fogyasztást, illetve hazai felhasználást** (4. táblázat). Ami egyben azt is jelenti, hogy a hazai viszonyokat tekintve **sokkal inkább a fogyasztás, valamint a kereslet változása determinálta a termelést, mint fordítva.**

4. táblázat

A termelés és a belföldi fogyasztás, illetve felhasználás viszonya a főbb termékcsoportokban

Termékcsoport	1993-1997	1998-2001	Változás mértéke, százalékpont
	évek átlagában a termelés a belföldi felhasználás százalékában		
Húsfélék	134,6	139,0	4,4
Csontoshús	126,3	136,4	10,2
- sertéshús	126,7	134,8	8,1
Baromfihús	146,9	141,6	- 5,3
Tej	105,3	116,4	11,2
Tyúktojás	105,2	104,4	- 0,8
Gabonafélék*	122,1	150,1	28,0
Búza	143,0	149,0	6,0
Kukorica	115,2	165,1	50,0
Árpa	102,2	113,6	11,4

*: A gabonaféléknél az 1998-2002. évek átlaga, illetve annak változása szerepel.

Forrás: Élelmiszermérlegek és tápanyagfogyasztás, 1970-2001. KSH, Budapest, 2003.

Statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – kötetei alapján számolva.

Azzal együtt, hogy a hazai termelés mennyiségében kielégítette a hazai fogyasztás, illetve a belföldi felhasználás igényét, főleg az állati termékeknél nőtt az import szerepe (5. táblázat). Így például a húsfélékből az – 1998-2001. évek átlagában csontoshúsra számolt közel 50 ezer tonna – import a fogyasztás 7,6

százalékának árualapját szolgálta. Az abrakfogyasztó ágazatok az elmúlt években jelentős értékesítési problémákkal és piaci zavarokkal küzdöttek, meglepő módon az import aránya a sertéshús esetében az 1993-1997. évi időszakéhoz viszonyítva közel megduplázódott és közelítette a 10 százalékot. A baromfinál is, miközben a termelés érzékelhetően bővült, és a fogyasztást több mint 2/5-ével meghaladta, az import aránya 0,5-ről 4,4 százalékra emelkedett. E termékcsoporthoz talán nem is annyira a hazai választék hiánya, mint az alapanyag-hiány, illetve annak szerkezete, árvonzata a meghatározó. A tej- és tejtermékeknél elsősorban a választékbővítés az, amely az import volumenének és fogyasztáshoz viszonyított arányának növekedését indukálta, hiszen az önellátásunk – termelés bővülése és a fogyasztás csökkentése mellett – a vizsgált időszak alatt több mint 10 százalékkal megugrott.

A gabonaféléknél – az ország természeti adottságaival összefüggésben – részben a termelés növekedéséből, másrészt a hazai (élelmezési célú, vetőmag, takarmány) felhasználás mérséklődéséből eredően nőtt az ország önellátottsága. A hazai termelés 1998-2002. évek átlagában másfélszerese volt, mint a belföldi felhasználás.

5. táblázat

Az import és a belföldi fogyasztás, illetve -felhasználás viszonya a főbb termékcsoporthoz

Termékcsoporthoz	1993-1997	1998-2001	Változás mértéke, százalékpont
	évek átlagában a behozatal a belföldi felhasználás százalékában		
Húsfélék	6,0	7,6	1,6
Csonthús	9,8	10,8	1,0
- sertéshús	5,0	9,5	4,5
Baromfi	0,5	4,4	3,9
Tej	7,0	8,5	1,5
Tyúkjaj	0,6	1,6	0,9
Gabonafélék*	1,6	1,0	- 0,6
Búza	0,8	2,6	- 0,8
Kukorica	0,2	0,2	0,0
Árpa	7,9	3,0	- 4,9

* A gabonaféléknél az 1998-2002. évek átlaga, illetve annak változása szerepel.

Forrás: Élelmiszermérlegek és tápanyagfogyasztás, 1970-2001. KSH, Budapest, 2003.

Statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – kötetei alapján számolva.

2.2.2. Változások az agrártermékek külkereskedelmi forgalmában

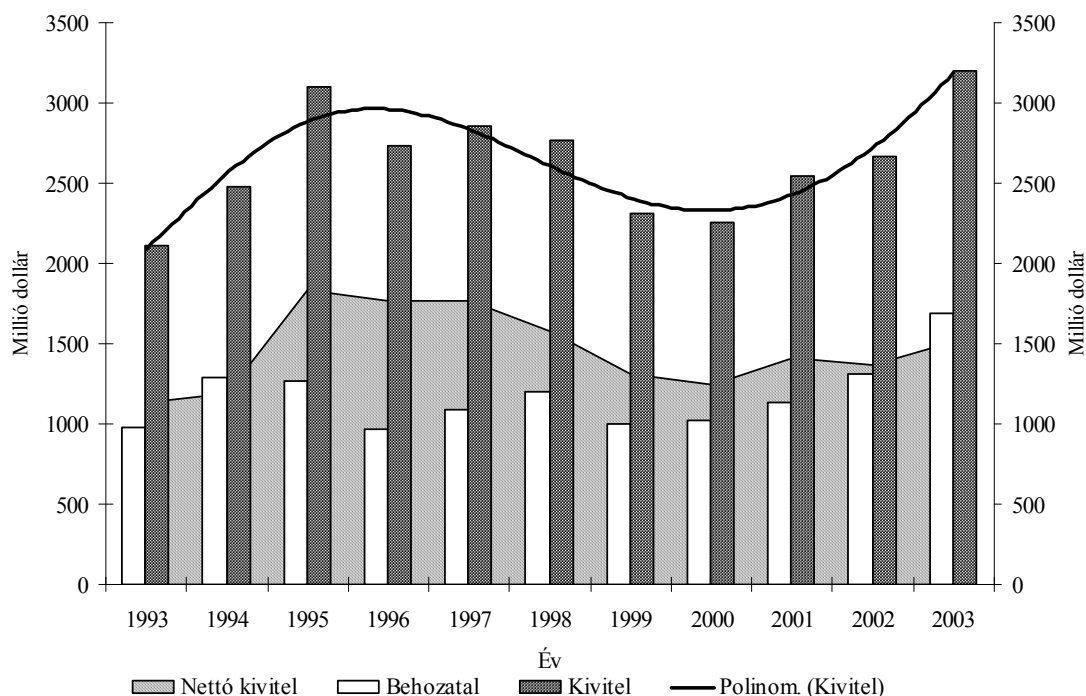
Az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény a fő célkitűzések között jelölte meg a kedvező agráradottságok – a viszonylagos előnyöket kínáló természeti és a gazdasági erőforrások – gazdaságos, exportorientált termelés szolgálatába állítását. Ezzel összefüggésben szükségesnek tartjuk röviden bemutatni, hogy a vizsgált időszak alatt miként alakult az agrártermékek

külkereskedelmi forgalma, illetve az ország külkereskedelmi egyensúlyának megteremtéséhez, a fizetési mérleg javításához való hozzájárulása.

Mint az eddigiekből is kitűnt, a magyar agrárgazdaság amellett, hogy forrást biztosít a belföldi fogyasztás termékalapjához, jelentős többletet is előállít. A termelés volumene termékenként differenciált mértékben ugyan, de meghaladja a lakossági fogyasztás, illetve a belföldi felhasználás árualapját, amelyet évenként és termékenként különböző mértékben import egészít ki. Ez utóbbi ugyanis az esetek többségében úgy szolgálta a hazai fogyasztást, hogy közben export céljára árualapot szabadított fel. **A mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel értéke az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény hatálya alá tartozó években hullámzott.** A hatálybalépés évéhez képest a világszintű helyzettel és tendenciákkal összefüggésben az agrárgazdasági termékek külkereskedelmi forgalma 1999-2000. években a korábbi évekhez viszonyítva is számottevően mérséklődött, mind a kivitel, mind a behozatal tekintetében. A mélypontot jelentő 2000. évi kivitel – dollárban mérve – közel egyötödével maradt el a két évvel korábbitól. Az újabb fordulat ellenére csak 2003-ban haladta meg a forgalom az 1998. évi összeget, illetve az 1997. és 1995. évi bevételt is.

3. ábra

Az agrártermékek külkereskedelmi forgalmának jellemzői

Forrás: Külkereskedelmi évkönyv, KSH, Budapest,
KSH adatok – alapján számolva.

Az agrárgazdaság nemzetgazdaság exportbevételéhez való hozzájárulása fokozatosan csökkent, 2002-ben a 7,3 százalékos részesedés 4,8 százalékponttal volt kevesebb az 1998. évitől. A mezőgazdasági és élelmiszertermékek importja az 1999. évi csökkenés után fokozatosan emelkedett. Így az ágazat exporttöbblete 2002-ben 13 százalékkal maradt el az 1998. évitől, miközben az ország külkereskedelmi forgalmának deficitje több mint negyedével, 3,4 milliárd dollár fölé emelkedett.

A KSH gyorstájékoztatója szerint dollár áron számolva 2003-ban az előző évihez képest több mint ötödével – 3,2 milliárd dollárra – bővült az élelmiszerek, italok, dohányárúk, valamint a növényi és állati eredetű nyersanyagok, zsírok, olajok kivitele. A termékcsoport behozatala még ennél is nagyobb mértékben – 28 százalékkal, közel 1,7 milliárd dollárra – emelkedett. Összességében az agrárgazdaság nettó termékexportja 13 százalékkal haladta meg a 2002. évit. A forint erősödésének, azaz a forint/dollár árfolyam 2003-ban⁴ is tartó változásának eredményeként azonban mégsem tűnt ennyire kedvezőnek a külkereskedelmi forgalom alakulása. Forintáron számolva ugyanis a termékcsoport exportbevétele alig 5 százalékkal haladta meg az előző évi összeget, és valamelyest (1,5 százalékkal) alatta maradt a 2001. évinek, miközben dollárban számolva ez utóbbi növekedés 26 százalékos volt. Ugyanakkor a behozatal 2003-ban mintegy 12 százalékkal emelkedett, így összességében 1,5 százalékkal csökkent a nettó devizabevétel, ami a 2001. évihez képest több mint 14 százalékos visszaesést jelent.

A mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek behozatala a hazai agrártermeléssel, a világpiaci árak alakulásával, a kereskedelmi megállapodásokkal, továbbá a hazai fogyasztói kereslet bővülő választékgigényével összefüggésben az exportot meghaladó mértékben nőtt. Míg az élelmiszertermékek, italok és dohányárúk exportjának volumennövekedése 1993-1997 és 1998-2002 időszakokat tekintve mindössze 22 százalékot tett ki, addig a behozatal mintegy 32 százalékkal bővült. A vizsgált időszak alatt az árindex – részben a struktúraváltozással összefüggésben – is az importtermékek körében volt a magasabb. Míg az importárúk ár- és szerkezetváltozásának indexe 66 százalékkal nőtt, addig az exporttermékeknél csupán 55 százalékos volt a növekedés. Az utóbbi évek árváltozása azonban – kisebb-nagyobb évek közötti termékár ingadozások és minőség vagy szerkezetmódosulás mellett – alapvetően a forint-dollár árfolyam változásával függött össze.

⁴ Az árfolyamváltozás következtében míg 2001-ben egy dollár átlagosan 286,54 forint volt, addig 2002-ben már csak 258,00 forintot, 2003-ban pedig 224,44 forintot ért. (Ez az arány körülbelül az 1999 februárinak felelt meg.)

6. táblázat

Az élelmiszerek, italok, dohányárak külkereskedelmi változása 1993-1997 és 1998-2002 között

Me.: 1993-1997. évi = 100 százalék (forintalapon számolva)

Megnevezés	Érték-	Volumen-	Ár-
	index		
Kivitel	183,7	122,7	155,2
Behozatal	221,8	131,7	166,2

Forrás: Külkereskedelmi évkönyv, KSH, Budapest – kötetei alapján számolva.

Össességében a kivitel devizabevétele az 1998-2002. évek átlagában – dollárban kifejezve – 2,5 százalékkal maradt el az 1993-1997. éveké mögött, ugyanakkor a behozatal értéke 17,0 százalékkal nőtt. Azaz a nettó export a vizsgált időszakot tekintve több mint 14 százalékkal csökkent (7. táblázat).

7. táblázat

Az agrártermékek külkereskedelmi forgalmának változása

Me.: millió dollár

Megnevezés	1993-1997	1998-2002	Változás mértéke, százalék	2003
	évek átlaga			
Kivitel	2 567	2 502	- 2,5	3 201
Behozatal	968	1 132	17,0	1 686
Egyenleg	1 599	1 370	- 14,3	1 515

Forrás: Külkereskedelmi évkönyv, KSH, Budapest – kötetei alapján számolva.

3. A támogatások alakulása a magyar mezőgazdaság elmúlt évtizedében

A kormányzat a mezőgazdasági ágazatok stabilizálása, illetve pozíciójának a kívánatosnak tekintett irányba való változtatása érdekében rendszeresen, különböző támogató intézkedéseket fogantatosított. A piacgazdaság viszonyai között az agrártörvényben meghatározott célkitűzések, illetve az adott kormány agrárpolitikai céljainak megvalósulását szolgáló eszközök közül kiemelkedő jelentőségűek a támogatások. Ezek a támogatások igen eltérő indíttatásúak voltak, végső soron – több-kevesebb áttételen keresztül – termelői jövedelmet javítottak, illetve részben pótolták azokat a forrásokat, amelyeknek a termelés bizonyos szintű fenntarthatósága érdekében a termékek jövedelmében kellett volna megtermelődniük. Szükségességét indokolta, hogy bár nőttek az értékesítési árak, a termelő-felhasználás árnyövekedései következtében azonban reáláron a fajlagos jövedelem – még mindig – elmaradt az 1980-as évek végén megszokottól, amely az akkori termelés termelőalapjának bázisát biztosította.

3.1. Agrártámogatások

Az agrárágazatoknak nyújtott állami támogatások rendszere az elmúlt években többször és jelentősen változott. **A támogatások célrendszere, belső szerkezete idomult az agrárpolitikai törekvésekhez, illetve az akut problémák természetéhez.** A támogatások nominális összege az 1993. évi 52 milliárd forintról – évek közötti számottevő ingadozás mellett – 2002-re a mezőgazdasági termelők 2002. évi adósságrendezési programja, az elemi kár enyhítése keretében felhasznált 60 milliárd forintot is számolva, 273 milliárd forintra emelkedett. E támogatásváltozás még akkor sem elhanyagolható, ha figyelembe vesszük a vizsgált időszak alatt lejajlott inflációt, 1993 és 2002 között a fogyasztói árak több mint 3,5-szeresükre emelkedtek. Kevésbé látványos azonban a támogatás, illetve az agrártermelés támogatottságának a növekedése, ha – részben az előző évek kedvezőtlen gazdasági folyamataiból fakadóan felgyülemelő, másrészt az elemi károkkal összefüggő jövedelemvesztés mérséklését szolgáló – adósságrendezést, mint 2002. évi költségvetési kifizetést nem vagy nemcsak a 2002. évi támogatáshoz számítjuk (10. melléklet). A mezőgazdasági termelés támogatása címen felhasznált összeg magába foglalja a mező- és erdőgazdálkodást, élelmiszer-feldolgozást és termékeinek forgalmazását segítő költségvetési támogatást. Ezek egy része csak közvetett hatással van a mezőgazdasági termelés helyzetére, jövedelempozíciójára, finanszírozási lehetőségeire. Célját tekintve azonban indokoltnak tartjuk valamennyi szereplőnek juttatott támogatás együttes összegének és a mezőgazdaság teljesítményeinek összefüggéseit bemutatni.

A mezőgazdasági termelés támogatásából közvetlenül a mezőgazdasági termelőknek juttatott hányad a 2002. évi adatok alapján is címenként igen differenciált. Míg a földalapú növénytermelési támogatást zömmel az alapanyag-termelők részére folyósította a költségvetés, addig az ugyancsak az agrártermelés

költségeit csökkentő ún. agrártermelés támogatásának 66 százalékban, az agrárfinanszírozás támogatásának 64 százalékban volt címzettje mezőgazdasági tevékenységi besorolású társas vállalkozás, egyéni vállalkozó vagy magántermelő. A piacra jutási támogatások közül az ún. agrárpiaci támogatások 41 százalékban, a piacra jutási támogatások 25 százalékban, míg a mezőgazdasági és élelmiszeripari export támogatására folyósított összeg csupán 2 százalékban jutott közvetlenül a mezőgazdasági tevékenységet folytatókhoz. Ez azonban nem csupán magyar sajátosság.

Az OECD becslése alapján **a fogyasztók és adófizetők által különböző címen kifizetett agrártámogatásoknak legfeljebb fele kerül a mezőgazdasági termelőkhez.** A piaci ártámogatás és veszteségtérítés esetében ez az arány maximum 25 százalék, input támogatásánál kevesebb, mint 20 százalék, a területalapú támogatásoknál megközelíti az 50 százalékot. A **piaci ártámogatás és veszteségtérítés**, mint kibocsátásra (outputra) alapozott kifizetés ösztönzőleg hat az output, közvetetten pedig az input növelésére, ami azt jelenti, hogy a támogatások jelentős része az inputellátó iparhoz kerül vagy a földértékben kerül tőkésítésre. A **területalapú közvetlen kifizetéseknél** a támogatások szinte egésze a magasabb földárban tőkésül, aminek következtében nő a földvásárlás vagy földbérlet költsége (Popp, 2003 a).

A jelenlegi támogatási eszközök nagy része a termelésre vagy termelési tényezőkre irányul, amelyek nem tudják jelentős módon megváltoztatni a jövedelemelosztást, ráadásul **a támogatások egy része nem a kívánatos kedvezményezettek zsebébe vándorol.** A megoldást olyan támogatási eszközök hozhatják meg, amelyek sokkal inkább az egyén vagy család jövedelemszükségletét veszik figyelembe, mintsem a foglalkozást. Ebbe az irányba az **első lépés a jövedelemtámogatásra szoruló mezőgazdasági háztartások** (farmernek és családjának) **beazonosítása.** A mezőgazdasági tevékenységről leválasztott és célzott támogatás tűnik a leghatékonyabb jövedelemátcsoportosítási eljárásnak, s ezen belül az adózási, társadalombiztosítási rendszer segítségével is mérsékelhető a jövedelemkockázat (Popp, 2003 a). A piacorientált agrártermelés és a multilaterális kereskedelmi rendszer elsődleges szerepe mellett a mezőgazdasági tevékenység hozzájárul a tájvédelemhez, a környezetvédelemhez, a megújítható természeti erőforrások előállításához, a biodiverzitás megőrzéséhez, valamint a vidék társadalmi-gazdasági életképességének fenntartásához.

Az agrárgazdaság számára felhasználható költségvetési támogatás minimumát, illetve számítási metodikáját az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény szabályozza, összegét az Országgyűlés a költségvetés évenkénti elfogadása során határozza meg. Az agrártámogatások igénybevétele a törvény hatálya alatt is – részben épp az agrártermelés sajátosságaiból adódóan, a természet, az időjárás szélsőségeinek kitett termésingadozásokkal, piaci zavarokkal összefüggő ár- és jövedelemingadozásokból fakadó gondok enyhítése végett, másrészt a mezőgazdaság ár- és jövedelemdiszparitása következtében – egyik évről a másikra is jelentősen változott. A kormányzat adott években a feszültségek enyhítésére részben

a források átcsoportosításával többletkifizetéseket is engedélyezett, míg a keret kimerítésére a vizsgált időszakban csupán egy évben nem volt lehetőség, illetve szükség.

8. táblázat

Az agrártörvény szabályai szerint meghatározott mezőgazdasági támogatások és a tényleges kifizetések alakulása

Me.: milliárd forint

Megnevezés	1998	1999	2000	2001	2002	2003 ⁺
Agrártörvény szabályai szerint számított összeg*	120,8	138,5	160,0	181,3	197,6	212,9
Költségvetési támogatások	110,9	131,9	134,7	190,9	200,2	..
Többlet költségvetési kifizetés a törvényben megfogalmazotthoz képest	9,9	- 7,4	- 25,3	9,6	2,6	..
Saját befizetési kötelezettséggel fedezett kiadások	16,1	12,5	5,9	3,4	12,9	..
Kiadás összesen	127,0	144,4	140,6	194,3	213,1	217,0
Agrárhitelek törlesztési támogatása és elemi kár enyhítése					59,9	..
Többlettámogatás a törvényben megfogalmazotthoz képest	6,2	5,9	-19,4	13,0	75,5	4,1

*: Adott évi inflációval- és GDP-növekedéssel számolva.

+: Előzetes adat.

Részletesen lásd a 10. mellékletben.

Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv, KSH, Budapest, PM adatok – kötetei;

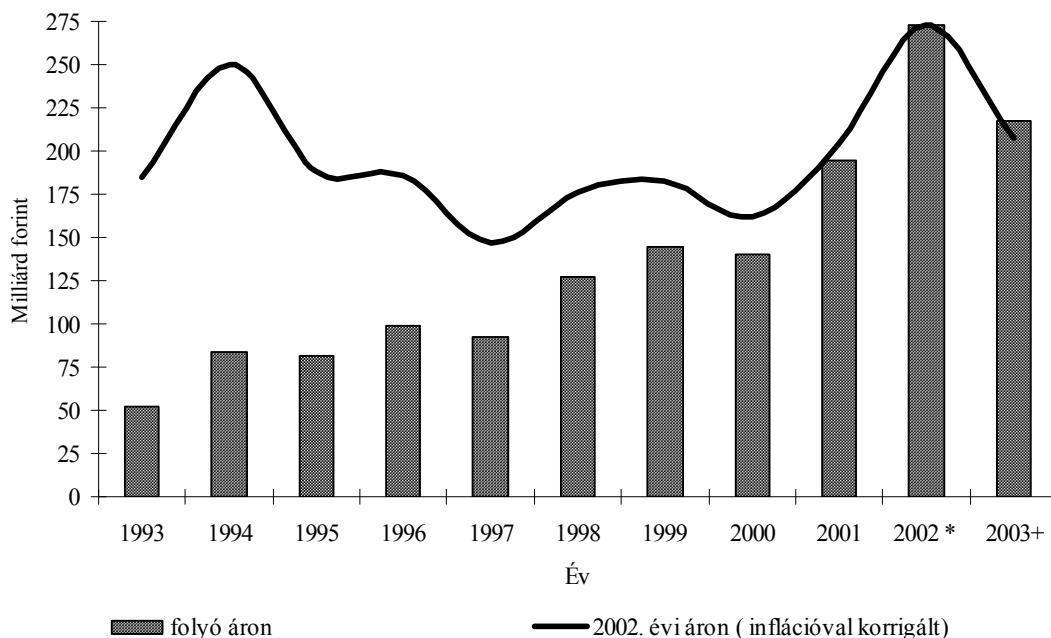
Agrárgazdaság fejlesztéséről szóló 1997. évi CXIV. törvény – alapján.

A támogatások összegét tekintve – 2002. évi árszínvonalon számolva – a vizsgált időszakon belül **a mélypontot az 1997. évi támogatás jelentette, amikor annak összege az előző évhez viszonyítva nominál értéken is csökkent.**

Az inflációs hatásokkal, illetve az agrárrolló vizsgált időszak alakulásával korrigálva a támogatások összegét, a 2002. évi támogatás összege reálértékben az 1994. évi támogatás körül alakult (4. ábra).

4. ábra

A mező- és erdőgazdálkodást, élelmiszer-feldolgozást és termékeinek forgalmazását segítő támogatások változása az elmúlt tíz évben

*: A mezőgazdasági termelők adósságrendezési programjára, elemi kár enyhítésére fordított 60 milliárd forint összeggel.

+: Előzetes adat.

Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv adataiból végzett számítás alapján összeállítva.

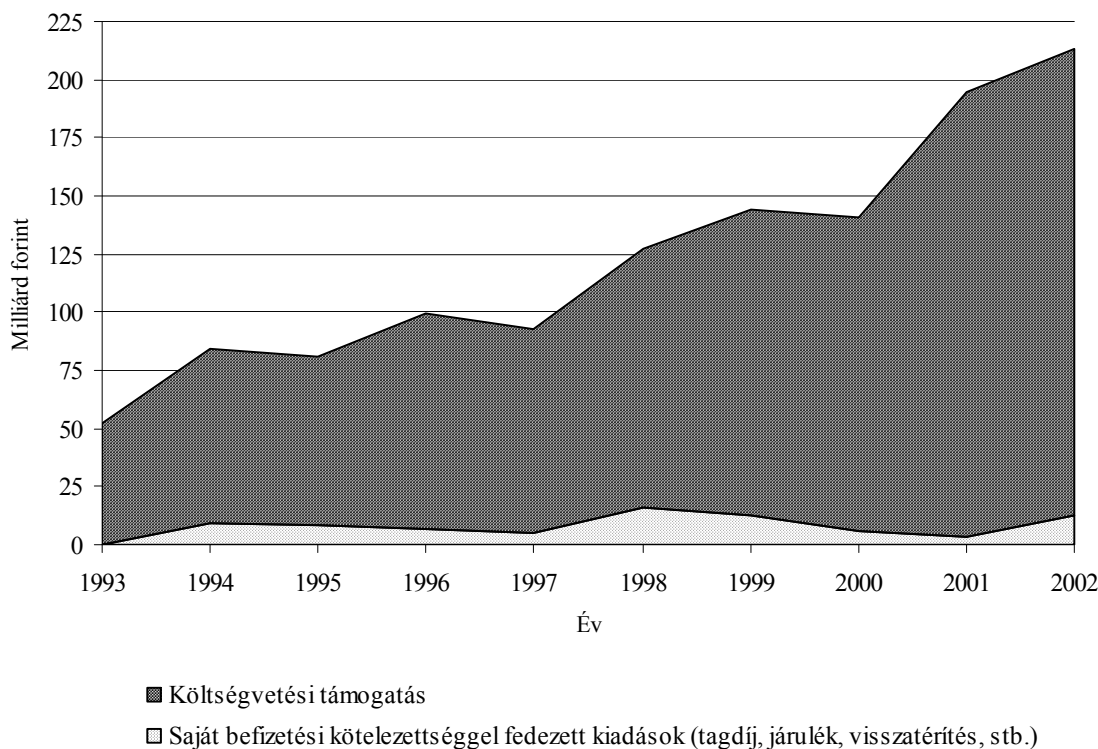
Agrár- és vidékfejlesztés támogatására 2003-ban – előzetes adatok alapján – 217 milliárd forintot fordítottak. Az agrárpolitika 2003. évi célként a mezőgazdasági versenyképesség növelését, a mezőgazdasági termelés korszerűsítését (például új gépek, technológiák vásárlását, építési beruházásokat, ültetvénytelepítést, fiatal gazdálkodók támogatását, melioráció- és öntözésfejlesztést, agrárlogisztikát, stb.), a mezőgazdaságból élők jövedelmének javítását, a piaci zavarok elhárítását intervenciós rendszerek bevezetésével, az átláthatóbb és korrupciómentes támogatási rendszer alkalmazásával jelölte meg. A támogatási rendszer átalakítása az egyszerűsítés jegyében folytatódott, ugyanakkor előtérbe kerültek az EU-csatlakozást szolgáló intézkedések. Az agrártámogatások jogszabályai 2003-ban még hazai döntések alapján kerültek meghirdetésre, ami nem zárta ki, hogy a közös agrárpolitika által támogatott jogcímenek és formában is támogatáshoz lehetett jutni. (A SAPARD programok kizárólag az EU által jóváhagyott feltételekkel valósíthatók meg.)

Az agrártermelés támogatásának forrását zömmel és 1998 óta növekvő mértékben a központi költségvetés finanszírozta. Az ún. saját befizetési kötelezettséggel – tagdíj, járulék, visszatérítés, stb. – fedezett kiadások összege az egyes évek között nagy szélsőségekkel ingadozott. Míg 1993-ban ennek összege alig 0,3 milliárd forint volt, 1998-ban meghaladta a 16,1 milliárd forintot, azaz a

támogatások minden hetedik forintját a saját befizetések forrása finanszírozta. Ezt követő években a saját befizetések szerepe a központi költségvetésből biztosított források növekedésével egyidejűleg nemcsak arányában, de összegében is fokozatosan visszaesett (5. ábra).

5. ábra

Az agrárgazdaság támogatásának megoszlása források szerint

Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – adatai alapján.

3.2. A hazai agrártámogatások felhasználásának jellemzői

Az agrártermelők jogos igénye, hogy a támogatási rendszer megfelelő orientációt jelentsen a hosszabb termelési ciklusú ágazatok számára is, rendelkezései több évre szóló érvényességgel kerüljenek meghirdetésre. Az agrártámogatási rendszer struktúrája, prioritásai és főbb támogatási konstrukciói alapvetően az agrárfejlesztésről szóló törvényben foglaltakon alapultak/alapulnak.

Az agrártámogatások igénybevételének általános feltételeiről szóló rendelet alapján a költségvetési forrás terhére támogatás az alábbi formákban nyújtható:

- bevételt növelő, illetve termelési költségeket csökkentő közvetlen termelői támogatás,
- éven belüli lejáratú hitel kamattámogatása,
- éven túli lejáratú hitel kamattámogatása,
- fejlesztési célú támogatás.

A támogatások felhasználásának szerkezete nem mindenben követte a gazdálkodók és vidéken élők hosszú távú érdekeit. Volumenében és arányában is **viszonylag kevés költségvetési forrás jutott a versenyképesség javítására, annak ellenére, hogy bizonyos struktúraváltozás végbement.** (Az ágazat pozíciója, illetve az ágazatból megélni szándékozók, vagy kényszerülők szempontjából természetesen a pillanatnyi zavarok elhárítására fordított összegek sem elherdált kifizetések, hosszabb távon azonban ezek a gondok általában újratermelődnek.)

- Kedvező változásnak tekinthető, hogy az agrárgazdasági beruházásokra, beruházási célprogramokra fordított költségvetési forrás – folyóáron számolva – az 1993-1997. évek 12 milliárd forintos átlagáról 1998-2002. átlagában évi 46 milliárd forintra emelkedett, és 2002-ben meghaladta a 73 milliárd forintot, részaránya csaknem megduplázódott (9. táblázat).
- Az elmúlt tíz évben kisebb nagyobb ingadozások, illetve stagnálások mellett nőtt a vállalkozások folyó támogatására fordított összeg. Az összes támogatáson belüli aránya az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény hatálya alatt eltelt öt éves időszakot a megelőző öt év adataival összevetve 81 százalékról 66 százalékra csökkent. A törvény hatályba lépésének évében bár összegében az előző öt éves időszakhoz képest bővült, de folyóáron sem haladta meg az 1996. évit. Arányában 1993-tól a legalacsonyabb hányadot – 65 százalékot – fordította a költségvetés a vállalkozások folyó támogatására. Az összeg és arány azonban 1999-ben – a gazdasági-, illetve kül- és belpiaci helyzettel összefüggésben kialakult túlkínálat, illetve piaci zavarok elhárításával, mérséklésével összefüggésben – számottevően megugrott. Ezt követően folyó áron tovább növekedett az e célra felhasznált összeg, részesedése ugyanakkor több mint 15 százalékponttal csökkent.

Még látványosabb a támogatások felhasználásának pozitív változása reálértéken számolva (6. ábra):

- a termelés hosszú távú fejlesztését, a versenyképesség javítását szolgáló agrárgazdasági beruházások és egyéb beruházási célprogramok támogatása kétszeresére nőtt,
- a vállalkozások folyó támogatására fordított összeg az infláció hatását kiszűrve – a fejlesztések érdekében tett átcsoportosítások miatt – 1998-2002. évek átlagában 21 százalékkal maradt el a vizsgálatunkban bázisnak tekintett 1993-1997. években felhasznált költségvetési forrás mögött,
- ezt egészítette ki 2002-ben a mezőgazdasági termelők adósságrendezési programjára, elemi kár enyhítésére fordított 60 milliárd forint összeg.

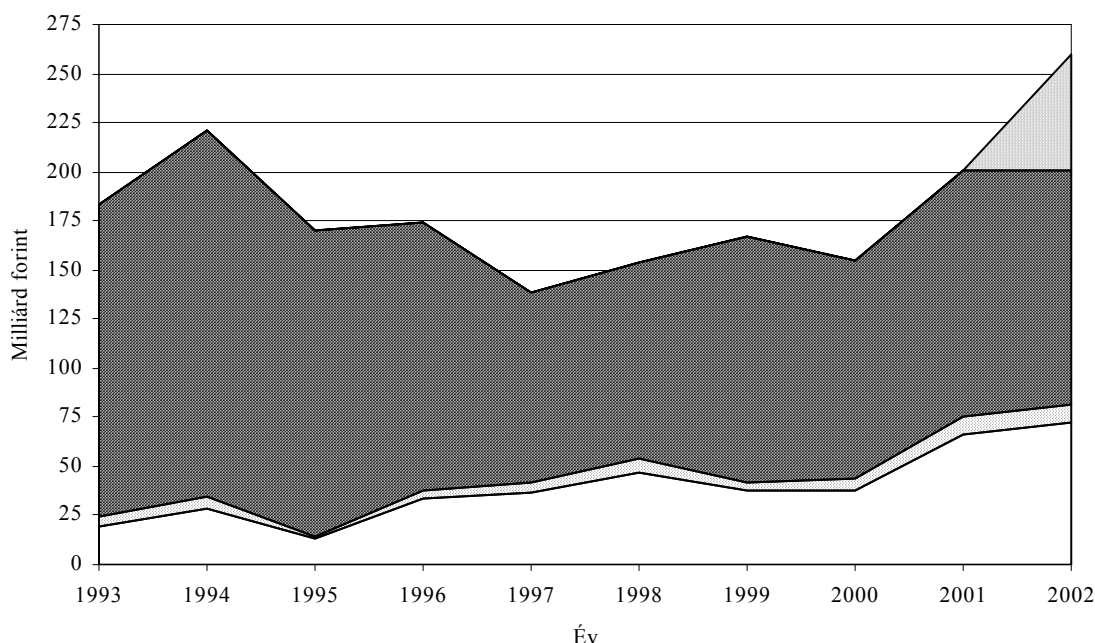
Az agrártámogatások szerkezete (folyó áron)

Évek	Agrár- gazdasági beruházások és egyéb beruházási célprogra- mok támogatása	Támogatási célelőirányza- tok és egyéb támogatás (agrárgazda- sági beruházások nélkül)	Vállalkozá- sok folyó támogatása	Agrár- gazdasági beruházások és egyéb beruházási célprogra- mok támogatása	Támogatási célelőirányza- tok és egyéb támogatás (agrárgazda- sági beruházások nélkül)	Vállalkozá- sok folyó támogatása
	milliárd forint			megoszlás százalékban		
1993	5,4	1,4	45,1	10,5	2,8	86,8
1994	9,4	2,3	62,7	12,7	3,1	84,2
1995	5,6	0,4	67,0	7,7	0,6	91,7
1996	17,7	2,5	72,5	19,1	2,7	78,2
1997	22,8	3,2	61,4	26,1	3,6	70,2
1993- 1997 átlaga	12,2	2,0	61,7	16,1	2,6	81,3
1998	33,9	4,8	72,2	30,6	4,4	65,1
1999	29,7	3,5	98,7	22,5	2,6	74,8
2000	32,6	5,1	97,0	24,2	3,8	72,0
2001	62,8	8,9	119,2	32,9	4,7	62,4
2002	73,1	8,4	119,2	36,4	4,2	59,4
1998- 2002 átlaga	46,4	6,1	101,3	30,2	4,0	65,8

Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – kötetei alapján számolva.

6. ábra

A költségvetési támogatás címenkénti megoszlása (2002. évi árszinten számolva)

- Mezőgazdasági termelők adósságrendezési programjára, elemi kár enyhítésére fordított 60 milliárd forint összeggel.
- Vállalkozások folyó támogatása
- ▒ Támogatási célú irányszabványok és egyéb támogatás agrárgazdasági beruházások nélkül
- Agrárgazdasági beruházások és beruházási célprogramok támogatása

Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – kötetei alapján végzett számítás.

3.2.1. Agrárberuházások támogatása

A beruházási döntések meghozatalának meghatározó tényezője a befektetések megtérülése, a termelői jövedelmek várható növekedése, mely, mint motiváló tényező közrejátszott az elmúlt években tapasztalható folyamatokban. A teljesség igénye nélkül ezek a következők szerint vázolhatóak fel:

- A beruházások több mint egy évtizedes visszafogása következtében a mezőgazdaságban használt eszközök nem csak erkölcsileg váltak elavultabbá, hanem fizikailag is elhasználódtak, ezáltal csak romló hatékonyságú termelést tesznek lehetővé. Bizonyos esetekben **felvetik a beruházás és a tevékenység megszüntetése közötti választás kényszerét** is.
- A versenyképes termelés korszerű technikai felszereltséget, termelőalapokat feltételez.
- A mezőgazdasági vállalkozások jelentős részénél motiváló a **munkahelyek megőrzésének lehetősége**.
- A beruházások motiváló tényezőjeként nem csak és nem is elsősorban az adott időszak jövedelemhelyzetét, hanem **a következő** (a beruházás aktiválását követő) **időszak jövedelemviszonyait**, pontosabban **az akkori jövedelem várakozásokat veszik figyelembe**. Ebben az összefüggésben

- az elmúlt években a termelők **kiszámíthatóságra** utaló jeleket fedezhettek fel a piacszabályozásban, az intézkedések a korábbi évekhez viszonyítva kevésbé voltak ad hoc jellegűek,
- **közel került az EU csatlakozás időpontja**, amelytől a termelők kiegyensúlyozottabb piacot, általában magasabb termelői árakat, több támogatást és nagyobb jövedelmet várnak,
- ez arra ösztönözte a termelőket, hogy a csatlakozás utáni jövedelem érdekében legalább a termelés szinten tartásához szükséges termelőalapokat fenntartsák.
- Az EU szabályozás széles körű megismerésével bizonyos **piacra jutási követelmények** (élelmiszerbiztonság, állatvédelem, környezetvédelem, stb.) **is előtérbe kerültek**. Az ezeknek való megfelelés a termékértékesítés feltételévé válhat, sőt sok esetben már ma is az, amire a gazdálkodók igyekeztek – a lehetőségeik keretein belül – felkészülni.

A beruházások alakulásának másik lényeges tényezője a felhasználható források megléte. Ezek közül elméletileg a tárgyi eszközök után képzett amortizáció, az adózott jövedelem, a beruházásra fordítható, adójogszabályokban rögzített beruházási célú adókedvezmények, a beruházásokhoz adott állami támogatás, a pénzügyintézetek által nyújtott beruházási hitelek, a tulajdonosok (tagok) által adott kölcsönök, a jegyzett tőke emelése, költségként elszámolható beruházások vehetők számításba.

A beruházások támogatása, s ezzel együtt a mezőgazdasági beruházás is a '90-es évtized első éveiben szinte teljesen leállt. Így óriási beruházás elmaradások, hiányok jelentkeztek. A műszaki megújítást célozta az 1993-ban létrehozott mezőgazdasági fejlesztési alap, ez azonban elsősorban a mezőgazdaság átalakulásához és a szerkezetváltáshoz nyújtott állami segítséget. Később bővült a támogatható beruházási célok köre, kezdetben az építési (beleértve a gyümölcsstelepitést), öntözési és meliorációs beruházásokat részesítették előnyben, később az állattartási fejlesztések is kaptak támogatást. A beruházások támogatási rendje 1996-ban markánsan megváltozott. Az alanyi jogon járó géptámogatási konstrukció jelentősen növelte a beruházási kedvet.

Az utóbbi években a fejlesztésekhez adott támogatások közel fele gépbeszerzésekhez kapcsolódott. Jelentősen javult a mezőgazdaság gépellátottsága és műszaki színvonala, de ez még mindig nem elegendő az évtizedek alatt kialakult kedvezőtlen korösszetétel és minőségi heterogenitás látványos megváltoztatásához. Megindult ugyan az EU tagországhoz való műszaki felzárkózásunk, azonban a magyar mezőgazdaság még sok területen mindig nem tudja felvenni a versenyt az uniós tagországok termelőivel. A magyar mezőgazdaság technológiai szintje, hatékonysága elmarad a nyugati versenytársakétól, ugyanakkor az EU-n belül csak korlátozott lehetőség lesz közvetlen beruházási támogatásokra.

A mezőgazdasági termékek minőségét javította a termelést, termékfeldolgozást és az értékesítést szolgáló beruházások támogatása, és egyúttal hozzájárult az agrárgazdaság technikai megújulásához. A szőlő- és

gyümölcsültetvények telepítéséhez nyújtott támogatás az ültetvények kor- és fajtaösszetételének javításával ugyancsak a versenyképességet növelte.

A meliorációs, öntözésfejlesztési és földvédelmi támogatások célja a termőföld termőképességének és különösen vízgazdálkodásának tartós javítása volt, beleértve a káros víztöbblet elvezetését és a hiányzó víz pótlását is. A belvízcsatornák javítása, karbantartása viszont nem csak a földvédelem, hanem a biztonságos termelés szempontjából is elengedhetetlen. Tekintettel arra, hogy az EU nem támogatja az ilyen célú beruházásokat, a csatlakozásig még inkább indokolt (volt) a támogatás.

Az agrárberuházások alakulását nagyban meghatározta a kapcsolódó támogatások mértéke és igénybe vehető összege is. A támogatások növelése – a termelés jövedelemviszonyait, illetve a hitelfelvételi lehetőségeket is figyelembe véve – általában fokozta a termelők vállalkozói kedvét is. A beruházásokhoz – jogszabályban meghatározottak szerint – 25-60 százalékos tőkejuttatást, valamint pénzintézetektől felvett hitel után kamattámogatást lehetett igénybe venni.

Az agrártörvény hatálya alatt az agrárszabályozás fontos részét képezték az agrártermelés versenyképességét fokozó beruházások támogatási feltételei. Ennek keretében nagyobb mértékű támogatás segítette a meglévő termelőkapacitások korszerűsítését, fokozott támogatást élveztek a kedvezőtlen adottságú agrárkörnyezetben megvalósuló mezőgazdasági beruházások. Támogatásban részesült a mezőgazdasági gépbeszerzés és ültetvénytelepítés, az értékesítő, beszerző és szolgáltató szövetkezők közös beruházási tevékenysége is.

Összességében „Az utóbbi években a beruházások és a beruházás támogatása asszinkronitást mutat. 1998-ban a beruházások a támogatásoknál nagyobb ütemben növekedtek. 1999-ben a beruházás annak ellenére nőtt, hogy a támogatás csökkent, míg 2000-ben a nagyobb támogatás ellenére is csökkent a beruházások értéke. 2001-2002-ben növekedtek a beruházások, de ennél sokkal nagyobb ütemben nőtt a beruházási támogatás. A beruházási források összetevőit vizsgálva a következőket állapíthatjuk meg:

- Az adott év beruházásának forrásai közül fontos a támogatás, a beruházási hitelállomány növekedése, valamint az értékcsökkenés. Ezen három forrás aránya az összes beruházásból 1997-1999 között folyamatosan csökkent, vagyis a negyedik forrás, az eredmény igénybevétele a beruházásra egyre nagyobb lett. Ez 1999-ben megközelítette a támogatás értékét.
- 2000-ben a támogatás növekedésének hatására az eredménytartalék beruházásra fordított összege minimális volt.
- 2001-ben és 2002-ben a támogatás növekedésétől azért maradt el a beruházás növekedési üteme, mert az értékcsökkenés 36, illetve 68 százalékát beruházás helyett a folyó működés finanszírozására használták fel.
- 1997-2000 között a beruházási forrás 44-55 százalékát az elszámolt értékcsökkenés adta. 2001-2002-ben a szükséges források több mint 60

százalékát a támogatás biztosította, s ennek következtében reálértéken is növekedett a beruházás.

Aggodalomra ad okot ugyanakkor és utal a belső források elégtelenségére az, hogy az elmúlt két évben az értékcsökkenést teljes egészében nem pótlásra fordították. A beruházás saját forrás igénye a nettó cash-flow jelentős részét leköti, a beruházási támogatás és a folyó termelés finanszírozási igényének függvénye, hogy a nettó cash-flow milyen hányada fordítható beruházásra” (Borszéki, 2003).

A **mezőgazdasági termelők bruttó állóeszköz-felhalmozása** a KSH adatai szerint **az elmúlt években** – nominálértékben – folyamatosan bővült, kezdetben gyorsuló ütemben, majd lassulva: az 1998. évi 123 milliárd forintról 2002-re 223 milliárd forintra, azaz százmilliárd forinttal, 82 százalékkal **nőtt** (10. táblázat). A tendencia összességében 2003-ban is folytatódott, a bruttó felhalmozás összege meghaladta a 230 milliárd forintot. A növekedés mértéke azonban kisebb volt, mint az infláció, így volumene valamelyest elmaradt az előző évitől.

10. táblázat

A mezőgazdasági termelés bruttó állóeszköz-felhalmozása⁵

Megnevezés	1998	1999	2000	2001	2002	2003 ⁺
Folyó áron, milliárd forint	122,8	132,9	149,3	202,4	223,4	230,9
előző év = 100 százalék	114,7	108,2	112,3	135,6	110,4	103,4
1998. évi = 100 százalék	100,0	108,2	121,6	164,8	181,9	188,0
2002. évi árszinten (fogyasztói árindex-szel inflált), előző évi = 100 százalék	97,0	98,4	102,3	124,2	104,8	98,7
1998. évi = 100 százalék	100,0	98,4	106,6	125,0	131,0	129,3

+/ Előzetes adat.

Forrás: Mezőgazdasági számlarendszer, 2002. KSH, Budapest, 2003.

Mezőgazdasági termelés 2003. KSH, Budapest, 2004.

A felhalmozás struktúrája az alábbiakkal jellemezhető (11. táblázat, 7. ábra):

- Az állóeszközök között **a mezőgazdasági eredetű termékek felhalmozása** a vizsgált évek első három évében arányaiban stagnált, 2001-ben azonban – a növekedés ellenére – **5 százalékpontnyit veszített súlyából**. Az arányvesztés 2002-ben stagnáló összegű felhalmozás mellett tovább folytatódott.
- Az öt év adatai alapján legnagyobb arányban az ültetvények állóeszköz-felhalmozása változott, mely több mint 3,5-szeresére nőtt, bruttó

⁵ Az adatok a mezőgazdasági tevékenységet végzők (gazdasági szervezet és egyéni gazdaság) mezőgazdasági célú állóeszköz-felhalmozására vonatkoznak. Az adatok nem egyeznek meg a beruházás-statisztika mezőgazdaságra vonatkozó adataival, mert azok csak a mezőgazdaságba sorolt gazdasági szervezetek körét fedik le. A mezőgazdasági számlarendszer módszertani megjegyzései szerint a bruttó állóeszköz-felhalmozás a termelők által a naptári évben beszerzett, létesített, előállított állóeszköz értékének és a továbbadott állóeszköz értékének különbsége. Az állóeszköz valamilyen termelési folyamat során kibocsátásként előállított olyan tárgyi eszközök és immateriális javak, amelyek ismétlődő vagy állandó jelleggel maguk is felhasználásra kerülnek egy másik, egy évnél hosszabb termelési folyamatban.

- állóeszköz-felhalmozáson belüli aránya 1998 és 2002 között 5,0 százalékponttal emelkedett.
- Legkevésbé az állatok felhalmozási értéke változott. Aránya a mezőgazdaság növekvő felhalmozásán belül folyamatosan zsugorodott, 2002-ben 12,5 százalékponttal maradt el az 1998. évi részesedés mögött.
  - A mezőgazdasági termékek – állatok és ültetvények – felhalmozásának változása 1998 és 2000 között gyakorlatilag kiegyenlítette egymást, ezt követően azonban súlyuk visszaesett. Azaz a felhalmozáson belül – főleg **az állattenyésztés romló gazdasági pozíciója következtében** – veszített súlyából a biológiai alapok fejlesztése.
  - A nem mezőgazdasági eredetű termékek felhalmozása közül
    - **leginkább a termelés milyenségét közvetlenül befolyásoló, és nagy elmaradásokkal küzdő gépek, berendezések és szállítóeszközök beszerzése élénkült meg**, így az állóeszköz-felhalmozás közel felét ez az állóeszköz-csoport tette ki;
    - tendenciájában – folyóáron számolva – folyamatosan emelkedett az épületek felhalmozása, aránya azonban a kezdeti növekedés után valamelyest mérséklődött.

11. táblázat

Az állóeszköz-felhalmozás szerkezete a mezőgazdasági termelésben

Me.: milliárd forint

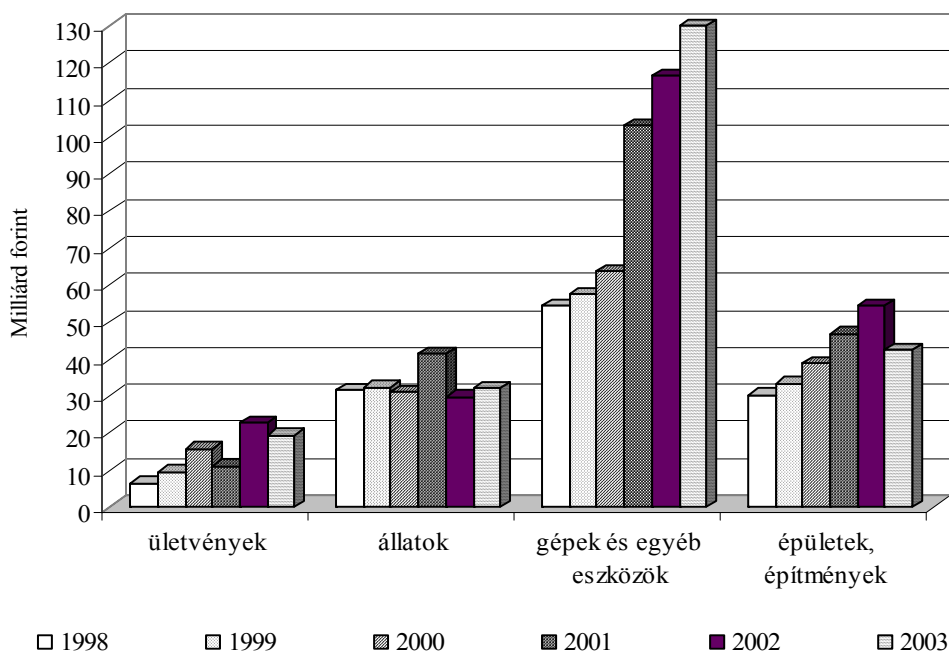
Megnevezés	1998	1999	2000	2001	2002	2003 ⁺
Mezőgazdasági termékek	38,2	42,1	46,8	52,6	52,5	51,6
- ültetvények	6,5	9,7	15,8	11,1	22,8	19,5
- állatok	31,7	32,4	31,0	41,5	29,7	32,1
Nem mezőgazdasági termékek bruttó állóeszköz-felhalmozása	84,6	90,8	102,4	149,9	170,9	179,2
- gépek és berendezések	43,8	46,8	52,8	91,5	104,4	130,0
- épületek	30,3	33,4	38,8	46,9	54,4	42,5
- egyéb	10,5	10,7	10,8	11,4	12,1	6,7
Bruttó állóeszköz-felhalmozás	122,8	132,9	149,3	202,4	223,4	230,9

+: Előzetes adat.

Forrás: Mezőgazdasági számlarendszer, 2002. KSH, Budapest, 2003.

Mezőgazdasági termelés 2003. KSH, Budapest, 2004.

7. ábra

A mezőgazdaság bruttó állóeszköz-felhalmozása eszközcsoportok szerint

Forrás: Mezőgazdasági számlarendszer, 2002. KSH, Budapest, 2003. – alapján.
Mezőgazdasági termelés 2003. KSH, Budapest, 2004.

A bruttó állóeszköz-felhalmozás és az értékcsökkenés különbözeteként adódó **nettó felhalmozást tekintve még határozottabban érzékelhető a beruházási kedv élénkülése**, mint a bruttó beruházások alapján (12. táblázat).

12. táblázat

A mezőgazdasági termelés nettó állóeszköz-felhalmozása⁶

Megnevezés	1998	1999	2000	2001	2002
Folyó áron, milliárd forint	29,9	31,5	37,7	81,1	98,4
előző év = 100 százalék	101,3	105,4	119,7	215,1	121,3
1998. évi = 100 százalék	100,0	105,4	126,1	271,2	329,1
2002. évi árszinten (fogyasztói árindexszel inflált) előző évi = 100 százalék	86,4	95,8	108,9	197,1	115,2
1998. évi = 100 százalék	100,0	95,8	104,4	205,8	237,0

Forrás: Mezőgazdasági számlarendszer, 2002. KSH, Budapest, 2003.

⁶ A nettó állóeszköz-felhalmozás a bruttó állóeszköz-felhalmozás és az értékcsökkenés különbsége. Tartalmazza a (tenyészt)állatok bruttó állóeszköz-felhalmozását, azonban értékcsökkenésük nem kerül levonásra. A tenyészállatok nélkül számolt nettó állóeszköz-felhalmozás a vizsgált időszakban negatív volt. A **nettó állóeszköz-felhalmozást azonban torzít(hat)ja, hogy az a bruttó állóeszköz-felhalmozás az állóeszköznek az elszámolási időszak folyamán bekövetkező kopása, avulása alapján elszámolt értékcsökkenésével számított érték.**

Az állóeszköz-felhalmozás nettó összege **nominálértékben az 1998. évi 30 milliárd forintról 2002-re 98 milliárd forintra, azaz mintegy 3,3-szeresére bővült.** Különösen **2001-ben** volt látványos a beruházási kedv élénkülése, amikor is egy év alatt több mint kétszeresére, **81 milliárd forintra** nőtt a nettó felhalmozás összege. Bruttó felhalmozáson belüli aránya **az 1998. évi 24,3 százalékról 2002-re 44,0 százalékra emelkedett.** Annak ellenére alakult ez ily módon, hogy az elszámolt értékcsökkenés⁷ az 1998. évi 93 milliárd forintról 2001-re 121 milliárd, 2002-ben 125 milliárd forintra emelkedett. Míg **1998-ban a bruttó beruházásnak elméletileg 3/4-ét volt képes finanszírozni a költségként elszámolt értékcsökkenés,** addig **2002-ben százforintnyi felhalmozásból már csupán 56 forintra volt elegendő.** Ez azonban csak elvi lefedettséget jelent az adott évi beruházások finanszírozásában. A beruházások, fejlesztések forrásaiban mind nagyobb szerephez jutottak a saját erő kiegészítésében a beruházási hitelek és költségvetési támogatások.

A mezőgazdasági számlák adatai szerint az 1999. évi csökkenés után 2000-ben, s főként 2001-ben és 2002-ben **újra nőtt,** évente mintegy megduplázódott **a tőkefelhalmozási célra juttatott támogatások összege, szerepe.** Míg 1998-ban a nettó állóeszköz-felhalmozás 86 százaléka volt azonos a tőkefelhalmozási célra juttatott átutalások összege, 2002-ben a tőketranszferek összegétől közel 22 milliárd forinttal maradt el a nettó felhalmozás. Igaz ez évben a tőkefelhalmozási céllal jutott összegnek csupán 44 százaléka volt a beruházási támogatás (13. táblázat, 8. ábra).

13. táblázat

Tőkefelhalmozás és forrásai a mezőgazdasági termelésben

Me.: milliárd forint

Megnevezés	1998	1999	2000	2001	2002
Bruttó állóeszköz-felhalmozás	122,8	132,9	149,3	202,4	223,4
Nettó állóeszköz-felhalmozás	29,9	31,5	37,7	81,1	98,4
Készletváltozás⁸	..	24,0	- 25,6	58,0	
Tőketranszferek⁹	25,7	18,3	28,1	54,4	120,8
- beruházási támogatás	20,7	12,0	21,4	47,3	53,3
- egyéb	4,8	6,3	6,7	7,1	67,5

Forrás: Mezőgazdasági számlarendszer, 2002. KSH, Budapest, 2003. – alapján.

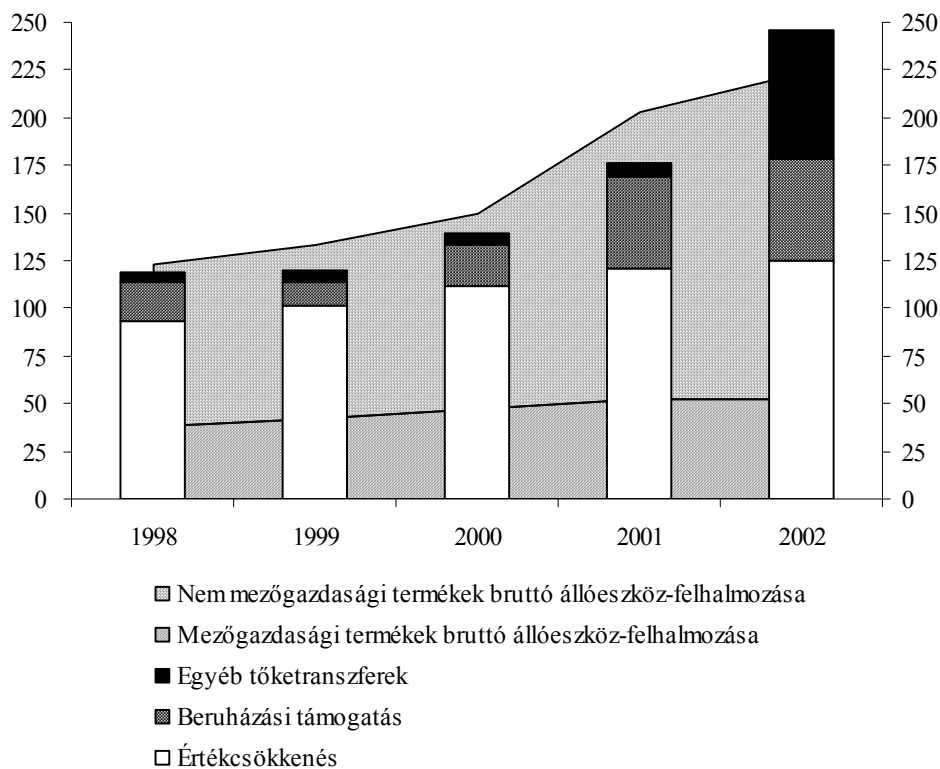
⁷ Az értékcsökkenést az MSZR-ben az állóeszközök valódi piaci értéke és ténylegesen várható élettartama alapján állapítják meg, mely összeg **jelentősen meghaladja a termelők számviteli nyilvántartásában szereplő értéket.**

⁸ Nem tartalmazza a termelők által folyó termelő-felhasználás céljára vásárolt áruk készletváltozását.

⁹ Tőketranszferek azok a viszonzatlan átutalások, amelyeket a termelők kifejezetten tőkefelhalmozási célra kapnak. (Ilyen például a mezőgazdasági gépvásárláshoz nyújtott támogatás.) Az adatok csak a mezőgazdasági termelőknek adott tőketranszfereket tartalmazzák.

8. ábra

A bruttó állóeszköz-felhalmozás, az értékcsökkenés és a tőke-transzferek összefüggése a mezőgazdasági számlák adatai alapján, milliárd forint

Forrás: Mezőgazdasági számlarendszer, 2002. KSH, Budapest, 2003. – alapján összeállítva.

Az öt év adatai alapján vizsgálva, az adott évi értékcsökkenés és a beruházási célú tőkejuttatások összege nagyrészt fedezetet biztosított a bruttó állóeszköz-felhalmozáshoz. Sőt 2002-ben az egyéb felhalmozási célú juttatást is figyelembe véve összege már meg is haladta azt.

A költségvetési támogatásoknak, ezen belül is a tőkefelhalmozásra juttatott összegeknek nagy szerepe volt a mezőgazdaság korszerűsítésében. Részben ezzel függ össze, hogy a mezőgazdasági beruházások úgy tudtak növekedni, hogy közben a nettó vállalkozói jövedelem – a 2001. évet kivéve – csökkent. **Ha nem is közvetlenül, de az egyéb célra juttatott költségvetési felhalmozási tőkejuttatás is hozzájárult ahhoz, különösen 2002-ben, hogy az eszköz korszerűsítés, illetve a mezőgazdasági termelés technikai felzárkózása a fejlett országokhoz folytatódjon.**

3.2.2. Vállalkozások folyó támogatása

A támogatási rendszerrel szemben alapvető követelmény volt, hogy elősegítse az EU csatlakozáshoz szükséges felkészülést, a termelés hangsúlyosabb támogatásával az agrárgazdaság versenyképességének, jövedelemtermelő-képességének javítását. A termékek piacrajutásának elősegítése érdekében a

termelési- és termékszerkezet átalakításának, a minőségi termelés feltételeinek megteremtését tűzték ki célul. A '90-es évek vége felé a korábbiaknál nagyobb súllyal és szélesebb körben alkalmazták az irányárhoz kötött és termékminőséghez kapcsolódó támogatások rendszerét. A művelt terület után termelési költséget csökkentő és jövedelemkiegészítő normatív támogatási konstrukciót vezettek be. Indoka az előállított termék minőségi színvonalának javítása, illetve a termelők minél szélesebb körének a kereskedelmi szabványnak megfelelő árutermelésre való felkészítése volt. A támogatási konstrukció forrást biztosított a legfontosabb állatfajoknál a tenyészállat anyaállomány minőségi cseréjének, illetve ilyen állományok tartásának, valamint egyéb állattenyésztési célok normatív támogatására. A versenyképesség alakításában fontos szerepe lehet a genetikai alapokban, a fajták teljesítményeiben lévő tartalékok kihasználásának. A genetikai alapok színvonala egyrészt befolyással van a végtermék minőségére, másrészt a természetes hatékonyságra, és ezen keresztül a termelési költségek alakulására is.

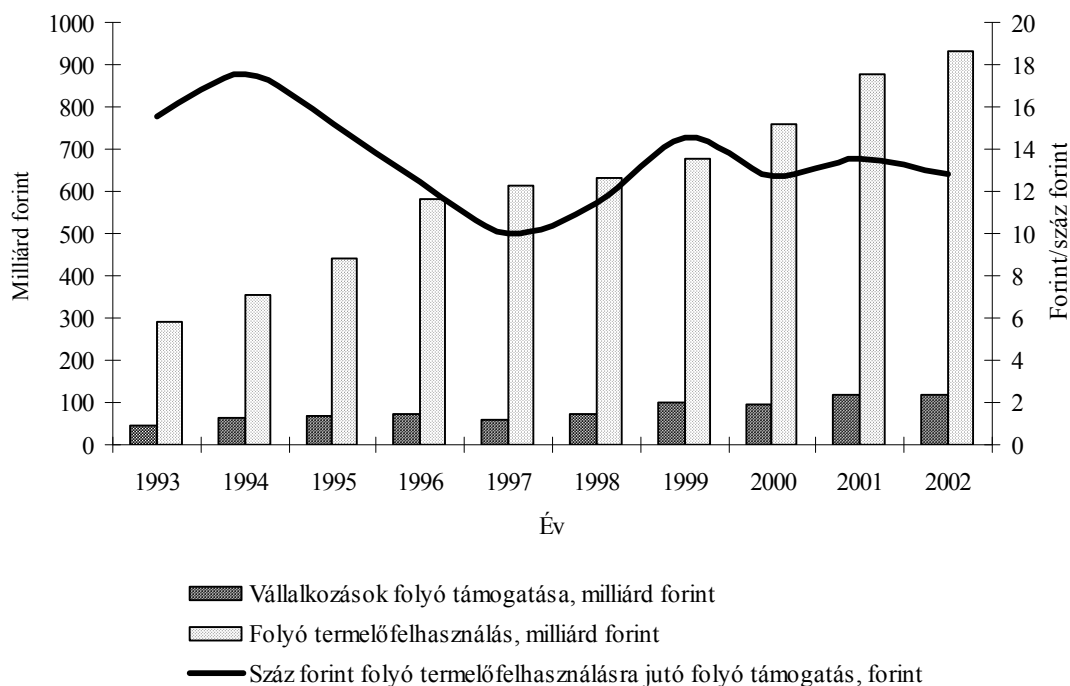
A kormányzat jelentős összegeket fordított az agrárfinanszírozás, az agrárszaktanácsadás támogatására, támogatta a mezőgazdaságot élethivatásul választó fiatal vállalkozókat, a mezőgazdasági termelők által alapított, a mezőgazdasági termékek beszerzését, raktározását, értékesítését, anyagbeszerzést és szolgáltatást végző szervezetek alapítását, forgóeszköz-feltöltését. Fontos elemei voltak a támogatási rendszernek a mezőgazdasági biztosítások, a mezőőri szolgálat, a termelői közösségek, a biogazdálkodás, valamint a kistérségi programok támogatása. Az agrártermelők széles körét érintették – közvetlenül vagy közvetve – a piacrajutást segítő intézkedések, a piaci helyzet stabilizálásához szükséges intervenciós beavatkozások, a jövedelemkiegészítő támogatások.

A vállalkozások folyó támogatása címen juttatott költségvetési összegek csak részben segítik elő a termelés természetes hatékonyságának, versenyképességének javítását. Ezek a támogatások végső soron – több-kevesebb áttételen keresztül – a termelés „egyéb” bevételeit növelik. Ezáltal a – pillanatnyi – gazdasági versenyhelyzetet is befolyásolják.

9. ábra

A mezőgazdaság folyó termelő-felhasználása és a vállalkozások folyó támogatása

Megjegyzés: A 2002. évi termelő-felhasználás adata az idősorba való beilleszthetőség miatt a KSH által alkalmazott új típusú számítás indexe alapján becstelt adat.

Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – köteteiből végzett számítás alapján összeállítva.

A fajlagos folyó támogatások csökkenő tendenciáját jelzi, hogy a folyó termelő-felhasználás támogatottsága 1998-2002. évek átlagában 8 százalékkal maradt el a megelőző időszaké mögött, és míg 1994-ben 100 forint folyó termelő-felhasználásra átlagosan 17,6 forint támogatás jutott, 2002-ben csupán 12,8 forint. Tény ugyanakkor, hogy az elmúlt években sokkal kiegyenlítettebb volt a fajlagos támogatottság – a mélypontot az 1998. évi 11,4 forint/100 forint, a csúcst az 1999. évi 14,5 jelentette –, mint a megelőző öt évben, ahol a két szélső érték 17,6 és 10,0 forint/100 forint volt.

A vállalkozások folyó támogatása az elmúlt években – a céloknak megfelelően – **jelentős szerkezetváltozáson ment keresztül. A piacra jutási támogatások** – elsősorban a WTO megállapodással összhangban, másrészt az Európai Unióval folytatott kereskedelem szűkülő exporttámogatási lehetőségei miatt – **nominál értékben sem emelkedtek**, így a folyó termelési támogatáson belüli **arányuk folyamatosan csökkent**. Míg az agrárfejlesztésről szóló törvény hatályba lépését megelőző öt év átlagában a piacra jutási támogatás tette ki a vállalkozásokat segítő folyó mezőgazdasági támogatások 72 százalékát, addig 1998-2002. évek átlagában – a nominálértékben hasonló összeg – már alig 44 százalék volt (14. táblázat). A két szélső évet tekintve pedig 59 százalékponttal csökkent, így aránya

2002-ben 36 százalékos volt. Az **agrártermelés támogatása** a piacra jutási támogatásokkal ellentétben **mind összegében, mind arányában fokozatosan emelkedő**. Az e címen felhasznált összeg a két ötéves időszak alatt 4,8-szeresére bővült.

14. táblázat

A vállalkozások folyó támogatásának főbb összetevői

Megnevezés	1993- 1997	1998- 2002	Változás mértéke, százalék	1993- 1997	1998- 2002
	évek átlaga, milliárd forint			évi támogatások megoszlása, százalék	
Vállalkozások folyó támogatása	61,7	101,3	+ 64,0	100,0	100,0
- Agrártermelés költségeit csökkentő támogatás	11,3	54,4	+ 383,7	18,2	53,8
- Piacra jutási támogatás	44,1	44,1	- 0,0	71,5	43,6
- Egyedi termelési és egyéb vállalati támogatások, családi vállalkozások külön támogatása	0,5	1,6	+ 243,9	0,8	1,6

Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – kötetei alapján számolva.

A piacra jutási támogatáson belül a WTO megállapodás 1996-tól az exporttámogatások csökkentését írta elő. A korlátozás alóli átmeneti mentességünk azonban fékezte a támogatási cím drasztikus leépítését, illetve az eredeti vállalat „csak” 2002-ben jutott teljes mértékben érvényre. Így míg a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek exporttámogatására 1995-ben – a piaci viszonyok és adott termékek kereslet-kínálatának függvényében – 45 milliárd forintot juttatott a költségvetés, 2002-ben ennek alig tizedét, 4,2 milliárd forintot. A piacra jutás elősegítésére azonban az így kieső összegnek a kiváltására volt szükség. Az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvénnyel összhangban 1997-től bevezetésre kerültek különféle egyéb piacra jutási támogatások (közösségi marketing, terméktanácsi informatika, élelmiszer-biztonság, növény- és állategészségügyi vizsgálati díj támogatása, hulladék-ártalmatlanítás, állatgyógyszer-támogatás, stb.). Ennek összege az elmúlt években évenként szélsőségesen ingadozott, 1998-2002. évek átlagában ez tette ki a piacra jutási támogatások harmadát, de 2002-ben közel felét (15. táblázat).

15. táblázat

A piacra jutási támogatások főbb összetevői

Megnevezés	1993- 1997	1998- 2002	Változás mértéke, százalék	1993- 1997	1998- 2002
	évek átlaga, milliárd forint			évi támogatások megoszlás, százalék	
Piacra jutási támogatás összesen	44,1	44,1	- 0,1	100,0	100,0
- piacra jutási támogatás	1,3	15,2	+1067,3	2,9	34,4
- mezőgazdasági és élelmiszer-ipari export támogatása	36,2	16,5	- 54,4	82,0	37,5
- agrárpiaci támogatás, állami felvásárlás	6,6	12,4	+ 86,8	15,1	28,2

Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – kötetei alapján számolva.

Az agrárpiaci támogatásra, a minőséghez kötött intervenciós jellegű kifizetésekre, állami felvásárlásra fordított költségvetési támogatások összege az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény hatálya alatt eltelt öt éves időszakot a megelőző öt év adataival összevetve folyó áron számolva közel megduplázódott. Hasonló mértékben növekedett relatív szerepe a piacra jutási támogatások stagnáló összegén belül is.

Az agrártermelés költségeit csökkentő támogatásokon belül folyó áron számolva 2001-ig mintegy nyolcszorosára nőtt az agrárfinanszírozási, kamattámogatási célra fordított összeg, segítve a mezőgazdasági termelők hitelhez jutását, illetve csökkentve a termelési költségeket. Jelentősen hozzájárult a költségek csökkentéséhez, illetve a termelés jövedelmezőségének javításához a földhasznosítás, illetve a földalapú növénytermelési támogatás, melynek összege az 1996. évi 6 milliárd forintról az 1998. évi kisebb visszaesés után 1999-ben csaknem megduplázódott, majd 2001-ben közelítette a 22 milliárd forintot. E csoporton belül összegében és arányában is a legnagyobb tételt az agrártermelés támogatása tette ki (16. táblázat).

16. táblázat

Az agrártermelés költségeit csökkentő támogatások főbb összetevői

Megnevezés	1993- 1997	1998- 2002	Változás mértéke, százalék	1993- 1997	1998- 2002
	évek átlaga, milliárd forint			megoszlás, százalék	
Agrártermelés költségeit csökkentő támogatások összesen	11,3	54,4	+ 383,7	100,0	100,0
- agrárfinanszírozás támogatása (hitelkamat-kedvezmények)	3,7	14,9	+ 302,9	32,8	27,3
- agrártermelés támogatása	4,4	22,1	+ 407,8	38,7	40,6
- földhasznosítás, földalapú növénytermelési támogatás	2,4	14,9	+ 517,2	21,4	27,3

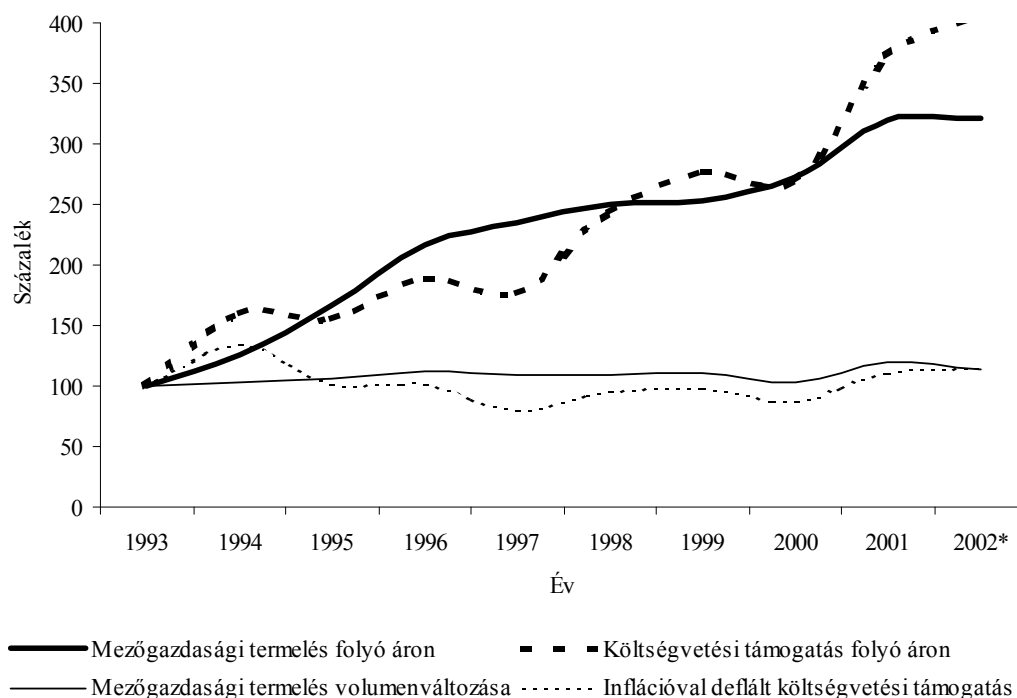
Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – kötetei alapján számolva.

3.3. Az agrártermelés és támogatottsága

A költségvetési támogatások volumenváltozása – inflációval korrigált összegei – tendenciájában hasonló mértékű növekedést mutat, mint ahogyan az agrártermelés változott. A folyósított támogatási összegeket tekintve azonban a kiugró támogatások a gazdálkodás romló helyzetével összefüggésben általában a tartósan visszaeső agrárkibocsátásokat, az egyre kedvezőtlenebb jövedelempozíciójú éveket követték. A vizsgált tíz éves időszak két szélső évében mind a termelés, mind pedig a támogatások volumenében 14 százalékos különbség mutatkozott, míg folyó áron számolva a támogatások összege – figyelmen kívül hagyva a 2002. évi 60 milliárd forintnyi adósságrendezési támogatást – 4,0-szeresére bővült, miközben a mezőgazdasági termelés csupán 3,2-szeresére nőtt.

10. ábra

**A mezőgazdasági termelés és az agrártámogatások változása
1993. év = 100 százalék**

*/ A 60 milliárd forint adósságrendezési támogatás nélkül.

Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv 2002. KSH, Budapest, 2003. alapján számolva.

Az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény hatálya alatt eltelt öt éves időszakot a megelőző öt év adataival összevetve folyó áron számolva a mezőgazdasági termékek bruttó termelési értékének 2/3-os bővülése a mezőgazdasági támogatások több mint megkétszereződése mellett valósult meg. A bővülés azonban döntően az értékesítési árak növekedésének, illetve az inflációnak a következménye. **A mezőgazdasági termelés volumene ugyanis 1998-2002**

átlagában mindössze 4,8 százalékkal haladta meg az 1993-1997. évek átlagának szintjét, miközben az inflációval korrigált támogatások összege ennél 0,7 százalékponttal kisebb mértékben nőtt (17. táblázat).

17. táblázat

A mezőgazdasági termelés és az agrártámogatások változása

Megnevezés	1993- 1997	1998- 2002	Változás mértéke, százaléka
	évek átlaga		
Támogatás (kölségvetési támogatás és saját befizetéssel fedezett kiadás) összesen, folyó áron, milliárd forint	81,9	175,4 *	+ 114,2
2002. évi árszinten (fogyasztói árindexszel inflált), milliárd forint	191,3	199,1	+ 4,1
Mezőgazdasági termékek bruttó termelése, folyó áron, milliárd forint	719,4	1 209,0	+ 68,0
volumenindex	100,0	104,8	+ 4,8

*: Benne a 2002. évi 60 milliárd forint adósságrendezési támogatás.

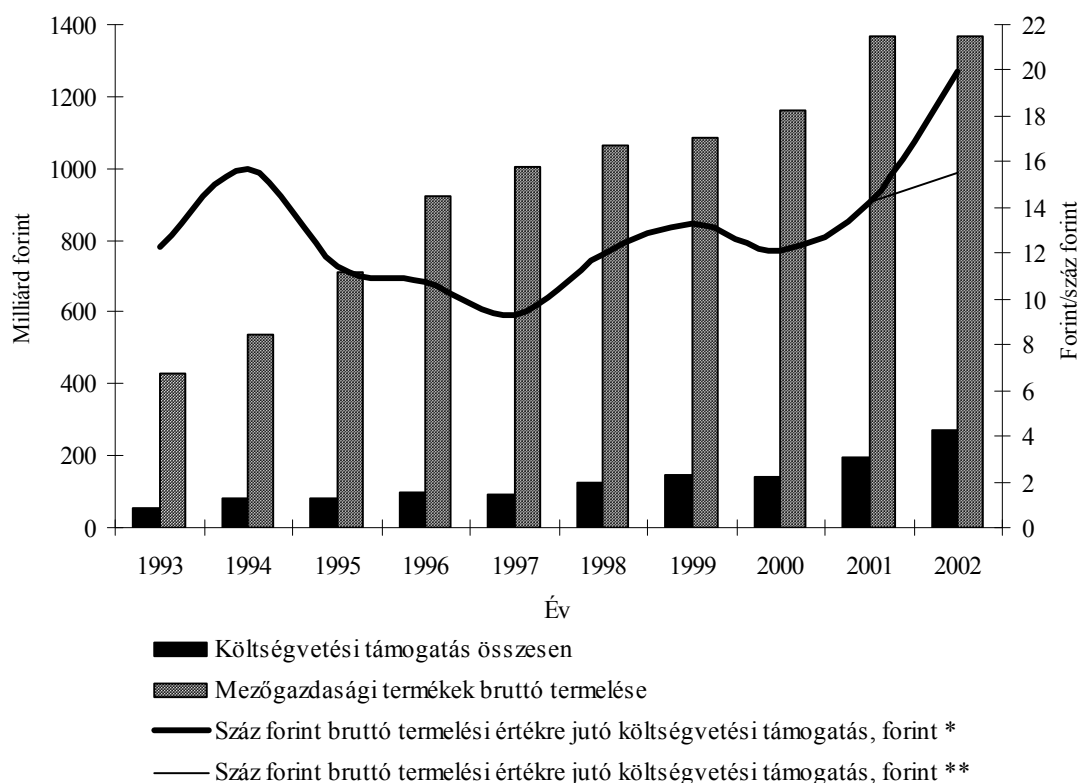
Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – kötetei alapján számolva.

A támogatások összegét tekintve mélypontot az 1997. év jelentette. A – mezőgazdasági termékek bruttó termelési értékének növekedése mellett a – száz forint termelési értékre jutó támogatás (9,3 forint) is ebben az évben volt a legalacsonyabb (11. ábra).

Évek közötti ingadozások mellett 2001-ben száz forint termelési értékhez 14,2 forint támogatási összeg társult. Ezzel együtt az 1994. évitől – a támogatási összeg 2,3-szeresre való növelése ellenére, az ok-okozati összefüggéseket most nem tekintve – **közel tíz százalékkal kevesebb fajlagos támogatást folyósított a költségvetés**. A legutóbbi kormányváltás évében az előző évihez képest a mezőgazdasági termelés támogatására fordított közel 40 százalékkal magasabb összeg a mezőgazdaság bruttó termelési értékének stagnálása következtében a fajlagos támogatottságot is hasonló mértékben emelte meg. Míg ha a mezőgazdasági termelők adósságrendezésére és az elemi károk enyhítésére fordított 60 milliárd forintot – mely csak részben függ össze az adott évi agrártermeléssel – nem számítjuk, az agrártámogatások növekedése alig múlta felül a tárgyévi inflációt, ezzel együtt **a fajlagos támogatottság a vizsgált időszakon belül 2002-ben volt a legmagasabb** (12. melléklet).

11. ábra

A mezőgazdasági termelés és a mező- és erdőgazdálkodást, élelmiszer-feldolgozást és termékeinek forgalmazását segítő költségvetési támogatása

*: A 2002. évi a mezőgazdasági termelők adósságrendezési programjára, elemi kár enyhítésére fordított 60 milliárd forint összeggel.

** : A 2002. évi a mezőgazdasági termelők adósságrendezési programjára, elemi kár enyhítésére fordított 60 milliárd forint összeg nélkül.

Összességében az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény hatálya alá tartozó 1998-2002. évi időszakot a megelőző öt év adataival összevetve **az egységnyi mezőgazdasági bruttó termelési értékre jutó** – a mező- és erdőgazdálkodást, élelmiszer-feldolgozást és termékeik forgalmazását segítő – **összes költségvetési támogatás átlagosan 20 százalékkal nőtt**. Az agrártermelés hosszabb távú érdekeit, valamint hatékonyságjavítási törekvéseket tükrözi, még ha közvetve a vállalkozások folyó termelési támogatásának egy része is ezen célok megvalósítását segíti, hogy a vizsgált időszak alatt **a vállalkozások folyó támogatása 9 százalékkal csökkent**. Ugyanakkor 1998 óta növekvő tendenciát mutatva jelentősen nőtt a beruházások fajlagos támogatottsága (18. táblázat).

18. táblázat

A mezőgazdasági termelés és az agrártámogatások változása

Megnevezés	1993- 1997	1998- 2002	Változás mértéke, százaléka
	évek átlaga		
Száz forint bruttó termelési értékre jutó költségvetési támogatás *	11,9	14,2	120,1
Száz forint bruttó termelési értékre jutó folyó vállalkozói támogatás	9,1	8,3	91,1
Száz forint folyó termelőfelhasználásra ¹ jutó folyó vállalkozói támogatás	14,2	13,0	91,8
Száz forint beruházási értékre jutó beruházási támogatás **	32,0	48,0	150,3
Száz forint hozzáadott értékre ¹ jutó támogatás	33,6	40,3	119,9
Száz forint hozzáadott értékre ¹ jutó folyó vállalkozási támogatás	26,0	23,4	89,8

*: Benne a 2002. évi 60 milliárd forint adósságrendezési támogatás.

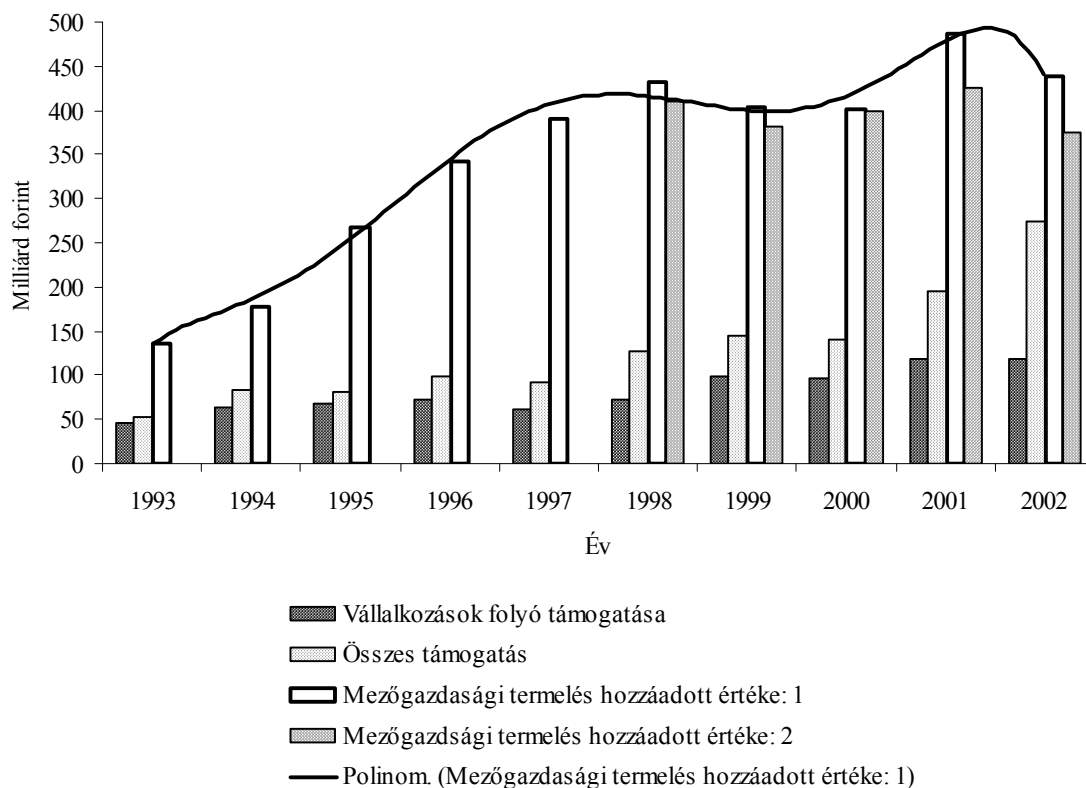
** : A mutató értéke magas, mivel a beruházási értéke csak a gazdálkodó szervezetek mezőgazdasági beruházásait tartalmazza, a beruházási támogatás pedig az egész agrárgazdasággal összefüggő beruházási támogatást felöleli.

Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – kötetei alapján számolva.

A mező- és vadgazdálkodást, élelmiszer-feldolgozást és termékeik forgalmazását segítő támogatások csak egy részének közvetlen címzettje az alapanyag-termelő, azonban a fennmaradó hányad nélkül az alapanyag-termelés pozíciója is kedvezőtlenebb lenne, nem „csupán” a támogatást közvetlenül igénybe vevő jövedelemhelyzete romlana. Ebben a felfogásban a támogatásokat a mezőgazdasági hozzáadott-értékhez viszonyítva kitűnik, hogy a fajlagos „támogatottság” évről évre növekedett, míg 1998-ban száz forint hozzáadott értékhez 31 forint támogatás tartozott, addig 2002-ben a 60 milliárd forint adósságrendezési támogatás nélkül is 56 forintot tett ki, részben a hozzáadott-érték visszaesése miatt. Az ún. folyó vállalkozási támogatások is a hozzáadott-érték közel harmadát tették ki, 1997-től növekvő tendencia mellett. Noha az is igaz, hogy a mutató értéke, illetve a támogatás szerepe a nettó-érték alakításában még így is elmaradt az 1993-1994. évek szintjétől.

12. ábra

A mezőgazdasági hozzáadott-érték termelése és támogatásának alakulása

1) Hozzáadott érték a KSH 2001. évi és megelőző kiadványai alapján számolva.
 2) Hozzáadott érték a KSH új rendszerében alkalmazott módszer szerint, a 2002. évi kiadvány alapján.
 Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – kötetei alapján végzett számításból összeállítva.

4. A mezőgazdasági termelés hatékonyságának néhány jellemzője

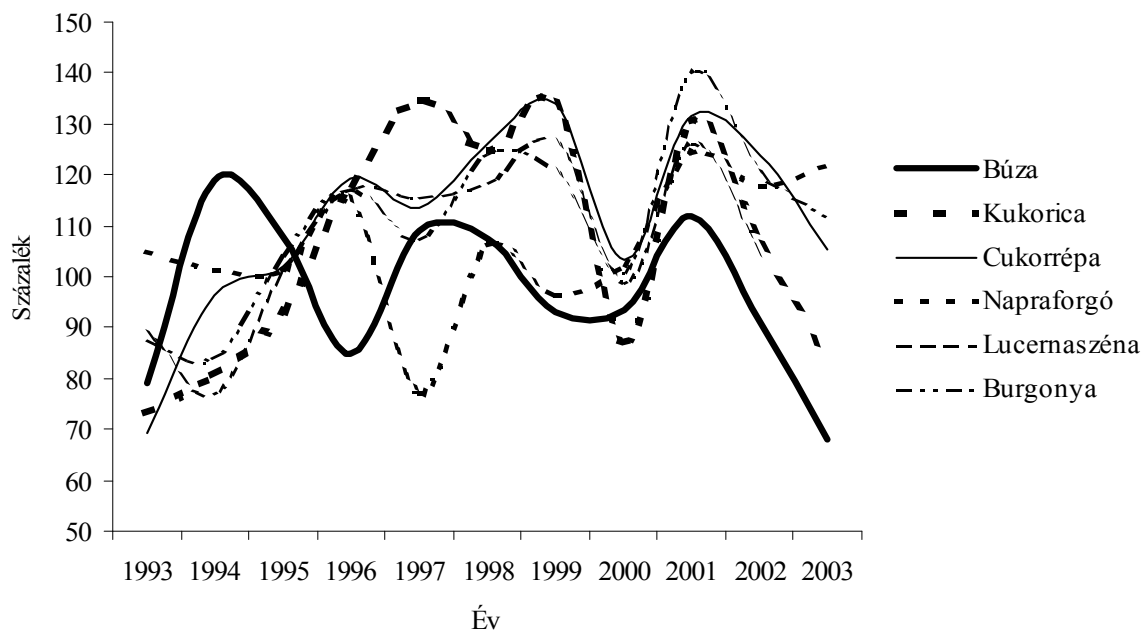
Mind az agrártörvény, mind a kormányprogramok célként megfogalmazták a mezőgazdasági termelés növelését, a versenyképesség javítását. A versenyképességet azonban számos, nehezen számszerűsíthető tényező is befolyásolja. A továbbiakban röviden áttekintjük az egyes ágazatok természetes hatékonyságának főbb jellemzőit, majd bemutatjuk a versenyesélyeket tükröző jövedelemhelyzetet.

4.1. A mezőgazdasági termelés természetes hatékonyságának néhány jellemzője

A természetes hatékonyság romlása a '90-es évek elején a növénytermelésben az átlaghozamok visszaesésében, a hozamok szélsőséges ingadozásában, gyakran a gyenge minőségi paraméterekben mutatkozott meg. Az állattenyésztésben romlottak a szaporodás-biológiai és a takarmány-hasznosítási mutatók. Bár az utóbbi években általában valamelyest növekedtek a fajlagos hozamok, azonban a magyarországi termelés továbbra is jelentős termésingadozásokat produkált, amely a hazai agrárágazatra nézve kedvezőtlen (13. ábra, 13. melléklet).

13. ábra

A főbb szántóföldi növények hozamingadozása
(1993-1997. évi = 100 százalék)

Forrás: Statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – kötetei és
Mezőgazdasági termelés 2003. KSH, Budapest, 2004. – alapján számolva.

- A gabonaágazatban öt év átlagában a fajlagos hozam erőteljes ingadozások ellenére 10 százalékkal nőtt, ami 2000-2002. évi adatokat – a magyar hozamok szempontjából egy jó és két rossz évet – véve alapul alig 3/4-e volt az Európai Unió átlagának, és csupán 3/5-ét tette ki a francia átlagnak. Jóllehet az Unióhoz velünk együtt csatlakozó – akkor még tagjelölt – országok hozamát átlagosan harmadával múlta felül a magyar (14. melléklet).
- Összességében a búza fajlagos hozama 1998-2002. évek átlagában is megrekedt az előző ötéves időszak szintjén. Ez a 3,8 tonnás hektáronkénti hozam 22 százalékkal maradt el a '80-as évek második felének szintjétől, és 2000-2001. évek adatai alapján 30 százalék volt a lemaradásunk az EU-15 terméseredményétől, miközben a francia hozamok 75, a briteké 93, a németeké 90 százalékkal múlták felül a magyart. Igaz ugyan, hogy az olaszokét 30, a spanyolokét 42 százalékkal haladta meg a magyar átlag.
- Nem kevésbé hullámzó a kukoricatermelés hatékonysága. Összességében a kukorica 1998-2002. évi hozamai közel 17 százalékkal múlták felül az öt évvel korábbi időszakét, azonban ez még mindig csak a '80-as évek második felét jellemző termelési színvonalnak felelt meg. Nemzetközi összehasonlításban sem megnyugtató az ágazat területi hatékonysága, a 2000-2002. évi adatok alapján ugyanis a magyar fajlagos hozamok alig 3/5-ét érték el az uniós átlagnak. Közel azonos volt az elmaradás a francia átlagtól, az olaszoké 84 százalékkal, de a németeké is 77 százalékkal volt magasabb. Hasonló volt az elmaradásunk a világ kukoricatermésének 2/5-ét adó USA hozamától is. A világot átlagot azonban 2000-2001. évek átlagában 20 százalékkal felülmúlta a magyar, és 2,7-szerese volt a román hozamnak.
- A magyar árpa átlaghozama 2000-2001. években ugyancsak 2/3-a volt az Európai Unió átlagának, és alig több mint fele a franciák és a németek, de csupán 3/4-e a románok által termelt fajlagos mennyiségnek, alig 9 százalékkal múlta felül a spanyol és 27 százalékkal a világ átlagot.
- A napraforgó terméshozamai túllépték az EU átlagát. Fajlagos termelése 1998-2002-ben közel tíz százalékkal volt magasabb, mint az előző ötéves időszakban, azonban még így is 15 százalékkal maradt el a '80-as évek második felének színvonalától.
- A cukorrépa-termelésben nagy áttörést a '90-es évek közepe hozott, amikortól a hozamok számottevően emelkedtek, 1998-tól – a 2000. évet kivéve – 40 tonna fölötti hozamokat produkálva, mely közel 24 százalékkal volt magasabb, mint az előző ötéves időszakban. (A '80-as évek második feléhez viszonyítva itt is sokkal szerényebb javulásról beszélhetünk.) Az EU-15 átlagának is csupán 2/3-át érte el a magyar, igaz a tagjelölt országokét 2/5-nyivel szárnyalta túl.
- Az ezredfordulóhoz közeledve nőtt tömegtakarmányok terméseredménye is, bár éves szélsőségektől ez sem volt mentes.

A területegységre jutó eredményeket a magyar mezőgazdaság viszonylag alacsony műtrágya-felhasználás mellett érte el. Jóllehet **az agrárfejlesztésről szóló törvény hatálya alatti első öt évben a tápanyag-utánpótlásban is szerény**

növekedést figyelhettünk meg. Átlagosan évi 370 ezer tonna mennyiség – ami hektáronként 62 kilogrammnak felelt meg – azonban még mindig csak **negyede** volt a '80-as évek eleji szintnek. (A felhasználás volumene 2002-ben 423 ezer tonna, hektárra vetítve 72 kilogramm volt.) Ez a mennyiség nemzetközi összehasonlításban is igen alacsony, **az Európai Unió országaiban egy hektár megművelt területre jutó műtrágya-felhasználáshoz viszonyítva** 1997-ben alig 28 százaléknyi volt, mely 1999-ben 34 százalékra változott, de **2002-ben is csupán 43 százalékot tett ki.** A magyar műtrágyázási mutató értéke az 1999. évi adatok alapján **a világtátlaghoz képest is alig 3/4-nyi volt.** Különösen szembetűnő lemaradásunk – avagy, ha a környezetvédelmi szempontokat tekintjük, előnyünk – Hollandiához, Belgiumhoz, de akár Németországhoz vagy Franciaországhoz viszonyítva is. Elmaradunk Spanyolország fajlagos mutatójától is, a portugálok szintjét közelítjük. A Unióhoz most csatlakozó országok közül Szlovéniához viszonyítva alig hatoda a magyar fajlagos felhasználás (15. melléklet).

Az alacsony tápanyag-felhasználás emellett bizonyos mértékben összefügg a hozamingadozásokkal is. **Azon túlmenően, hogy még mindig rendkívül alacsony a műtrágya-felhasználás, igen heterogén is.** Az egyéni gazdálkodók és gazdasági szervezetek használatában lévő műtrágyázott területekre kijuttatott átlagos hatóanyagban 2002-ben viszonylag kis – tíz százaléknyi – különbség volt. A kijuttatott műtrágyaadatokat számos egyéb tényező – a talaj tápanyag-ellátottsága, minősége, a gazdálkodó pénzügyi helyzete, stb. – mellett a termelt kultúra is befolyásolja. Egy hektár műtrágyázott területre átlagosan 159 kg hatóanyagot juttattak ki. A gazdálkodó szervezetek átlagos felhasználása megyénként a Veszprém megyei 109 kg és a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei 243 kg között változott, az egyéni gazdálkodóknál a minimumot ugyancsak Veszprém megye jelentette, míg a maximum 223 kg-mal Fejér megyében volt. Országos szinten a mezőgazdasági terület alig felére juttattak ki valamilyen dózisban műtrágyát. Ez is nagy szóródást mutat: a műtrágyázott terület aránya Nógrád megyében volt a legkisebb (23 százalék), ahol egy hektár területre az országos átlag alig 3/5-ét szórták ki, ugyanakkor Jász-Nagykun-Szolnok megyében hektáronként átlagosan 89 kg hatóanyaggal a mezőgazdasági terület 67 százalékát műtrágyázták. Közel azonos arányú területre juttattak ki műtrágyát a második legmagasabb dózist alkalmazó Tolna megyében, de a fajlagosan legnagyobb – 115 kg/ha – műtrágya-felhasználó Fejér megyében is a terület 3/5-én végeztek tápanyag-utánpótlást.

Az állattenyésztés versenyképességének alakulásában fontos szerepe van a genetikai alapoknak, a fajták teljesítményében lévő tartalékok kihasználásának. A genetikai alapok színvonala egyrészt befolyással van a végtermék minőségére, másrészt a fajlagos takarmány-felhasználáson, a takarmány-hasznosuláson, az elhullás eltérő arányain keresztül a termelési költségek alakulására is. (Az állattenyésztés természetes hatékonysága részben a tenyésztési mutatókkal, másrészt a fajlagos takarmány-felhasználással jellemezhető (16-17. melléklet).

- A sertésenyésztésben nőtt ugyan az egy kocára jutó vágósertés-termelés, azonban a sertésciklusban az árak mélypontján a kocakivágás, az anyakoca-

értékesítés, az utánpótlás vágóra történő értékesítése is emeli a fajlagos vágósertés-termelés nagyságát.

- A szarvasmarha-tenyésztésben az egy tehenre jutó tejtermelés lényegében megfelel a fajtaszerkezetnek. A magyarországi tejtermelés '90-es évek kezdetére már elért színvonala 1997-re állt vissza, ezt követően tovább javult. Országos átlagban 2000-ben 5335 liter volt a tehenenkénti hozam, ami 9 százalékkal haladta meg a tíz évvel korábbi szintet, majd évente tehenenként mintegy 200 literrel nőtt. A szakosított telepek fajlagos tejhozama alapján bekerülhetünk az EU tagországok felső harmadába. A szaporulati arány azonban javítandó. Aggodalomra ad okot az elhullási arány romló tendenciája. Alacsony – és romló tendenciájú – az egy tehenre jutó vágómarha termelés, ami inkább a marhahizlalás jövedelmezőségének kérdése. Az egy tehenre jutó vágóállat-termelés 1998-2002-ben csupán 4/5-a volt az öt évvel korábbi időszakot jellemző szintnek, mely az ezredfordulón alig 260 kg volt.
- A fajlagos vágójuh-termelés csökkenése a tejes- és pecsenyebarány arány változása miatt nem feltétlenül kedvezőtlen.
- A tojástermelési mutató javulása részben a hasznosítási irányok változásából ered, részben tényleges hozamnövekedésnek tulajdonítható.

A takarmányhasznosítás az állattenyésztés versenyhelyzete szempontjából is lényeges mutató (17. melléklet). A külső környezeti tényezők közvetlenül ugyan nem éreztetik hatásukat az állattenyésztés termelési mutatóinak alakulásában, ám az időjárás egyrészt befolyásolja a takarmányok, ezen belül is különösen a tömegtakarmányok mennyiségét és minőségét, beltartalmi értékét, ami hatással van azok hasznosulására, másrészt az időjárás hatással van az állatok teljesítményére, szaporodásbiológiai és egyéb termelési hatékonyságuk szezonálisára is.

- A tejtermelésben a fajlagos hozam növekedésével egységnyi termék előállításához viszonyítva csökkenő mennyiségű takarmány felhasználására került sor. A tömegtakarmányok magas betakarítási-, tárolási minőségromlása azonban az indokoltnál nagyobb abrakfelhasználást tesz szükségessé.
- A tej- és kettőshasznosítású egyedektől származó vágómarha hizlalásához a vizsgált időszak alatt az eltérő termeléstechológiából adódóan a társas vállalkozásokban csökkenő, az árutermelő kisgazdaságokban pedig inkább növekvő mennyiségű abrakot használtak fel.
- Kisebb-nagyobb ingadozások mellett javult a vágósertés-termelés fajlagos takarmány-felhasználása. A kedvező tendencia ellenére az egy kilogramm tömeggyarapodáshoz felhasznált takarmány még mindig egy kilogrammal múlja felül a hízekonysági teljesítményvizsgálatba vont sertéseknél kimutatott mennyiségeket. Gond a mutató telepi nagy szórása. Nemcsak a takarmány-felhasználást, hanem a hízősertés elkészültéhez szükséges időt, s végső soron a termelés hatékonyságát is befolyásolja az egyes fajták napi tömeggyarapodásában lévő különbség. A fajlagos takarmány-felhasználást és hasznosulást – az alaptakarmányok minőségétől, a takarmánykeverők és etetők állapotán át a szakértelemig – számos tényező befolyásolja.

- Az 1980-as évek közepén a magyar brojlerhízlalás fajlagos takarmány-felhasználása 2,55 kg/kg volt. A Magyar Broilerszövetség adatai alapján 1995-ben még 2,37 kg volt az egy kilogramm súlygyarapodáshoz felhasznált takarmány mennyisége, amely az évtized végére 10 százalékkal, 2,13 kg/kg-ra javult.

4.2. A gazdasági hatékonyság néhány jellemzője

Az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény 4. § (1) bekezdése szerint „Az agrártermelés jogi és gazdasági feltételeinek kialakításakor a Kormánynak biztosítania kell, hogy az agrárjövedelmek növekedjenek és stabilizálódjanak.”

A mezőgazdaság alapján számított kibocsátása 1998 és 2002 között 323 milliárd forinttal (28 százalékkal) nőtt. Ezt lényegesen meghaladó mértékben (46 százalékkal) 304 milliárd forinttal emelkedett a folyó termelő-felhasználás¹⁰ értéke. Következésképpen, hogy a bruttó hozzáadott érték¹¹ 1998. évi 43 százalékos aránya 2002-re 35 százalékra mérséklődött, ami folyó áron számolva is alig 19 milliárd forint növekedést jelentett. Ez messzi nem fedezte az elszámolt értékcsökkenés¹² 32 milliárd forintos változását. Így a nettó hozzáadott érték 1998 és 2002 között 13 milliárd forinttal csökkent. Nőtt a termelési adó is. E csökkentő tételeket nem, illetve csak részben ellensúlyozta a támogatások növekedése, minek eredményeként – kisebb-nagyobb évek közötti ingadozások mellett – az ún. termelési tényezők jövedelme valamelyest folyó áron is csökkent. Ez szolgál forrásul a bruttó kibocsátást meghaladó ütemben – összesen 37 százalékkal – bővülő munkavállalói jövedelmeknek, a közel 1,6-szeresére emelkedő földbérleti díjaknak. Igaz a kamatterhek – a fizetett és kapott kamatok egyenlegének – változása kedvezően érintette a termelői szférát, összegük a földbérleti díjak növekedését közel ellensúlyozni tudta.

¹⁰ **Folyó termelő-felhasználás:** a más termelőegységtől vásárolt, valamint a saját termelés kibocsátásként is számba vett azon termékek és szolgáltatások értéke, amelyeket az elszámolási időszakban a termelési folyamat során új termékek és szolgáltatások előállításához használnak fel. A KSH által hagyományosan publikált folyó termelő-felhasználás adatai ezen felül tartalmazzák azon saját termelésű termékek értékét is, amelyeket ugyanazon tevékenységhez használnak fel, mint amelyekben előállították. A folyó termelő-felhasználást piaci beszerzési áron értékeli, amely az az ár, amit egységnyi termék vagy szolgáltatás igénybevételéért a felhasználó ténylegesen fizet. Nem tartalmazza a visszaigényelhető áfát, valamint a terméktámogatások értékét.

¹¹ **Bruttó hozzáadott érték:** a bruttó kibocsátás és a folyó termelő-felhasználás különbsége.

¹² Az **értékcsökkenés** az állóeszközöknek az elszámolási időszak folyamán előre láthatóan bekövetkező kopása és avulása. Az **állóeszközök valódi piaci értéke és tényleges várható élettartama alapján került kiszámításra**, s ezáltal a termelők számviteli nyilvántartásaiban szereplő összeget jelentősen meghaladja.

A mezőgazdasági számlák rendszere (MSzR) alapján a **mezőgazdasági tevékenységből származó nettó vállalkozói jövedelem**¹³ nominálértéken az 1999. évi 14,7 százalékos csökkenés után 2000-ben további 5,8 százalékkal zsugorodott, majd 2001-ben 21,0 százalékkal nőtt. Következmenyeként összege **nominálértéken számolva 2001-ben közel 2,5 százalékkal volt kevesebb, mint 1998-ban**. A mezőgazdasági tevékenységből származó folyó áron számított nettó vállalkozói jövedelem 1998-ban még 248 milliárd forint volt, 1999-ben 231 milliárd forintot tett ki, mely 31,5 milliárd forinttal volt több mint a következő évi. **A jövedelem tömege 2002-ben újra visszaesett 191 milliárd forintra**, mely csupán 77 százaléka volt az 1998. évinek (19. táblázat). (Ez az érték tartalmazza a saját gazdaságban végzett munka el nem számolt „bérét”, az egységhez tartozó földből nyert jövedelmet és a hozadékát.) A mezőgazdasági számlarendszer előzetes adatai szerint a mezőgazdaság jövedelemhelyzete 2003-ban tovább romlott. A folyó áron mért kibocsátás lényegében a 2002. évvel megegyező volt, a nettó vállalkozói jövedelem csaknem harmadával esett vissza, és alig több mint fele volt az 1998. évinek. A nettó működési eredmény, illetve vegyes jövedelem¹⁴ is 23 százalékkal lett kevesebb 2003-ban, mint volt 2002-ben, és alig 2/3-a a 2001-ben, illetve az 1998-ban kimutatott összegnek.

¹³ **A nettó vállalkozói jövedelem a nem fizetett munkaerő jövedelmét, az egységekhez tartozó földből nyert jövedelmet és a tőke hozadékát mutatja**, melyet úgy kapunk, ha a működési eredményhez hozzáadjuk a mezőgazdasági egységek által kapott kamatot, majd levonjuk belőle a fizetett bérleti díjat és kamatot. A nettó működési eredmény pedig a bruttó hozzáadott érték csökkentve az értékcsökkenéssel, a munkavállalói jövedelemmel, az „egyéb” termelési adókkal és növelve az „egyéb” termelési támogatásokkal. (A termelési adók a termék és az „egyéb” termelési adók. Termékadókat a termékek értékesítése, átadása vagy beszerzése után vetik ki (például fogyasztási adó). A termékadót a mezőgazdasági számlarendszer adatai nem tartalmazzák. **Egyéb termelési adó** minden egyéb, a termelési folyamathoz kapcsolódó adó, amely nem tekinthető termékadónak. (Nem tartozik ide a vállalati jövedelemadó.) A termelési támogatások a terméktámogatások és „egyéb” termelési támogatások. Terméktámogatások, amelyeket a termék értékesítése, átadása után az államháztartás fizet a termelőnek (például exporttámogatás). A terméktámogatásokat az alapáras kibocsátás, illetve folyó termelő-felhasználás adatai tartalmazzák. Az **egyéb termelési támogatás** a terméktámogatáson kívüli minden egyéb, az államháztartás által a termeléshez nyújtott támogatást magában foglal. **(Nem tartozik ide a beruházásokhoz adott támogatás.)**

¹⁴ **Nettó működési eredmény** = bruttó hozzáadott érték – értékcsökkenés – munkavállalói jövedelem – egyéb termelési adók + egyéb termelési támogatások.

Vegyes jövedelem: a mezőgazdasági egyéni vállalkozók és egyéni gazdaságok termelésből származó jövedelme. Ezeknél a tételeknél nem lehet szétválasztani a saját munkájuk utáni jövedelmet és a tőkehozadékot kifejező működési eredményt.

19. táblázat

A mezőgazdasági termelésből származó jövedelem
(folyó alapon¹⁵)

Me.: milliárd forint

Megnevezés	1998	1999	2000	2001	2002	2003 ⁺
Mezőgazdasági kibocsátás	1153,0	1159,8	1278,4	1479,1	1476,4	1464,8
Ebből: mezőgazdasági termékek összesen	1054,7	1054,9	1172,3	1353,0	1348,3	1335,5
Folyó termelő-felhasználás ¹⁶	661,1	680,0	787,4	945,3	965,7	994,8
Bruttó hozzáadott érték alapon	491,9	479,8	490,9	533,7	510,7	470,0
Értékcsökkenés ¹⁷	92,9	101,4	111,6	121,3	125,0	..
Nettó hozzáadott érték alapon	399,0	378,4	379,4	412,4	385,7	..
Munkavállalói jövedelem ¹⁸	122,9	124,8	136,2	155,6	168,7	..
Termelési támogatások	28,1	19,0	23,5	47,3	35,5	..
Termelési adók	-2,3	-2,9	-3,5	-3,9	-4,1	..
Földbérleti díj	22,3	27,8	37,6	33,2	34,8	..
Fizetett és kapott kamat egyenlege	32,0	30,8	26,2	25,8	22,5	..
Nettó vállalkozói jövedelem¹⁹	247,6	211,2	199,4	241,3	191,1	131,0
- előző év = 100	119,5	85,3	94,2	121,0	79,2	68,6
- 1998. évi = 100	100,0	85,3	80,5	97,5	77,2	52,9

+: Előzetes adat.

Forrás: Mezőgazdasági számlarendszer, 2002. KSH, Budapest, 2003.

Mezőgazdasági termelés 2003. KSH, Budapest, 2004 – alapján.

Az inflációit is figyelembe véve azonban még ennél is nagyobb mérvű volt a mezőgazdasági jövedelem zsugorodása. 1998-tól egyetlen évben sem érte el az 1998. évit, sőt 2002-ben még a 2000. évit sem, akkor rendkívül kedvezőtlennek tartott jövedelemviszonyoktól is rosszabb évet zárt a mezőgazdaság, a kimutatott jövedelem ugyanis 17 százalékkal maradt el a két évvel korábitól és alig több mint fele volt a négy évvel azelőttinek (20. táblázat).

¹⁵ Az **alapár** a termelő által a termékért a vásárlótól kapott ár, hozzáadva a terméktámogatásokat és levonva a termékadókat. (A KSH által hagyományosan számított kibocsátási adatok termelői áron (a terméktámogatások hozzáadása és a termékadók levonása nélkül) értékelték.)

¹⁶ Lásd 9. lábjegyzetet.

¹⁷ Lásd 11. lábjegyzetet.

¹⁸ **Munkavállalói jövedelem:** a munkaadó által adott összes pénzbeni és természetbeni javadalmazás, amelyet a munkaadó a végzett munka ellenértékéért fizet a munkavállalónak. Két fő alkotórésze: a **bérek és keresetek, illetve a munkáltató által fizetett társadalombiztosítási hozzájárulás.**

¹⁹ Lásd 12. lábjegyzetet.

20. táblázat

A mezőgazdasági termelésből származó jövedelem volumenének változása
(alapáron, a 2002. évi árszintre inflálva)

Megnevezés	1998	1999	2000	2001	2002
- előző év = 100 százalék	101,0	84,8	78,4	110,8	75,2
- 1998. évi = 100 százalék	100,0	84,8	66,7	73,9	55,5

Forrás: Mezőgazdasági számlarendszer, 2002. KSH, Budapest, 2003. – alapján számolva.

Az agrártörvény hatása a tőkefelhalmozás mellett végülis a mezőgazdasági jövedelmeken keresztül mérhető le. A mezőgazdasági jövedelmeket – a nettó hozzáadott értéket – növeli a termelési támogatások összege, és csökkenti a termelési adó. A termelési támogatások 2002-ben – az évenkénti jelentős ingadozások mellett – 26 százalékkal múlták felül az 1998. évit. **A folyó áron 35 milliárd forintos összeg a nettó hozzáadott értéket 9 százalékkal növelve a nettó vállalkozói jövedelem mintegy 19 százalékát finanszírozta.** A termelési adók összege négy év alatt 77 százalékkal nőtt, és 2002-ben 4,1 milliárd forinttal csökkentette a vállalkozók jövedelmét.

A termelői támogatások, ha nem is közvetlenül, de hozzájárultak a növekvő munkavállalói jövedelmek finanszírozásához. Azzal együtt, hogy 2002-ben – folyamatos növekedés mellett – 37 százalékkal haladta meg a munkavállalói jövedelem számított tömege az 1998. évit, a mezőgazdasági dolgozók nettó átlagkeresete a nemzetgazdasági ágak között továbbra is az egyik legalacsonyabb. Mindemellert az inflációt is figyelembe véve a munkavállalói jövedelem reálértékben az 1999. és 2000. évi csökkenéseket követő emelkedések után 2002-ben valamivel még így is elmaradt a négy évvel korábitól, azaz az agrártörvény alkalmazásának első évétől.

A nettó hozzáadott értéken belül csökkent az idegen forrásokat terhelő kamatok összege és aránya is. E kedvező tendenciát erősítheti a 2004. januári kormányhatározattal elfogadott hitelkonstrukció, javítva a termelés pozícióit. Ugyanakkor a föld és egyéb ingatlanok után fizetett bérleti díjak összege – annak ellenére, hogy 2000 után mérséklődés volt megfigyelhető – 2002-ben 56 százalékkal haladta meg a négy évvel korábit, aránya a nettó hozzáadott értékben 5,6 százalékról 9,0 százalékra, az inflációt meghaladó mértékben bővült, megközelítette a termelési támogatások összegét. E kedvezőtlen tendencia – amit az EU támogatási rendszere vélhetően felerősít – felveti a birtokpolitikai, földtulajdon, földhasználati viszonyok újragondolásának és rendezésének sürgős napirendre tűzését. Addig is az állam, mint a legnagyobb bérbeadó tanúsíthat önmérsékletet a bérleti díjak megállapításánál.

A fentiek együttes eredményeként a vállalkozói jövedelem az 1998. évi 248 milliárd forinttól „csupán” 23 százalékkal, 57 milliárd forinttal maradt el 2002-ben.

A termelői támogatások nélkül viszont 64 milliárd forintos, mintegy 30 százalékos jövedelemcsökkenés következett volna be a vizsgált időszak alatt. Azaz az egységnyi folyó termelő-felhasználásra jutó vállalkozói jövedelem 0,20 helyett csupán 0,16 egység lett volna.

21. táblázat

A mezőgazdasági nettó vállalkozói jövedelem termelői támogatások nélkül

Me.: milliárd forint

Megnevezés	1998	1999	2000	2001	2002	2002. évi az 1998. évi százalékában
Folyó áron	219,5	211,9	175,9	194,0	155,6	70,9
Inflált, 2002. évi áron	304,9	267,5	202,2	204,2	155,6	51,0

Forrás: Mezőgazdasági számlarendszer, 2002. KSH, Budapest, 2003. – alapján számolva.

Valójában nem sok optimizmusra ad okot, hogy **az értékadatok alapján hatékonyságjavulás nem mutatható ki. Ágazati szinten csaknem valamennyi értékmutató folyamatosan romlott a vizsgált időszak alatt.** Négy év alatt az egységnyi folyó termelő-felhasználásra jutó mezőgazdasági kibocsátás 12 százalékkal esett vissza, és csaknem 30 százalékkal lett kevesebb a bruttó hozzáadott érték. A nettó hozzáadott érték még nagyobb arányban mérséklődött, a mutató értéke 1/3-ával lett kisebb. Legdrasztikusabb csökkenés **az egységnyi folyó termelő-felhasználásra jutó nettó vállalkozói jövedelemben** volt kimutatható, a mutató nagysága **az 1998. évi 0,37-ről 2002-ben majdnem felére, 0,20-ra zsugorodott. A mutatók értéke 2003-ban tovább romlott.** A folyó termelő-felhasználáshoz hasonló mértékben változott a mezőgazdasági számlák rendszerében elszámolt értékcsökkenés összege is. Így a tárgyiasult eszközökre vetített mutatók értéke is közel azonos mértékű csökkenést mutat (22. táblázat).

22. táblázat

A mezőgazdasági termelés hatékonyságának változása néhány értékmutató alapján

Megnevezés	1998	1999	2000	2001	2002	2002. évi az 1998. évi százalékában	2003 ⁺
Egységnyi folyó termelő-felhasználásra jutó							
- mezőgazdasági kibocsátás	1,74	1,71	1,62	1,56	1,53	87,7	1,47
- bruttó hozzáadott érték	0,74	0,71	0,62	0,56	0,53	71,1	0,47
- nettó hozzáadott érték	0,60	0,56	0,48	0,44	0,40	66,2	..
- vállalkozói jövedelem	0,37	0,34	0,25	0,26	0,20	52,8	0,13
Egységnyi termelő-felhasználásra* jutó							
- mezőgazdasági kibocsátás	1,53	1,48	1,42	1,39	1,35	88,5	..
- nettó hozzáadott érték	0,53	0,48	0,42	0,39	0,35	66,8	..
- vállalkozói jövedelem	0,33	0,30	0,22	0,23	0,18	53,3	..

⁺: Előzetes adat.

*: Folyó termelő-felhasználás és a mezőgazdasági számlák alapján elszámolt értékcsökkenés együttes összegére, mint a felhasznált tárgyasult eszközökre vetített értékek.

Forrás: Mezőgazdasági számlarendszer, 2002. KSH, Budapest, 2003.

Mezőgazdasági termelés 2003. KSH, Budapest, 2004. – alapján számolva.

A területi hatékonyság kedvezőbb képet tükröz a mezőgazdaság helyzetéről. A mezőgazdasági terület **1998 és 2002 közötti** 5,3 százalékos csökkenése mellett **az egységnyi területre jutó mezőgazdasági kibocsátás folyó áron 1/3-nyival bővült, az inflációs hatást kiszűrve pedig gyakorlatilag változatlan szinten maradt.** A mezőgazdaság gyengülő pozícióját, illetve romló helyzetét jelzi, hogy részben a ráfordítások drágulása, másrészt a természetes hatékonyság változása következtében **a fajlagos hozzáadott érték folyó áron számolva sem emelkedett 1998 és 2002 között,** a vállalkozói jövedelem pedig közel 1/5-ével esett vissza, ami az inflációs hatásokat is figyelembe véve 2002-ben alig 3/5-e volt az 1998. évben elért összegnek (23. táblázat). Bár a fajlagos mezőgazdasági kibocsátás az évezred első éveiben – folyó áron – stagnált, **a jövedelemcsökkenés 2003-ban tovább folytatódott, reálértéken a területegységre jutó vállalkozói jövedelem alig 2/5-e volt az 1998. évinek.**

23. táblázat

**A mezőgazdasági termelés területi hatékonyságának változása néhány
értékmutató alapján**

Me.: ezer forint

Egy hektár mezőgazdasági területre jutó	1998	1999	2000	2001	2002	2002. évi az 1998. évi százalékában	2003 ⁺
- mezőgazdasági kibocsátás	186,2	187,5	218,4	252,2	251,6	135,2	249,8
- bruttó hozzáadott érték	79,4	77,6	83,9	91,0	87,0	109,6	80,1
- nettó hozzáadott érték	64,4	61,2	64,8	70,3	65,7	102,0	..
- vállalkozói jövedelem	40,0	37,3	34,1	41,1	32,6	81,4	22,3
reálértéken, 1998=100 %	100,0	84,9	70,5	78,0	58,6	58,6	38,4

+: Előzetes adat.

Forrás: Mezőgazdasági számlarendszer, 2002. KSH, Budapest, 2003.

Mezőgazdasági termelés 2003. KSH, Budapest, 2004. – alapján számolva.

A vizsgált időszak alatt **leginkább kedvező** változást a munkaerő-felhasználás hatékonysága mutat. A mezőgazdaság munkaerő-felhasználása **1998 és 2002 között** 11 százalékkal csökkent, így **az egységnyi éves munkaerőegységre²⁰ jutó mezőgazdasági kibocsátás, folyó áron 44 százalékkal, az inflációs hatást kiszűrve 4 százalékkal bővült.** A **fajlagos nettó hozzáadott érték folyó áron 9 százalékkal emelkedett 1998 és 2002 között**, miközben a vállalkozói jövedelem közel 13 százalékkal csökkent, az inflációs hatásokat is figyelembe véve pedig 2002-ben csupán 3/5-e volt az 1998. évben elért összegnek (24. táblázat). A mezőgazdaság munkaerő-felhasználása 2003-ban – a 2002. évi átmeneti növekedés után – újra és tovább csökkent. Ezzel együtt bár a fajlagos kibocsátás valamelyest nőtt, a munkaerő-felhasználásra jutó fajlagos jövedelemcsökkenés 2003-ban is folytatódott.

²⁰ Egy éves munkaerőegység (ÉME) egyetlen olyan személy munkaidő-ráfordításának felel meg, aki egy egész éven át teljes munkaidőben végez mezőgazdasági tevékenységet egy mezőgazdasági egységben (1 ÉME = 1800 munkaóra = 225 munkanap).

24. táblázat

A munkatermelékenység változása néhány értékmutató alapján

Me.: ezer forint/ÉME

Egy éves munkaerőegységre jutó	1998	1999	2000	2001	2002	2002. évi az 1998. évi százaléká- ban	2003 ⁺
- mezőgazdasági kibocsátás	1 610	1 669	1 977	2 405	2 320	144,1	2 452
- bruttó hozzáadott érték	687	691	759	868	803	116,9	787
- nettó hozzáadott érték	557	545	587	670	606	108,8	..
- vállalkozói jövedelem	346	332	308	392	300	86,9	219
reálértéken, 1998=100 %	100,0	87,4	73,8	86,0	62,5	62,5	43,6

+: Előzetes adat.

Forrás: Mezőgazdasági számlarendszer, 2002. KSH, Budapest, 2003.

Mezőgazdasági termelés 2003. KSH, Budapest, 2004. – alapján számolva.

A mezőgazdasági számlák nemzetközi adatait összehasonlítva a mezőgazdaság teljesítményében még mindig jelentős a lemaradásunk. E szerint az ezredfordulón **Magyarországon az egy hektár művelt területre²¹ jutó mezőgazdasági kibocsátás csupán harmada volt az Európai Unió átlagának,** jóllehet növekvő tendenciát mutatott (25. táblázat). A fajlagos kibocsátás csupán fele volt a portugálok, és háromötöde a spanyolok, valamint a finnek teljesítményének. Igaz, meghaladta az Unióhoz hazánkkal együtt csatlakozó lengyelek adatát. A bruttó kibocsátásból levonva a folyó termelő-felhasználás és az értékcsökkenés értékét, a nettó hozzáadott értéket kapjuk. **A nettó hozzáadott érték alapján még inkább elmaradt a magyar területi hatékonyság az uniós átlagtól, annak csupán negyedét érte el, hektáronként átlagosan 326 eurót tett ki.** Ezt módosítva a folyó támogatások és adók egyenlegével, mely Magyarországon hektáronként mindössze 26 euróval, míg az Unió átlagában 99 euróval növeli a jövedelmet, Magyarországon az ún. termelési tényező jövedelme hektáronként 352 euróra változik, szemben az Unió 1433 eurójával.

Valamelyest kedvezőbb a magyar mezőgazdaság pozíciója, ha a folyó termelő-felhasználásra jutó kibocsátás értékét tekintjük. Ez már meghaladta az Európai Unió átlagának 75 százalékát. Míg az EU átlagában egy euró folyó termelő-felhasználásra 2,10 euró bruttó mezőgazdasági kibocsátás jutott, addig Magyarországon ez az arány csupán 1,59. (Megjegyezzük, hogy az Unióban a mezőgazdasági kibocsátásnak átlagosan 95 százaléka a mezőgazdasági termékek értéke, és csak 5 százalékot tett ki a mezőgazdasági szolgáltatások és a nem elkülöníthető nem mezőgazdasági másodlagos tevékenységek értéke. Magyarországon a mezőgazdasági termékek aránya 92 százalék volt.) Az adatok alapján egységnyi bruttó kibocsátás működési eredmény tartalma csupán 3/5-e az Unió átlagának. Azaz míg az Unió átlagában egy euró mezőgazdasági kibocsátás 0,32 euró – a földbérleti díjat és fizetett kamatokat is magába foglaló – eredményt

²¹ Szántó, kert, gyümölcsös, szőlő.

tartalmazott, addig Magyarországon ez mindössze 0,20 euró volt. Emellett a magyar jövedelemtartalom a vizsgált három év adatai alapján csökkenő tendenciát mutatott. Egységnyi kibocsátás magyarországi nettó vállalkozói jövedelemtartalma hasonló mértékben maradt el az uniós átlagtól.

25. táblázat

**A mezőgazdasági termelés eredményessége nemzetközi összehasonlításban
(2000-2002. évek átlaga)**

Ország	Egy hektár megművelt területre jutó			Száz egységnyi folyó termelő-felhasználásra jutó kibocsátás	Egységnyi mezőgazdasági kibocsátás				
	mezőgazdasági kibocsátás	nettó hozzáadott érték	nettó vállalkozói jövedelem		nettó hozzáadott érték	folyó termelési támogatások és adók	munkavállalói jövedelem	működési eredmény	nettó vállalkozói jövedelem
Magyarország	1155	326	181	159	28,5	2,22	10,5	20,1	15,8
EU átlag	3390	1334	893	210	39,0	2,81	9,3	32,5	26,3
- Belgium	8850	2678	1724	163	30,4	1,31	4,5	27,2	19,3
- Dánia	3764	1183	344	174	31,3	0,08	7,1	24,1	9,0
- Németország	3587	910	378	172	25,3	1,55	7,5	19,3	10,5
- Görögország	3056	2143	1938	402	70,1	1,42	3,0	68,5	63,4
- Spanyolország	1930	1118	901	297	58,0	3,24	8,9	52,3	46,7
- Franciaország	3299	1222	767	198	37,1	0,65	8,4	29,3	23,2
- Írország	..	..	..	191	37,3	10,87	5,0	43,1	35,2
- Olaszország	3959	1927	1321	303	48,7	3,05	15,3	36,4	33,4
- Luxemburg	..	..	..	193	26,1	11,30	4,3	33,0	24,5
- Hollandia	21456	7030	3497	182	32,8	-1,05	9,8	21,9	16,3
- Ausztria	3858	885	1287	188	22,9	19,04	4,4	37,5	33,3
- Portugália	2234	839	675	197	37,5	5,23	8,6	34,1	30,1
- Finnország	1893	280	519	148	14,7	30,80	10,7	34,9	27,5
- Svédország	..	..	..	148	18,5	9,09	4,6	23,0	13,0
- Nagy-Britannia	4123	1310	687	181	31,8	2,70	12,6	21,9	16,7
Lengyelország	958	287	196	164	29,6	-1,53	5,7	22,5	20,3

Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv 2002. 11.17-11.19. fejezetei. KSH, Budapest, 2003. – alapján.

4.3. A termelői jövedelmek az agrárpolitikai célok tükrében

Az általános adatok mellett, melyek egy része a módszerből fakadóan elméleti közelítésekre épül, vizsgáltuk és bemutatjuk a mezőgazdasági termelők

számvetési nyilvántartásain alapuló, a termelők számára közvetlenül megjelenő és felhasználható jövedelmek adatait is.

A kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági szervezetek adózás előtti eredményének alapján az 1993-as és az 1999-es év mélypont volt az ágazat számára, az adózás előtti veszteség 1993-ban lényegesen, 1999-ben már kevésbé, de szintén nagyobb volt a nyereségnél.

2000-ben a nyereség már kismértékben meghaladta a veszteséget a mezőgazdasági felvásárlási árak emelkedésének köszönhetően, de még így is alig háromtizede volt az 1998. évi 24 milliárd forint adózás előtti eredménynek. Ennek oka a mezőgazdaság alacsony jövedelemtermelő képessége mellett – mely egyrészt az input és output árak kedvezőtlen alakulásának köszönhető – a rendkívüli eredmény csökkenésével magyarázható. (A korábbi évek több milliárd forintos rendkívüli eredménye 0,7 milliárd forintra olvadt.) Az adófizetési kötelezettségek teljesítése után kapott összesített mérleg szerinti eredmény azonban 2,3 milliárd forint veszteséget mutatott.

26. táblázat

Az eredmény alakulása a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági szervezetek adatai alapján

Me.: millió forint

Eredmény kategóriák	1998	1999	2000	2001	2002
Adózás előtti nyereség	48 007	29 382	36 483	58 312	67 232
Adózás előtti veszteség	24 158	37 379	29 763	21 128	21 259
Adózás előtti eredmény	23 848	-7 997	6 720	37 184	45 973
Mérleg szerinti nyereség	31 942	22 037	27 510	46 958	57 833
Mérleg szerinti veszteség	24 181	37 432	29 775	21 014	21 272
Mérleg szerinti eredmény	7 762	-15 394	-2 264	25 944	36 561

Forrás: Székelyné Raál Éva - Varga Jánosné: A kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági és élelmiszeripari szervezetek gazdálkodásának főbb adatai 1993-2002, AKII, Budapest, 2003.

A 2001-es év a vizsgált gazdaságoknál kedvezőbben alakult, a nyereségesen gazdálkodók adózás előtti eredménye 60 százalékkal nőtt, a veszteségeseknél 29 százalékkal kevesebb lett. Ennek köszönhetően 37,2 milliárd forint adózás előtti eredményt könyvelhettek el, mely az adó- és osztalékfizetés után összességében 25,9 milliárd forint vagyongyarapodást jelentett. Az eredmények javulásában a jó termésnek – döntően a kiugróan jó gabonatermésnek – jelentős szerepe volt, de az ágazatban képződött jövedelem még így is alacsony értéket mutatott.

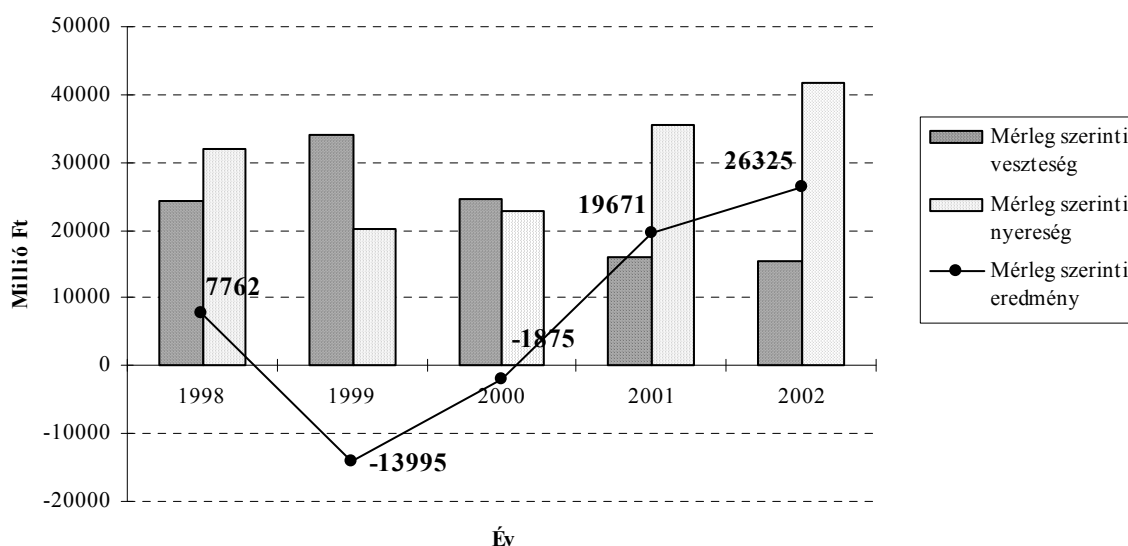
A vállalkozások mérleg szerinti eredménye 2002-ben volt a legkedvezőbb, 36,5 milliárd forint, mely közel ötszöröse az 1998. évi eredménynek, és az előző évhez képest is 10,6 milliárd forinttal nagyobb nyereség keletkezett (26. táblázat). Az eredmények növekedésében azonban nagy szerepet kaptak a kormányzati intézkedések. Az adósságrendezési program keretében kapott-, valamint az elemi

károk kompenzálására nyújtott támogatás lényegesen befolyásolta, növelte a gazdaságok eredményét.

Az 1999-es mélypont után a 2001-es évben bekövetkező számottevő javulás reálértéken számolva (14. ábra) – az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény hatálybalépésének évéhez viszonyítva – több mint 6 milliárddal kevesebb jövedelmet jelentett, az eredményesség szempontjából kiugró 2002-es évnél a különbség meghaladta a 10 milliárd forintot. 2002-ben a folyóáron számolt jövedelemnek 72 százaléka volt a reáljövedelem. 1998-as évhez képest az elmúlt két év reálértéken számolva is jelentős eredménynövekedést mutatott, 2001-ben két és félszer, 2002-ben majdnem három és félszer nagyobb nyereséget értek el a mezőgazdasági szervezetek.

14. ábra

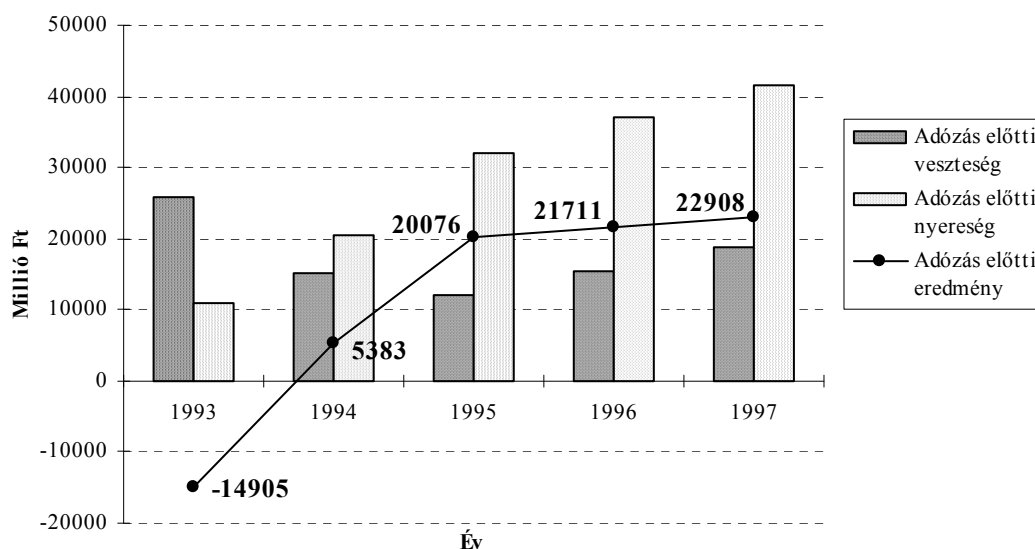
A kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági szervezetek mérleg szerinti eredményének alakulása reálértéken 1998-2002

Forrás: Saját számítás az APEH adatbázis alapján.

Az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény hatályba lépése előtti 5 évet megvizsgálva 1995-1997 közötti időszakban évről-évre hasonlóan alakultak a gazdálkodó szervezetek eredményei (15. ábra).

A kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági szervezetek adózás előtti eredményének alakulása 1993-1997

Forrás: Székelyné Raál Éva - Varga Jánosné: A kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági és élelmiszeripari szervezetek gazdálkodásának főbb adatai 1993-2002, AKII, Budapest, 2003.

Az üzemek számának növekedésével nőtt az adózás előtti nyereség, és vele párhuzamosan a veszteség is, így az adófizetési kötelezettség teljesítése előtt az eredmény 20-22 milliárd forint között mozgott, egy gazdaságra vetítve ez átlagosan 4,2-4,3 millió forint jövedelmet jelentett, reálértéken számolva 3,4-3,6 millió forintot.

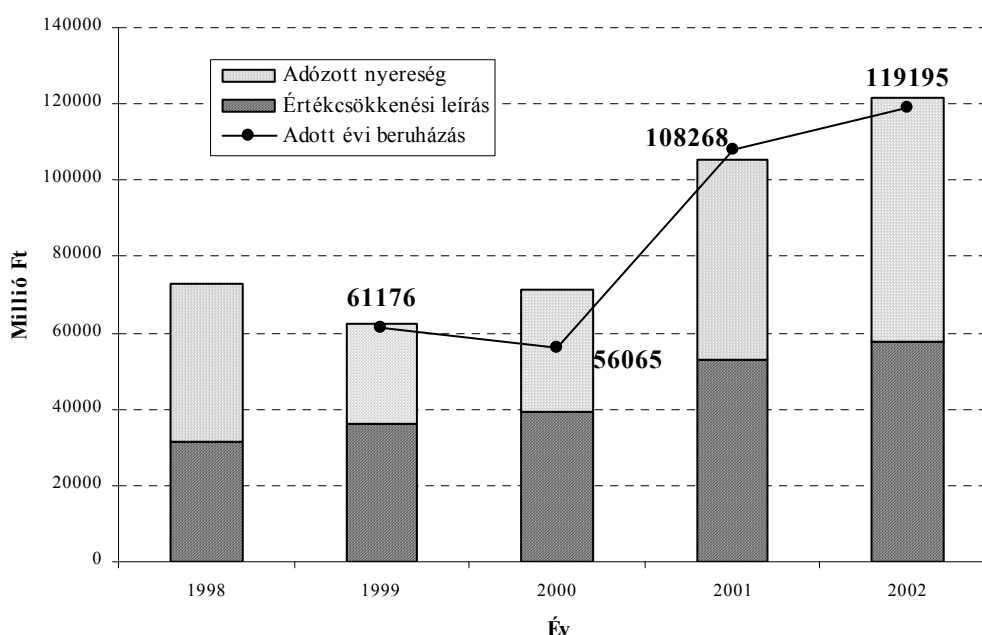
A mezőgazdaság jövedelemtermelő képességét nagymértékben befolyásolja, hogy milyen mértékben tud beruházásokat eszközölni az ágazat, ezért vizsgáltuk a beruházási források (saját erő) képzésének lehetőségeit. Az adózás utáni nyereség és az értékcsökkenési leírás beruházási forrás lehet a gazdálkodó szervezetek számára. Az elmúlt öt évben a gazdálkodó szervezetek számának közel 30 százalékos növekedésével, valamint a megújuló, drágább állóeszköz-állománynak, továbbá a számviteli törvény előírásainak, a költségként azonnal leírható eszközök értékhatára növelésének köszönhetően a mezőgazdasági tevékenységet folytató kettős könyvvitelt vezető szervezeteknél 1998-hoz képest 85 százalékkal emelkedett az értékcsökkenési leírás. Úgy is fogalmazhatunk, hogy e körben az értékcsökkenés növekedése pótolta (vagy akár okozta) az eredménycsökkenésből eredő forráshiányt. A legnagyobb növekedés 2001-ben volt, az értékcsökkenés összege számottevően, közel 14 milliárd forinttal ugrott meg az előző évihez képest. Egy gazdaságra 2001-2002-ben 7,7-7,8 millió forintot számoltak el. Az adózás utáni nyereség és az értékcsökkenési leírás összege 2002-ben meghaladta a 120 milliárd forintot, egy gazdaságra jutó összege a 16 millió forintot. Ez 1998-hoz képest több mint másfélszeres forrásnövekedést jelentett az e körbe tartozó gazdálkodó szervezetek számára.

Az értékcsökkenés és a nyereség összege, mint vizsgált beruházási forrás a 2001. évet kivéve fedezetet biztosított a folyó áron számolt adott évi beruházások²² megvalósulására. A beruházási hitelállomány is fontos az adott év beruházásainak forrásai között. Ezen tényező értéke 1999-2001 között folyamatosan csökkent, 47 milliárd forintról 34 milliárd forintra, így a beruházásokat nagyobb arányban a nyereségből finanszírozták. A beruházási érték 2000. évi visszaesését is az 1999. évi veszteséggel magyarázhatjuk, amely csökkentette a 2000-ben saját forrásból létrehozható felhalmozást.

16. ábra

A kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági szervezetek beruházási forrásainak alakulása

1998. évi beruházás értékéről nem áll rendelkezésünkre pontos adat.

Forrás: Székelyné Raál Éva - Varga Jánosné: A kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági és élelmiszeripari szervezetek gazdálkodásának főbb adatai 1993-2002, AKII, Budapest, 2003.

Az ágazat jövedelemtermelő képességének elemzésekor nem hagyhatjuk figyelmen kívül a mezőgazdaság tőkeösszetételét. A tőkeellátottság 1993-1997 közötti 80-88 százalékról 2000-re 65 százalékra esett vissza, 2002-re valamelyest emelkedett (69,4 százalék), de még így sem érte el az 1997. évi értéket. A beruházási támogatás – mely növeli a saját tőkét – emelkedése nélkül a saját tőke aránya tovább csökkenne. Az idegen tőke összetétele a két öt éves időszakot összehasonlítva arányaiban nem változott. A külső forrásbevonásban döntő volt a rövid lejáratú idegen tőke igénybevétele, az összes külső forrás 70 százaléka rövid lejáratú. Ennek állománya 1998 és 2002 között másfélszeresére, a hosszú lejáratú

²² Az adott évi beruházások értéke az APEH kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági szervezetek gazdálkodásának adatai alapján az adott év 'beruházások záróállományának' és az 'adóévben üzembe helyezett beruházás aktivált értékéneke' összege csökkentve az előző év 'beruházások záróállományával'.

kötelezettség állománya viszont csak 10 százalékkal növekedett. Mindez annak ellenére, hogy a támogatással igényelhető mezőgazdasági hitelállományon belül az éven belüli kamattámogatásos hitelek állománya 72,3 százalékról (1995-1997. évek átlagában) 42,2 százalékra csökkent a tőkepótló hitel bevezetésének hatására az ágazatban.

A forrásszükséglet a vizsgált időszak első felében 48,2 százalékkal, a második felében azonban kisebb mértékben, 34,4 százalékkal nőtt, azaz a forrásigény csökkent. A saját tőke aránya 22,6, illetve 29,6 százalékkal növekedett, így a forrásszükséglet kisebb hányadát kellett külső forrás-bevonással kielégíteni. Míg az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény hatályba lépése előtti 5 év alatt az idegen tőke igénye megduplázódott, 1998 és 2002 között a növekedés nem érte el a 40 százalékot sem. Az idegen tőke évenkénti növekedése 20 százalék körül mozgott 1998 előtt, a törvény hatályba lépését követően azonban 8-10 százalék volt (27. táblázat).

27. táblázat

A rendelkezésre álló tőke növekménye

Me.: százalék

Tőke összetétel	1997/1993	2002/1998
Összes tőke	148,2	134,4
Saját tőke	122,6	129,6
Idegen tőke	205,6	139,5
- rövid lejáratú	171,2	149,5
- hosszú lejáratú	392,1	110,2

Forrás: Saját számítás az APEH adatbázis alapján.

Ez azt jelenti, hogy a termelés forgóeszköz-igényessége úgy nőtt, hogy azt egyre nagyobb arányban finanszírozták saját és rövid lejáratú idegen források. Az eszközök hitellel fedezett arányai is ezt támasztják alá. A forgóeszköz hitelekkel 2002-ben a készletek több mint 63 százalékát tudták finanszírozni, hosszú lejáratú beruházási hitelek azonban egyre kisebb fedezetet biztosítottak az állóeszközökre az APEH adatbázisában szereplő mezőgazdasági szervezeteknél.

28. táblázat

Fedezeti mutatók a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági szervezeteknél

Me.: százalék

Fedezeti mutatók	1998	1999	2000	2001	2002
Beruházási hitelek / Tárgyi eszközök bruttó értéke	14,2	11,1	10,0	7,6	8,4
Forgóeszköz hitelek/Készletek		46,4	52,5	56,2	63,5

Forrás: Saját számítás az APEH adatbázis alapján.

A vállalkozások eredményességét elemezve 1999-2000-ben a veszteséges gazdálkodás következtében a jövedelmezőségi mutatók negatív, illetve nagyon alacsony értékeket mutatnak. 2001-ben a megtermelt eredmény javulásával az árbevétel arányos-, eszközarányos- és termelési érték arányos- jövedelmezőség megközelítette, de még nem érte el az 1995. évi eredményt, a saját tőke jövedelmezősége azonban ugrásszerűen megemelkedett. 2002-es év tekinthető a legeredményesebbnek. A munka jövedelmezősége jelentősen megnőtt 2001-2002-ben, de 2000-ben is már meghaladta 1998. évit (18. melléklet).

A kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági szervezetek adatai alapján az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény hatályának első öt éve alatt a megelőző öt év átlagához viszonyítva – az évenkénti ingadozásokat, az időjárás hatásait figyelmen kívül hagyva – valamennyi jövedelmezőségi mutató a mezőgazdaság pozíciójának javulását tükrözi (29. táblázat).

29. táblázat

A kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági szervezetek főbb mutatói, és annak változásai

Megnevezés	1993-1997. év átlaga	1998-2002. év átlaga	1998-2002. évi az 1993-1997. évi százalékában
Árbevétel arányos jövedelmezőség, százalék	1,54	2,35	152,6
Saját tőke jövedelmezősége, százalék	2,72	4,10	150,7
Eszközarányos jövedelmezőség, százalék	1,65	2,12	128,5
Termelési érték arányos jövedelmezőség, százalék	1,89	2,86	151,3
Munkajövedelmezőség, millió forint/fő	0,66	1,33	201,5

Forrás: Saját számítás az APEH adatbázis alapján.

A tesztüzemi rendszer (FADN) külön vizsgálja a társas és az egyéni gazdaságok eredményeit. A rendszer EU konform, feldolgozott adatok 90 ezer mezőgazdasági vállalkozást reprezentálnak, azonban a reprezentatív jellege miatt nem alkalmas a mezőgazdaságban keletkezett teljes jövedelem kimutatására, hanem csak a fajlagos jövedelmek alakulásának bemutatására.

A társas vállalkozások fajlagos mérleg szerinti eredménye az APEH adatbázisában vizsgált szervezetek adataihoz hasonló tendenciát mutat. A veszteséges 1999-2000. év után a társas vállalkozások nyeresége több mint háromszorosa lett az 1998. évinek, egy gazdaságra jutó értéke másfélszeresére nőtt. A 2000-es év negatív eredménye a jelentős hitelterhek miatt keletkezett veszteséget mutató pénzügyi műveleteknek és a negatív rendkívüli eredménynek tudható be.

Reálértéken – halmozott inflációval deflálva - számolva a 2002-es év eredményei rosszabbak voltak, mint a 2001-es évé. Ekkor egy gazdaságra vetítve reálértéken 1,6 millió forinttal kevesebb jövedelem keletkezett a folyóáras

elszámoláshoz viszonyítva. 2001-hez képest 1,1 millióval csökkent a nyereség. Ez azt jelenti, míg folyóáron a mérleg szerint eredmény egy gazdaságra jutó értéke több mint másfélszeresére nőtt, addig reálértéken a növekedés csupán 15 százalékos volt.

30. táblázat

A tesztüzemi rendszerben szereplő társas vállalkozások főbb eredménymutatói

Me.: ezer forint/hektár

Megnevezés	1998	1999	2000	2001	2002
Bruttó termelési érték	243,3	248,4	293,6	400,4	429,7
Üzemi költségek összesen	238,2	244,5	282,3	376,3	406,1
Üzemi tevékenység eredménye	5,1	3,9	11,3	24,1	23,7
Adózás előtti eredmény	5,7	-4,4	-0,1	14,2	14,5
Mérleg szerinti eredmény	3,6	-5,7	-1,6	11,0	11,9
Egy gazdaságra jutó mérleg szerinti eredmény, ezer forint	3 605	-4 856	-1 414	5 631	5 782

Forrás: A tesztüzemek gazdálkodásának eredményei 1998-2002, Agrárgazdasági információk 1999/1.; 2000/3.; 2001/2.; 2002/2.; 2003/2. szám

A jövedelmezőségi mutatók szerint az elmúlt öt évet tekintve a 2001-es volt a legeredményesebb a munkajövedelmezőséget kivéve (31. táblázat). 2002-ben a termelési érték arányos jövedelmezőség hasonlóan alakult, az osztóke jövedelmezősége és a 100 forint saját tőkére jutó adózatlan eredmény értéke azonban visszaesett az előző évhez képest. A munkajövedelmezőség 1998-tól évről évre (2002. évet kivéve) közel megduplázódott.

31. táblázat

Jövedelmezőségi mutatók a társas vállalkozásoknál

Me.: százalék

Jövedelmezőségi mutatók	1998	1999	2000	2001	2002
Termelési érték arányos jövedelmezőség	2,10	-1,78	-0,03	3,54	3,37
Össztőke jövedelmezősége	7,00	3,20	4,25	7,44	6,19
Saját tőke jövedelmezősége	3,80	-3,08	-0,05	6,40	5,48
Munkajövedelmezőség, ezer forint/ÉME		429	777	1 426	1 596

Forrás: A tesztüzemek gazdálkodásának eredményei 1998-2002, Agrárgazdasági információk 1999/1.; 2000/3.; 2001/2.; 2002/2.; 2003/2. szám

Az egyéni gazdaságok egy hektárra számolt eredményei szinte minden évben meghaladták a társas vállalkozások hasonló adatait. Ez abból adódik, hogy az egyéni gazdaságok saját munkateljesítményük után járó bértömeget nem számolják el költségként. Egy gazdaságra jutó nyereségük természetesen töredéke volt a társasokénak, azonban a jövedelmezőségi mutatók értékei megközelítették a társas vállalkozásokét. A gazdaságok jövedelme (adózás előtti eredménye) az elmúlt öt évben egy hektárra vetítve 10-28 ezer forintot tett ki, ami termelési érték arányosan

8-15 százalékos jövedelmezőséget jelentett. A jövedelmezőségi mutatók értékei 2000-ig fokozatos javulást tükröznek, 2001-ben azonban visszaesés következett be, és 2002-ben már alig haladták meg az 1998-as eredményeket. Az összes mutató szerint az egyéni gazdaságok 2000-ben tevékenykedtek legeredményesebben (32. táblázat).

32. táblázat

Jövedelmezőségi mutatók az egyéni gazdaságoknál

Me.: százalék

Jövedelmezőségi mutatók	1998	1999	2000	2001	2002
Termelési érték arányos jövedelmezőség	8,00	14,05	14,97	10,90	8,34
Össztőke jövedelmezősége	4,80	8,00	8,74	6,56	5,02
Saját tőke jövedelmezősége	4,70	8,02	8,98	6,94	5,27
Munkajövedelmezőség, ezer forint/ÉME	554	673	1 210	1 040	949

Forrás: A teszttüzemek gazdálkodásának eredményei 1998-2002, Agrárgazdasági információk 1999/1.; 2000/3.; 2001/2.; 2002/2.; 2003/2. szám.

A vizsgált 3487 mezőgazdasági szervezet adatbázisa alapján a gazdálkodók viszonylag rugalmas alkalmazkodó képességére, illetve a gazdálkodás javuló pozíciójára utalna, hogy míg 1998-ban a gazdaságok háromötöde volt nyereséges, addig 2002-re ez az arány kétharmadra bővült (19. melléklet).²³

- Ugyanakkor a stabilitás hiányára utal, hogy az 1998-ban nyereséges 2080 gazdaságnak csupán kétötöde maradt 2002-ig folyamatosan nyereséges, és 2002-ben is minden negyedik veszteséges volt. Adózás előtti eredménye legalább három évben negatív volt minden nyolcadik vállalkozásnak, és tartósan – 4 éven keresztül – veszteségessé vált minden huszadik.
- Ugyancsak a megváltozott körülményekhez való kellő alkalmazkodás hiányára utal, hogy az 1998-ban veszteséges 1407 vizsgált gazdaságból minden hatodik 2002-ig folyamatosan veszteséges maradt, és 2002-ben több mint fele veszteséges volt. Közülük az adózás előtti eredmény legalább három évben pozitív volt minden negyedik vállalkozásban, és tartósan – 4 éven keresztül – nyereségessé csupán minden nyolcadik vált.

Az 1998-ban nyereséges 2080 gazdaságból összesen 888 ért el mind az öt évben nyereséget, és az 1407 veszteséges közül 235 gazdaság maradt 2002-ben is az (20-24. melléklet).

A mind az öt évben nyereséges 888 gazdaság 1998-ban érte el a legjobb eredményt a jövedelmezőségi mutatók alapján (33. táblázat). Az 1999-2000-ben

²³ Az APEH adatbázisban 1998-as évben szereplő gazdaságokat nyereséges és veszteséges csoportra osztottuk az adózás előtti eredményük alapján, majd a nyereséges gazdaságokat szintén két csoportra osztottuk az 1999. évi eredményük szerint, és évről-évre folytattuk az osztályozást, elvégezve a veszteségesen termelőkre egyaránt. 2002-re 32 csoportot különítettünk el mind az 1998-ban nyereséges, mind az 1998-ban veszteséges gazdaságok eredményeit továbbgörgetve az öt éves időszakban.

csökkent az egy gazdaságra jutó adózás előtti eredményük, a mutatók értékei is rosszabb helyzetet tükröztek. Majd 2001-ben és 2002-ben 26, illetve 25 százalékkal több adózatlan eredményt könyvelhettek el az üzemek 1998-hoz képest, azonban ezzel együtt növekedtek a költségek, az eszközállomány és a saját tőke összege is, így a jövedelmezőségi mutatók szintje nem érte el az 1998-as év eredményeit.

33. táblázat

Az 1998-2002 közötti időszakban nyereséges mezőgazdasági szervezetek főbb mutatói

Év	Árbevétel arányos jövedelmezőség	Költség arányos jövedelmezőség	Eszköz arányos jövedelmezőség	Saját tőke arányos jövedelmezőség
1998	8,6	8,4	8,7	15,2
1999	6,1	5,8	5,6	9,9
2000	5,8	5,6	5,6	10,0
2001	7,6	7,1	7,7	13,2
2002	7,9	7,3	7,1	12,1

Forrás: Saját számítás az APEH adatbázis alapján.

Az öt éven keresztül veszteséges 235 gazdaságnak a 2002-es év volt a legrosszabb (34. táblázat). A saját tőke és az eszköz érték arra enged következtetni, hogy folyamatos eladósodás ment végbe ezekben a üzemekben. Az eladósodásból adódóan folyamatosra vált vagyonszerzés. Ezt mutatja, hogy az egy gazdaságra számolt saját tőke összege kevesebb, mint egy harmadára csökkent az eltelt öt év alatt, az eszközállomány értéke pedig 37 százalékkal csökkent.

34. táblázat

Az 1998-2002 közötti időszakban veszteséges mezőgazdasági szervezetek főbb mutatói

Év	Árbevétel arányos jövedelmezőség	Költség arányos jövedelmezőség	Eszköz arányos jövedelmezőség	Saját tőke arányos jövedelmezőség
1998	-20,5	-15,0	-10,6	-18,7
1999	-27,8	-20,2	-14,9	-31,2
2000	-23,4	-17,4	-12,8	-30,8
2001	-27,2	-18,3	-15,0	-44,2
2002	-36,1	-20,8	-16,2	-62,3

Forrás: Saját számítás az APEH adatbázis alapján.

4.4. Néhány adalék a termelés szervezethez

A mezőgazdasági termelők jövedelemviszonyainak alakításában fontos szerepet játszik a termelés szervezethez is. Ágazatonként differenciált mértékben, de általában jellemző, hogy az egyik oldalon **a sokszereplős, viszonylag elaprózott,**

heterogén mezőgazdasági kínálat áll szemben a másik oldal viszonylag koncentrált felvásárló, forgalmazó szervezeteivel, ami az alapanyag-termelők kiszolgáltatottságát növeli, csökkenti érdekérvényesítő képességüket. Az utóbbi években ugyan az egyéni gazdaságok számának visszaesésével párhuzamosan nőtt a koncentráció, amelynek következményeként jelentősen növekedett a nagyobb földterülettel rendelkező gazdaságok részaránya. A koncentráció következtében némiképpen enyhült a nagyüzem-kisüzem dualitásán alapuló gazdaságszerkezet. Várható, hogy a jövőben a koncentráció tovább folytatódik és így elképzelhető, hogy a közepes méretű gazdaságok gyarapodásával a mezőgazdaság duális szerkezete tompulni fog.

Az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény kimondja, hogy az agrártermelés jogi és gazdasági feltételeinek kialakításához a kormánynak biztosítani kell, hogy a gazdálkodók termelő, feldolgozó, értékesítő együttműködései, szövetkezetei, integrációi megfelelő támogatásban részesülhessenek.²⁴ A magyar mezőgazdaságban az elégtelen termelői szerveződések következtében fellépő strukturális hiányosságok orvoslására az elmúlt években a termelők különböző szervezeti formába való tömörülését ösztönző programokat dolgoztak ki. A kormányzat igyekezett támogatással biztosítani, hogy **viszonylag életképes szövetkezetek jöjjenek létre, nemcsak a hazai, de külföldön is versenyképes termékekkel és választékkal tudjanak a magyar termelők megjelenni és versenyben maradni, élvezni a szövetkezés nyújtotta előnyöket.** A feladatok között szerepel a piaci egyeztetés, a közös beszerzés, az információcseré, és hosszabb távon a közös beruházások megvalósítása. Ezzel együtt – a mezőgazdaság egészéhez hasonlóan – ezeket a szövetkezeteket folyamatos finansziális gondok, pénzügyi akadályok fékeztek, egyes esetekben teljesen ellehetetlenítve működésüket, ami néha személyi problémákkal is párosult.

A szövetkezés fontosságának felismerése az elmúlt években követett agrárpolitikában is egyre inkább teret nyert, amit elsősorban a termelői értékesítési szervezetek és az ún. „új típusú szövetkezetek” alapításához adott támogatások is jeleznek. Az egyes termékek beszerzését, értékesítését, szolgáltatását nyújtó szövetkezések és egyéb gazdálkodó szervezetek támogatása címén **támogatást vehettek igénybe az 1999. január elseje után alakult**

- a) mezőgazdasági termékek raktározását, értékesítését, feldolgozását, a mezőgazdasági termeléshez szükséges anyagok beszerzését, valamint a mezőgazdasági termeléshez szükséges szolgáltatások nyújtását végző szövetkezetek,
- b) erdőbirtokossági társulások, illetőleg a kizárólag erdőtulajdonos tagokból álló és kizárólag erdőgazdálkodási, valamint ahhoz kapcsolódó tevékenységet végző szövetkezetek, amelyek megfelelnek a társult erdőgazdálkodás külön jogszabály szerinti feltételeinek,

²⁴ 1997. évi CXIV. törvény 4. § 1. bek. c) pontja és 5. § e) pontja alapján.

- c) a mezőgazdasági termelők többségi részvételével működő, legalább tíz mezőgazdasági termelő által alapított egyesületek, amelyek nonprofit szervezetként a tagjaik számára gépi szolgáltatást szerveznek (gépkörök),
- d) a mezőgazdasági értékesítési infrastruktúra, elsősorban a zöldség-gyümölcs termelés koordinációját, a termékkála bővítését szolgáló, nagybani termelői értékesítést végző szervezetek.

A támogatást vehettek igénybe az **alapításhoz**, a megalakult szervezet **forgóeszköz-feltöltéséhez és működési költségeinek részbeni megtérítéséhez**, a **gépkörök működtetéséhez** szükséges **személyi és tárgyi feltételek biztosításához**, **nagybani piacok beruházásaihoz**.

A 25/1999. (III. 5.) FVM rendelet alapján elismert vagy előzetesen elismert zöldség- és gyümölcs termelői értékesítő szervezetek (TÉSz-ek) is vehettek igénybe támogatást gazdálkodásuk segítéséhez.

Az új szervezetekről szóló 2000. évi CXLI. törvény előírásainak megfelelő szervezet is igényelhet pályázat útján támogatást

- egyes mező-, erdő-, vadgazdálkodási, illetve halászati rendeltetésű **új építési beruházások megvalósításához**, valamint a **meglévő épületek, építmények technológiai korszerűsítéssel is járó átalakításához, értéknövelő felújításához**,
- **zöldség- és gyümölcságazat beruházásaihoz**,
- szőlő, gyümölcsös és egyéb **ültetvény telepítéséhez**, szőlőültetvények **felújítását szolgáló beruházásokhoz**,
- **új mezőgazdasági gépek, technológiai berendezések vásárlásához**.

A mezőgazdasági termékek beszerzését, értékesítését, feldolgozását, raktározását és a mezőgazdasági termeléshez szükséges szolgáltatások nyújtását végző szervezetek (a szolgáltató szervezet) **a minőségi termelés elősegítése és a talajerő utánpótlása érdekében nyolcvan százalékos állami készfizető kezesség vállalással és százszázalékos kamattámogatás mellett hitelintézettől rövidlejáratú hitelt vehettek igénybe**.

A kormányzat az életképes agrárvállalkozások megerősítésére, a családi és kisvállalkozások, valamint **a termékek beszerzését, feldolgozását, értékesítését végző, szolgáltatást nyújtó szervezetek tokeellátásának hosszú lejáratú hitelen keresztül történő javítására, továbbá az agrárgazdasági vállalkozások reorganizációs célú kivásárlásának elősegítésére gazdahitel²⁵ programot hirdetett meg**. A gazdahitel programban előírt feltételek megléte esetén részt vehettek az 1999-ben és 2000. évben alakult, de állami támogatásban korábban nem részesült zöldség-, gyümölcstermelői értékesítő szervezetek (TÉSZ) és termékek

²⁵ A gazdahitelt igénylő az általa felvett legfeljebb tízéves lejáratú hitelre, a teljes futamidőre 80 százalékos állami készfizető kezességvállalást és a támogatás igénylésekor érvényes jegybanki alapkamat 100 százalékáig terjedő kamattámogatást vehetett igénybe. Az állami kezességvállalásért nem kellett díjat fizetni.

beszerzését, értékesítését, feldolgozását, szolgáltatást nyújtó szövetkezesek, amennyiben legalább tizenöt taggal folyamatosan rendelkeznek.

A miniszter az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény felhatalmazása alapján, 2002 végén a törvény végrehajtásával összefüggő szakmai feltételek megállapítása végett az agrárgazdálkodók versenyképességét fokozó intézményrendszer, termelő, feldolgozó, értékesítő együttműködések, szövetkezetek, integrációk, továbbá az Európai Unióhoz való csatlakozás támogatására újabb rendeletet alkotott. Ennek keretében az Unióhoz való csatlakozás sikerességének elősegítése, az elégtelen termelői szerveződés következtében fellépő strukturális hiányosságok orvoslása és a termelők piaci érdekérvényesítő képességének megerősítése érdekében államilag elismert **termelői csoportok alapítását** – rendeletben – szorgalmazta. E termelői csoportok céljául jelölte meg többek között

- a termelés megszervezését és különösen a minőség és mennyiség tekintetében a kereslethez való igazítást;
- a tagok termékeinek tárolásához, áruvá készítéséhez és értékesítéséhez szükséges technikai háttér megteremtését;
- a kínálati oldal koncentrációjának ösztönözését és a tagok által előállított termékek forgalomba hozatalának elősegítését;
- a termelési költségek csökkentését és a termelői árak stabilizálását;
- a víz, a talaj és a táj minőségének védelme, a biológiai sokszínűség megóvása, illetve elősegítése érdekében a környezetkímélő technológiai és termelési, tenyésztési módszerek, valamint hulladék-felhasználási eljárások alkalmazásának ösztönzését.

Legalább tíz – kizárólag azonos termékre, illetve termékcsoportra alakult – termelői csoport esetén szorgalmazta azok szövetséggé alakulását.

Jelenleg öt mezőgazdasági horizontális integrációs kategória létezik:

- a termelői csoportok,
- a TЭСz-ek,
- az egyes termékek beszerzését, értékesítését végző és szolgáltatást nyújtó BЭСz-ek,
- a tejszövetkezetek és
- a gépkörök.

A költségvetés

- 1999-ben e célra kereken egymilliárd forintot fordított az egyes termékek beszerzését, értékesítését végző, szolgáltatást nyújtó szövetkezetek támogatására,
- 2000-ben az előző évi ígervények alapján közel 1,7 milliárd forintot fordított e célokra, részleteiben:
  - az alapítás költségeire 29 millió forintot,
  - a megalakult szövetkezetek forgóeszköz-feltöltéséhez és működési költségeik részbeni megtérítéséhez 1529 millió forintot,

- a megalakult erdőbirtokossági társulatok, erdőszövetkezetek forgóeszköz-feltöltéséhez és működési költségeik részbeni megtérítéséhez 18 millió forintot,
- a gépkörök működtetéséhez 93 millió forintot,
- a nagybani piacok támogatására csupán 0,1 millió forintot,
- a zöldség-, gyümölcsstermelői értékesítő szervezetek támogatására 25 millió forintot juttatott,
- 2001-ben
  - az egyes termékek beszerzését, értékesítését végző, szolgáltatást nyújtó szövetkezetek támogatására 627 millió forintot,
  - zöldség-gyümölcs termelői értékesítő szervezetek támogatására pedig 132 millió forintot használt fel.

A költségvetési támogatás nagyban hozzájárult ezen új típusú szövetkezetek alakulásához, illetve előmozdította az életképes, működő szervezetek kialakulását. Az FVM megyei hivatalainak adatközlése alapján 1999 és 2002²⁶ között 559 volt az alapításhoz és/vagy forgóeszköz-feltöltéshez, működési költségeihez támogatásban részesített új típusú szövetkezetek száma. Az igénybevett támogatások összege szövetkezetenként – annak adottságaitól és lehetőségeitől függően – differenciált. Az **alapításhoz** a költségektől és rendelet adta felső határtól behatároltan szövetkezetenként **67-400 ezer forint** támogatásban részesültek. **Forgóeszköz-feltöltésre, illetve a működési költségek finanszírozásához** központi forrásban részesített szövetkezetek **0,7 milliótól 15,0 millió forintig** (a támogatási összeg felső limitjéig) terjedően kaptak támogatást (Alvincz–Guba, 2002).

2002 őszén 19 TЭСz működött. Közülük 12-nek az éves beszámolója alapján a TЭСz-eken keresztül értékesített közel 54 ezer tonna zöldség-gyümölcsstermékek az országos termelés 1,9 százalékát, az értékesített termékek értékének pedig csak 2,5 százalékát tette ki. A 3,0 milliárd forintos nettó árbevétel a zöldség- és gyümölcsfélék 2001. évi bruttó termelési értékének 2,1 százalékának felelt meg. A termelői értékesítő szervezeteken keresztül értékesített termékek 93 százalékban a tagi termésből származtak (Alvincz–Guba, 2002).

A TЭСz-ek 2003. évi forgalma 21 milliárd forint tagi áru volt. 2004 májusában 92 előzetesen elismert és 6 véglegesen elismert szövetkezet működik. A cél, hogy a hazai zöldség- és gyümölcs termés 30-40 százalékát a TЭСz-ek forgalmazzák. A szövetkezés nyújtotta előnyök és érdekérvényesítés mellett a szerveződés fontosságát jelzi, hogy a magyar zöldség- és gyümölcsstermelés a hazai és a közösségi piacon a közösségi támogatások megpályázására csak a termelők által létrehozott TЭСz-eken keresztül jogosult. Az uniós zöldség- és gyümölcs piacszabályozás alappillérei a TЭСz-ek. Ehhez azonban tovább kell erősíteni a hazai TЭСz-ek működését, segíteni a logisztikai központok fejlesztését (hűtőházak, csomagológépek, szállítóberendezések, göngyöleg, stb.), valamint **másod- és harmadszintű társulásaik létrehozását, hogy kibocsátásuk igazodhasson az**

²⁶ 2002 novemberéig.

áruházláncok várhatóan növekvő koncentrációjához (Bitsánszky–Erdész–Mártonffy, 2004).

Összehasonlításként megemlíthetjük, hogy az Európai Unióban mintegy 1300 TÉSz működik. Ezek a zöldség-, gyümölcsértékesítés 40 százalékát bonyolítják. Természetesen ott sem egységes az elterjedtségük. Hollandiában és Belgiumban a lefedettség 2002-ben 70 százalék feletti volt, Franciaországban és Spanyolországban is az értékesítés több mint fele bonyolódott a szervezeteken keresztül, Olaszországban azonban 30 százalék alatti volt a szervezettség. A koncentrátságot jelzi, hogy Hollandiában mindössze 14, Franciaországban viszont 278, Spanyolországban 489 szervezet működött.

4.5. A mezőgazdasági termékek áralakulása

A mezőgazdaság jövedelemtermelését a természetes hatékonyság, a termelés volumenváltozása mellett az output és input árak alakulása, illetve azok viszonyának változása is befolyásolja.

A vizsgálat bázisidőszakának első évében (1993-ban) az Országgyűlés – figyelemmel a mezőgazdasági, élelmiszer-ipari és erdészeti termékek termelési, értékesítési, feldolgozási és fogyasztási sajátosságaira – annak érdekében, hogy a piac szereplői számára kiszámíthatóak legyenek lehetőségeik és esélyeik, továbbá a piacgazdaság jogi kereteit kiépítse, a szabályozott agrárpiacot megteremtse, valamint az európai gazdasági együttműködési rendszerhez csatlakozást elősegítse, megalkotta és életbe léptette az agrárpiaci rendtartásról szóló 1993. évi VI. törvényt. Az agrárpiaci rendtartás²⁷ változást hozott az árszabályozásban is. Ennek értelmében a közvetlenül szabályozott agrárpiac esetében – a szabályozásba bevont termékekre: a tehéntejre, az élelmezési célú búzára, a takarmánykukoricára, 1994. január elsejétől a vágómarhára és a vágósertésre – garantált árat állapítottak meg. A garantált ár legfeljebb az átlagosnál lényegesen jobb hatékonysággal termelők számára tartalmazott jövedelmet, mértéke akkora volt, amely a piac összeomlása esetén a termelőt veszteségei egy részétől mentesíteni képes. Összegét 1998-ig általában az adott évre kalkulált átlagos termelési költség 90 %-a körül határozták meg. A módosított törvény megfogalmazása szerint a „garantált ár: az átlagos termelési színvonalon termelők önköltségének 70 százalékát el nem érő, jogszabályban megállapított olyan minimum ár, amelyhez a miniszter kvótát rendel,

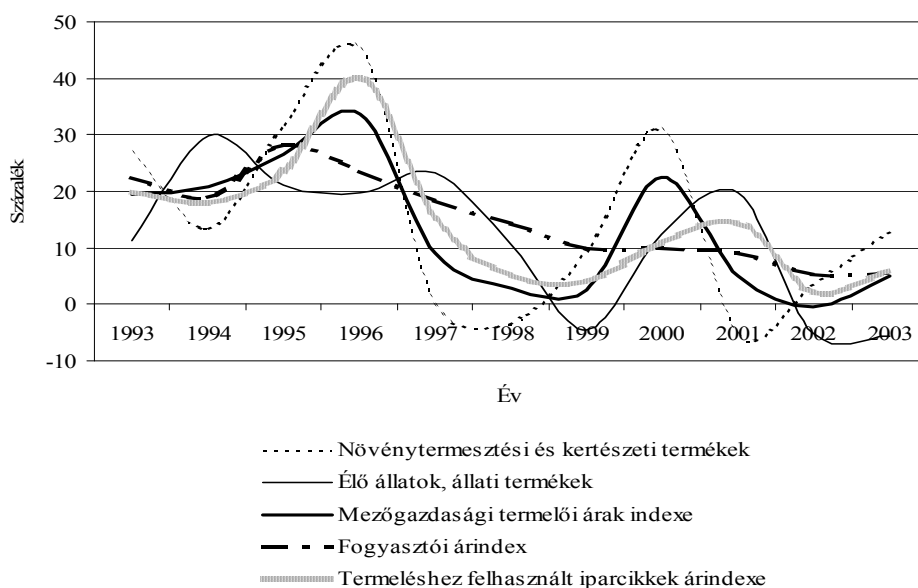
²⁷ A – többször módosított – törvény alkalmazása során a következő eszközök voltak igénybe vehetők: garantált ár körének és mértékének meghatározása; irányár közzététele; termelési önkorlátozás; kvóta meghatározása; piaci zavar, termékfelesleg, illetve termékhiány esetén, az agrárpiaci rendtartás pénzügyi forrásai terhére piaci beavatkozás (intervenció), valamint egyéb pénzügyi intézkedés, támogatás kezdeményezése, meghozatala, elrendelése; a termelés szabályozására szerződés kötése a TermékTanáccsal; az exporttámogatás mértékének és feltételeinek meghatározása; az export engedélyezése vagy felfüggesztése; kiegyenlítő befizetés előírása; pályázat kiírása, feltételeinek meghatározása; állami készletezés, feldolgoztatás, bértároltatás, állami készlet értékesítése; az árúját közraktárban elhelyező termelőnek a közraktározással összefüggésben felmerült költségeihez való hozzájárulás; pénzügyi hitelfelvételnél állami kezességvállalás; minőségi felár alkalmazása, valamint állat-egészségügyi, illetve hatósági díjtámogatás. Indokolt esetben a fenti eszközök egyidejű vagy időszakos alkalmazására is sor kerülhetett.

valamint az így meghatározott mennyiségű és minőségű termék felvásárlására kötelezettséget vállal”. A törvény előírta az irányár, majd az évtized második felétől az irányárhoz kapcsolódóan alsó és felső intervenciós ár meghirdetését is. Az irányár a várható piaci viszonyok függvényében azt az árcentrumot jelöli meg, amely az áringadozások középpontját képezi. Az intervenciós ár pedig az irányár alapján jogszabályban megállapított olyan legalacsonyabb-, illetve legmagasabb ár, amelyet ha a piaci ár elér, vagy meghalad, az agrárpiaci rendtartás eszközei alkalmazásra kerülnek.

A szabályozás ellenére, vagy annak hatására a termelői árak színvonala részben a magas infláció, másrészt a nemzetközi „árfelzárkózás” miatt 1994-1997 között éves átlagban 22,5 százalékkal emelkedett. Az árszínvonal változásának éves átlagos mértéke 33,7 százalékkal 1996-ban érte el csúcst. Ebben az évben a növénytermelési termékek árszínvonal-növekedése közelítette a 60 százalékot, miközben az állatok és állati termékek átlagos árváltozása alig 20 százalékos volt. Az árszínvonal növekedés üteme '97-től csökkent, az évi átlagos növekedése már tíz százalék alatt maradt. Ez az állati termékek, illetve a zöldségfélék és gyümölcsök árszínvonalának növekedéséből, illetve a növénytermelési termékek áreséséből adódott. Ez a tendencia '98-ban tovább folytatódott. 1998-1999-ben a világpiacon tendenciák hatására évente mindössze 2,8, illetve 2,6 százalékkal emelkedett. A két év árszínvonalában lényeges különbség, hogy a növénytermelés 1998-ban még csökkenő árszínvonalát 1999-ben növekedés követte, miközben az állattenyésztés ez ideig növekvő árszínvonala '99-ben átlagosan 4,7 százalékkal mérséklődött, mely csökkenés a sertés kivételével valamennyi állattenyésztési ágazatot érintett.

17. ábra

Áralakulás a mezőgazdaságban és az élelmiszerpiacon (előző év = 100 százalék)

Forrás: Statisztikai évkönyv, KSH, Budapest,
Mezőgazdasági statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – kötetei alapján számolva.

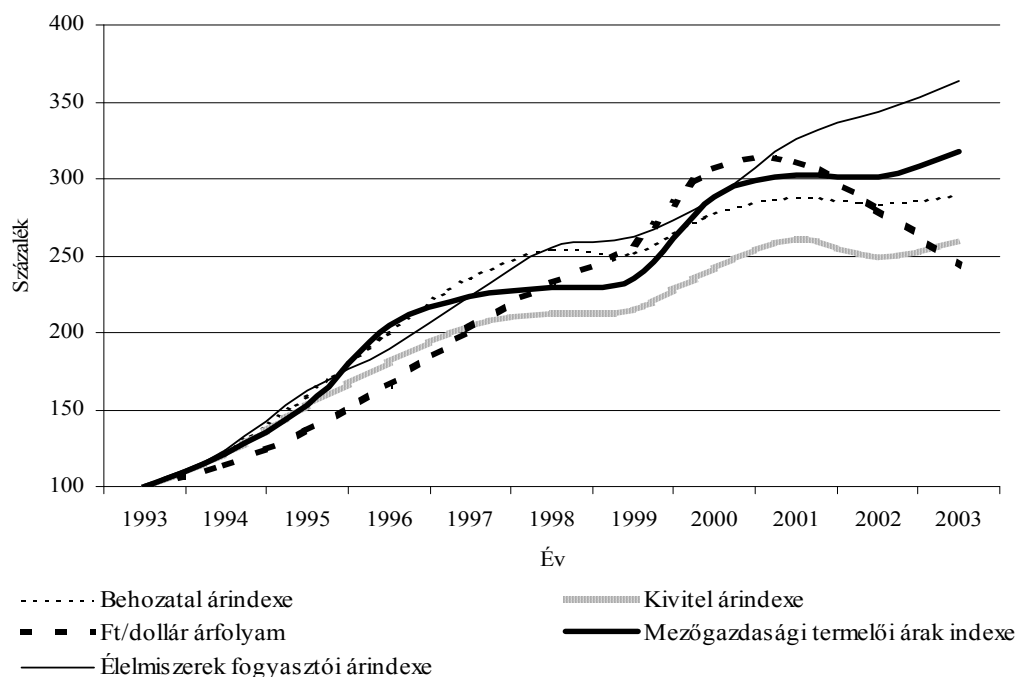
A mezőgazdasági termékek árszínvonalának változása 2000-ben újra kétszámjegyre változott, és átlagosan 22,5 százalékkal haladta meg az egy évvel korábit. Ezen belül a növényi termékek termelői ára 30,8, az élő állatoké és állati termékeké 12,3 százalékkal emelkedett. A növekedés mértékét az 1999. évi alacsony árszínhez képest a rendkívüli időjárási tényezők (fagykarak, árvíz, belvív, aszály) is befolyásolták, melyek következtében a relatív áruhiány árnövelő tényezőként hatott.

Az átlagos árszintnövekedés 2001-ben csupán 4,9 százalék volt. Az előző évinél jóval alacsonyabb árszintnövekedés alapvetően a gabonafélék felvásárlási átlagárának – 19 százalékos – csökkenéséből adódott, míg 2000-ben az emelkedést is alapvetően e termékcsoport determinálta. A zöldségfélék árszintje 5,1, a gyümölcsöké 14,8 százalékkal, a must és bor árszintje 10,3 százalékkal maradt el az előző évitől. A vágóállatok közül 2001-ben a vágósertés termelői átlagára emelkedett a legnagyobb mértékben, azzal együtt, hogy a felvásárlási átlagárak 2001. augusztusától csökkentek. A vágójuh árszínvonala 22,5, a vágóbaromfié 18,4 százalékkal nőtt. A tehéntej termelői átlagára 10,0 százalékkal emelkedett.

A mezőgazdasági termékek termelőiár-színvonala 2002-ben 1,1 százalékkal alacsonyabb volt, mint az előző évben. A növénytermelési és kertészeti termékek árszínvonala 2,5 százalékkal, ezen belül a gabonaféléké 2,3 százalékkal nőtt. A gyümölcsök árszintje 12,4, a zöldségféléké 3,5 százalékkal emelkedett, melyek árszínvonalának növekedése döntően a lakossági értékesítésben volt tapasztalható. Az élő állatok és állati termékek termelői ára 2002. évben 5 százalékkal maradt el az előző évitől, ezen belül a vágóállatok közül a sertés termelői ára 16,6 százalékkal, a baromfié 6,1 százalékkal csökkent, a vágómarháé 2,9 százalékkal emelkedett. A tehéntej termelői átlagára 5,8 százalékkal nőtt, a tyúktojásé 3,8 százalékkal volt alacsonyabb, mint 2001-ben.

Összességében a mezőgazdasági termékek termelői ára 2002-ben 3,1-szerese volt az 1993. évinek, a termeléshez felhasznált iparcikkek árai átlagosan több mint 3,4-szeresükre emelkedtek, az élelmiszerek árai ugyancsak 3,4-szeresükre nőttek. A mezőgazdasági termékeken belül – az évek közötti ingadozások mellett – a leginkább a zöldségfélék árai emelkedtek, egyrészt a belső struktúra, másrészt a minőségi összetétel változása következtében. Részben hasonló okokkal összefüggésben változott, de a zöldségfélékétől elmaradt a gyümölcsök átlagos áremelkedése. Legkevésbé a növénytermesztési termékek és a bor átlagárai nőttek a vizsgált időszak alatt.

Ártendenciák a magyar agrártermékek piacán (1993. év = 100 százalék)

Forrás: Statisztikai évkönyv, KSH, Budapest,

Külkereskedelmi évkönyv, KSH, Budapest – kötetei alapján számolva.

Az egyes felhasználási irányok árindexei jól tükrözik, hogy a termelői árak, valamint a fogyasztói árak változása és a külkereskedelmi áralakulás viszonylag szoros összefüggésben vannak. **Az infláció csökkenésével, a világpiaci árak alakulásával, a dollárárfolyam változásával egyidejűleg, nagyrészt ezek által behatároltan 1998-2002 átlagában a mezőgazdasági termékek termelői árainak éves emelkedése messze elmaradt – alig 30 százaléka volt – az 1993-1997. évi növekedéstől. Ettől lényegesen nagyobb mértékben csökkent a külpiaci forgalomba kerülő – import és export – termékek forintárainak változása. Legkevésbé a hazai fogyasztói árak növekedése mérséklődött. A mezőgazdasági output árak növekedésének ütemcsökkenésétől valamelyest elmaradt az inputok áremelkedésének mérséklődése.**

Évi átlagos árváltozások az agrártermékek piacán

Me.: százalék

Megnevezés	1993-1997	1998-2002	1998-2003
Növénytermesztési és kertészeti termékek	23,3	6,9	7,9
Élő állatok, állati termékek	21,0	6,6	4,6
Mezőgazdasági termelői árak indexe	21,9	6,5	6,2
Fogyasztói árindex	22,3	9,7	9,0
Élelmiszerek, italok, dohányárak import árindexe	24,0	3,9	
Élelmiszerek, italok, dohányárak export árindexe	19,7	4,2	
Termeléshez felhasznált iparcikkek árindexe	23,4	7,4	7,2

Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – kötetei;
Statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – kötetei;
Külkereskedelmi évkönyv, KSH, Budapest – kötetei alapján számolva.

A mezőgazdasági termelői árak terén az Európai Unióhoz való csatlakozás nem fog átütő erejű változást hozni, azaz az árak jövedelemtartalma nem fogja a mezőgazdaság jövedelemtermelő képességét számottevően érinteni. A '90-es években az EU-15 és Magyarország mezőgazdasági termelői árai között – részben a KAP reformok hatására csökkenő, a világpiacon felülről közeledő árak, részben a magyar árak tendenciái következtében – jelentősen mérséklődött a különbség, nagyobb részük igen közel került egymáshoz (Orbánné, 2002.). A belépéssel nem csak a mezőgazdasági termékek értékesítési árai emelkednek, hanem a ráfordítások, s így a termelés költségei is. Az árváltozások és a közgazdasági környezetben bekövetkező módosulások együttes következményeként romlik a jövedelmezőség, ha a termelők kizárólag a piaci árbevételekhez jutnak csak hozzá, s nem élvezhetik a versenytársaikat "alanyi jogon" megillető, közvetlen támogatásokat (Varga, 2000). A magyar agrártermékek versenypozícióját rontja, illetve fékezi, hogy a csatlakozást követően a termelői jövedelmek a kibővült EU-n belül alapvetően a támogatások különbségén alapulnak. Ez negatívan érintheti a szabad kereskedelem erősödése révén még esetlegesen magasabb magyar agrártámogatások mellett is a magyar termelőket a régi EU-tagországokban élőkhez viszonyítva.

4.6. A magyar mezőgazdaság támogatottsága és az agrárrolló összefüggése

Az agrárrolló azonban nem csupán magyar sajátosság. Az agrárrolló fokozatos nyílása a kilencvenes évtized eleje óta érvényesült az USA-ban is. Az agrárrolló kritikus 90 százalék alá süllyedésének éveiben az USA is rákényszerült a támogatások jövedelembeni arányának emelésére.

Az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény 4. § 3. bekezdésében kimondta, hogy az „agrártámogatásokkal, egyéb állami szabályozási eszközökkel, valamint a piaci szabályozás külön jogszabályban megfogalmazott állami és a gazdálkodók részvételével működő önkormányzati eszközrendszerével elő kell segíteni az agrárrolló évenként érzékelhető mértékű záródását”.

A mezőgazdasági termelés támogatottságának megítéléséhez indokolt figyelembe venni a mezőgazdasági termelés azon sajátosságát, hogy az inputárak általában gyorsabban, illetve nagyobb mértékben növekednek, mint az output árak. Ebben a megközelítésben pedig az agrártámogatások egy részét felfoghatjuk úgy is, mint az agrárrolló okozta jövedelem veszteség egy részének ellentételezését. Folyó áron számolva **az agrárrolló²⁸ az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény hatálya óta** is mind nagyobb kiesést okoz az agrárgazdaságban működő gazdálkodóknak, összességében 1998-2002. években a mezőgazdasági termelők árindexek és a ráfordítások – folyó termelő-felhasználás és beruházások – árindexei alapján az 1997. évi árarányokhoz viszonyítva **mintegy 530 milliárd forint jövedelemelvonást eredményezett** (36. táblázat). **Az öt év átlagában az árarány-veszteség, azaz árdiszparitás okozta kiesés lefedése a folyósított mező- és erdőgazdálkodást, élelmiszer-feldolgozást és termékeinek forgalmazását segítő költségvetési támogatások háromötödét, ezen belül csak a vállalkozások folyó támogatását tekintve pedig annak 84 százalékát emésztette fel.**

Az agrárrolló okozta veszteség gazdasági súlyát jelzi továbbá, hogy

- ez az összeg mintegy 32 százalékkal túlta felül a mezőgazdasági termeléshez a vizsgált öt év alatt felhalmozási célra juttatott támogatások és az ún. egyéb folyó termelési támogatások összegét, illetve
- a mezőgazdasági számlák alapján kimutatott nettó vállalkozói jövedelmek árolló nélkül átlagosan mintegy 50 százalékkal lettek volna magasabbak, ami 2002-ben már csaknem annak megkétszereződését jelenthette volna.

²⁸ Az agrárrolló számítása különbözik a magyar statisztikában eddig használtostól. A KSH az EUROSTAT előírásai szerint a jelenlegi számításaiban már a mezőgazdasági termelőiár-indexet osztja a mezőgazdasági ráfordítások árindexével. A korábbiakhoz képest változás, hogy eddig csak a felhasznált ipari eredetű anyagok árindexe képezte az agrárrolló egyik ágát, 2003-tól közzétett számítás viszont minden költséget okozó – még a beruházást is – ráfordítás változását figyelembe veszi.

36. táblázat

Az agrárrolló által okozott veszteség és a támogatások viszonya

Megnevezés	1998	1999	2000	2001	2002	Összesen
Termelő-felhasználás, folyó áron, milliárd forint	655,2	701,7	764,1	939,2	995,7	4055,9
Ráfordítás árindex, 1997=100 százalék	107,9	118,2	137,2	156,1	159,5	..
Termelői árindex, 1997=100 százalék	102,8	105,5	129,2	135,5	135,0	..
Agrárrolló, 1997=100 százalék	95,3	89,3	94,2	86,9	84,6	..
Agrárrolló okozta veszteség a folyó termelésben, milliárd forint	30,8	75,1	44,3	123,4	153,3	426,9
Agrárrolló okozta veszteség az agrártermelés összes támogatásának százalékában	24,2	52,0	31,5	63,5	56,7	48,7
Agrárrolló okozta veszteség a vállalkozások folyó támogatásának százalékában	42,7	76,1	45,6	103,6	128,7	84,3
Beruházás, milliárd forint (MSZR)	122,8	132,9	149,3	202,4	223,4	830,8
Agrárrolló a beruházásoknál	91,1	87,0	92,0	88,0	84,6	442,7
Agrárrolló okozta veszteség a beruházásoknál, milliárd forint	10,9	17,3	12,0	24,3	38,6	103,1
Agrárrolló okozta veszteség a beruházások támogatásának százalékában (MSZR alapján)	52,6	143,9	56,0	51,4	72,5	376,4
Agrárrolló okozta veszteség, milliárd forint	41,7	92,3	56,3	147,3	192,0	529,6
Agrárrolló okozta veszteség az agrártermelés összes támogatásának százalékában	32,8	63,9	40,0	75,8	70,3	60,2
Nettó vállalkozói jövedelem, milliárd forint (MSZR)	247,6	230,9	199,4	241,3	191,1	1 110,3

Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – kötetei és Mezőgazdasági számlarendszer 2002. KSH, Budapest, 2003. – alapján végzett számítás.

5. A mezőgazdaság versenyhelyzete a többi nemzetgazdasági ághoz viszonyítva

Az agrártörvény feladatul határozta meg a mezőgazdasági termelők életszínvonalának javításához, jövedelemszerzési lehetőségeinek a társadalmi átlag közelítéséhez való hozzájárulást. Fő célkitűzései között szerepel a nemzetgazdaság más ágazataihoz viszonyított esélyegyenlőség megteremtése, továbbá annak elősegítése, hogy az agrártermelésből élők arányos tőke- és munkajövedelmet szerezhessenek. Azt, hogy e célok mennyiben teljesültek, egyrészt a nemzeti számlák adatai segítségével, a mezőgazdaság részesedési arányának változásán, illetve a bruttó kibocsátás értékösszetevőinek alakulásán keresztül, másrészt a foglalkoztatottak keresetének adataival elemeztük, illetve mutatjuk be.

5.1. A mezőgazdasági termelés jövedelemdiszparitásának néhány vonása

Az agrárgazdaság jövedelemparitásának, illetve diszparitásának alakulását egyrészt a nemzetgazdasági számlák adatai, másrészt a kettős könyvvitelt vezető vállalkozások mérlegadatai alapján közelítettük.

A mezőgazdaság és vadgazdálkodás az utóbbi években a nemzetgazdasági számlák adatai alapján is veszített nemzetgazdasági súlyából. Míg 1993-1997. évek átlagában a mezőgazdaság a bruttó kibocsátás 7,3 százalékát adta, addig 1998-2001. években csupán 5,1 százalékot tett ki. A bruttó hozzáadott értékben való részesedése az eltérő árarányok és hatékonyságbeli különbségek miatt kisebb, mint a kibocsátásban elfoglalt súlya, és a fenti időszak alatt 1,2 százalékponttal, 4,3 százalékra csökkent. Mérséklődött a részesedése az egyéb termelési támogatásokból is, noha még így is egyharmadnyi rész jutott e szektornak. Egyedül az – összegében viszonylag kevésbé meghatározó, 2001-ben is mindössze 3,9 milliárd forintot kitevő – egyéb termelési adókhöz való hozzájárulás nőtt. A bruttó működési eredmény összege folyó áron ugyan növekedett, a mezőgazdaság nemzetgazdaságon belüli részesedése a vizsgált időszak alatt 3,2 százalékponttal, 6,0 százalékra csökkent. A legalacsonyabb arányok 2000-ben és 2001-ben alakultak ki, a csökkenő tendencia azonban lényegében '97-től folyamatos, bár a 2001. évi adatok kisebb fordulatot jeleztek (37. táblázat).

37. táblázat

A mezőgazdaság, vadgazdálkodás szerepe a nemzetgazdaságban

Me.: százalék

Időszak	Bruttó kibocsátás	Bruttó hozzáadott érték	Munkavállalói jövedelem	Ebből: bérek és keresetek	Egyéb termelési adók	Egyéb termelési támogatások	Bruttó működési eredmény
1993-1997	7,3	5,5	4,2	4,2	7,3	37,6	9,2
1998-2001	5,1	4,3	3,2	3,2	7,7	33,3	6,0
2001	4,7	4,0	2,9	2,9	7,8	23,3	5,4

Forrás: Magyarország nemzeti számlái, KSH, Budapest – kötetei alapján számolva.

A nemzetgazdasági számlák adatai alapján vizsgálva a mezőgazdasági termelés hatékonyságának változását az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény hatályának időhorizontját tekintve az alábbi megállapításokat tehetjük:

A száz forint termelő-felhasználásra²⁹ jutó kibocsátás³⁰ a mezőgazdaság és vadgazdálkodás területén alacsonyabb és 1998-at követően valamelyest gyorsabban is csökkent, mint a nemzetgazdaság egészében. Az árviszonyok alakulásával összefüggésben a dohánytermékek gyártásában inkább növekvő a mutató értéke, míg az élelmiszer és italgyártás területén stagnált, illetve alig érzékelhető növekedés volt megfigyelhető, miközben a feldolgozóipar egészében országos szinten 8,5 százalékos visszaesés következett be.

A termelő-felhasználás³¹ hatékonyságát tekintve a nemzetgazdasági átlaghoz képest a mezőgazdaság lemaradása az 1998-2001. évek átlagát az 1993-1997. évek átlagához viszonyítva azonban valamelyest mérséklődött: 18,5 százalékról 10,0 százalékra csökkent, sőt a 2001. évi adatok alapján csupán 8,4 százalék volt. (Egy-egy év adatát azonban az árviszonyok ingadozása is befolyásolja, illetve befolyásolhatja, márpedig a mezőgazdasági árak 2001-ben az átlagosnál jobban emelkedtek.)

38. táblázat

Száz forint termelő-felhasználásra jutó bruttó kibocsátás

Me.: forint

Időszak	Mezőgazdaság, vadgazdálkodás	Erdőgazdálkodás	Mezőgazdaság, vad- és erdőgazdálkodás	Halászat	Élelmiszer és italgyártás	Dohánytermékek gyártása	Agrárgazdaság összesen	Feldolgozóipar összesen	Nemzetgazdaság összesen
1993-1997	157,9	195,6	159,0	158,6	128,8	133,0	142,1	145,8	193,7
1998-2001	151,1	184,9	152,3	163,1	127,4	148,8	138,4	133,3	167,8
Változás mértéke, %	-4,3	-5,5	-4,2	2,8	-1,1	11,9	-2,6	-8,5	-13,4

Forrás: Magyarország nemzeti számlái, KSH, Budapest – kötetei alapján számolva.

²⁹ **Folyó termelő-felhasználás:** a termelési folyamat során az elszámolási időszakban más termelőegységtől vásárolt termékek és szolgáltatások értéke, amelyeket új termékek és szolgáltatások előállításához használnak fel. Nem része a folyó termelő-felhasználásnak azonban az állóeszközök értékcsökkenése. A termelő-felhasználás értékelése piaci beszerzési áron történik.

³⁰ **Kibocsátás:** adott gazdasági egység által más, a termelő gazdasági egységen kívüli egységek számára előállított, valamint a saját végső fogyasztásra kerülő termékek és szolgáltatások összessége. A kibocsátást a magyar nemzeti számlák alapján értékelik.

³¹ Nem szokványos hatékonysági mutató, hogy az előállított termék-értéket vagy jövedelmet a termelő-felhasználáshoz viszonyítsuk, ami a tárgyiasult eszközök hatékonyságát fejezné ki. Emellett azonban e számításokban nem része a folyó termelő-felhasználásnak az állóeszközök értékcsökkenése. A magyar nemzeti számlák ugyanis nem határozzák meg az állóeszközök termelés során történt felhasználásának értékét (azaz az értékcsökkenést).

A fenti termelékenységi adatok egyben azt is jelentik, hogy miközben az **egységnyi folyó termelő-felhasználásra jutó bruttó hozzáadott érték**³² a mezőgazdaság és vadgazdálkodás területén 1998-2001. átlagában 0,51-es értékével közel 18 százalékkal maradt el az előző időszakétól, a **nemzetgazdasági átlagtól való elmaradása 38,2 százalékról 24,7 százalékra mérséklődött, sőt a 2001. évi adatok alapján még kisebb, csupán 22,4 százalék volt.** Az élelmiszer-feldolgozást is figyelembe véve – ahol az egységnyi termelő-felhasználásra jutó bruttó hozzáadott érték fele-háromötöde, mint a mezőgazdaságban – az agrárgazdaság egészét tekintve a nemzetgazdasági átlagtól való lemaradás mintegy 12 százalékponttal mérséklődött (39. táblázat).

39. táblázat

Száz forint termelő-felhasználásra jutó bruttó hozzáadott érték

Me.: forint

Időszak	Mezőgazdaság, vadgazdálkodás	Erdőgazdálkodás	Mezőgazdaság, vad- és erdőgazdálkodás	Halászat	Élelmiszer és italgyártás	Dohánytermékek gyártása	Agrárgazdaság összesen	Feldolgozóipar összesen	Nemzetgazdaság összesen
1993-1997	57,9	95,6	59,0	58,6	28,8	33,0	42,1	45,8	93,7
1998-2001	51,1	84,9	52,3	63,1	27,4	48,8	38,4	33,3	67,8
Változás mértéke, %	-11,7	-11,2	-11,3	7,6	-4,8	47,8	-8,8	-27,1	-27,7
1998	56,8	92,6	58,0	66,3	26,9	39,6	40,2	40,3	70,1
1999	52,2	86,6	53,4	65,0	26,5	55,9	38,9	36,7	67,4
2000	48,6	82,2	49,9	57,1	27,0	46,6	36,8	28,1	73,3
2001	46,7	78,2	47,9	64,0	29,2	53,0	37,6	28,3	60,2

Forrás: Magyarország nemzeti számlái, KSH, Budapest – kötetei alapján számolva.

A bruttó hozzáadott érték jelentős hányadát a **munkavállalói jövedelem**³³ teszi ki. Ennek aránya azonban az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény hatálya alá tartozó 1998-2001. években alig – mindössze 0,2 százalékponttal – nőtt a megelőző ötéves időszak átlagához képest, és lényegesen alacsonyabb (36 százalék), mint a nemzetgazdaság egészére számolva (47-49 százalék). Egységnyi termelő-felhasználásra vetített munkavállalói jövedelem a mezőgazdaságban még mindig sokkal alacsonyabb, mint a nemzetgazdaságban általában, annak ellenére, hogy vizsgált időszak alatt a mutató értéke nemzetgazdasági szinten több mint negyedével, a mezőgazdaságban pedig csupán hetedével csökkent (40. táblázat).

³² **Bruttó hozzáadott érték** alapáron = + bruttó kibocsátás (alapáron) - folyó termelő-felhasználás (piaci beszerzési áron)

³³ **Munkavállalói jövedelem:** a munkaadó által adott összes pénzügyi és természetbeni javadalmazás, amelyet a gazdálkodó szervezet a végzett munka ellenértékéül fizet a munkavállalónak. Két fő alkotórésze: A bérek és keresetek, illetve a munkáltató által fizetett társadalombiztosítási hozzájárulás.

40. táblázat

Száz forint termelő-felhasználásra jutó munkavállalói jövedelem

Me.: forint

Időszak	Mezőgazdaság, vadgazdálkodás	Erdőgazdálkodás	Mezőgazdaság, vad- és erdőgazdálkodás	Halászat	Élelmiszer és italgyártás	Dohánytermékek gyártása	Agrár-gazdaság összesen	Feldolgozóipar összesen	Nemzetgazdaság összesen
1993-1997	21,4	78,1	23,1	53,1	17,9	18,3	20,3	27,0	45,2
1998-2001	18,4	58,7	19,9	52,1	16,7	17,0	18,1	18,0	33,1
Változás mértéke, %	-13,8	-24,8	-13,9	-1,9	-7,0	-7,1	-10,7	-33,3	-26,8
1998	20,1	68,0	21,6	53,1	16,6	15,9	18,7	21,1	35,7
1999	18,2	59,1	19,7	52,6	17,6	16,1	18,5	19,2	33,2
2000	18,2	55,7	19,6	52,9	16,5	16,6	17,8	15,5	32,2
2001	17,3	52,1	18,6	49,8	16,1	19,3	17,3	16,3	31,2

Forrás: Magyarország nemzeti számlái, KSH, Budapest – kötetei alapján számolva.

A bruttó működési eredmény³⁴ alakulását a bruttó hozzáadott értéken és a munkavállalói jövedelmeken kívül az ún. egyéb termelési adók és termelési támogatások összege, illetve egymáshoz való viszonya is befolyásolja. Összességében a mezőgazdaság **egységnyi bruttó termelő-felhasználásra jutó eredménye** nemzetgazdasági szinten elfogadható (41. táblázat). A mutató értéke ugyan a **nemzetgazdaság egészéhez hasonlóan csökkenő tendenciájú, nagysága azonban** – évek között kisebb ingadozásokkal ugyan, de – **valamelyest meghaladja a nemzetgazdasági átlagot**. Ez az eltérés azonban kisebb, mint amekkora a szerepe a termelési támogatásoknak és adóknak.

³⁴ **Bruttó működési eredmény:** bruttó hozzáadott érték - munkavállalói jövedelem - egyéb termelési adók + egyéb termelési támogatások. A magyar nemzeti számlák nem határozzák meg az **állóeszközök termelés során történt felhasználásának** értékét (azaz az értékcsökkenést). Ebből következően ez az **érték a működési eredmény részét képezi**. Ezt fejezi ki a bruttó jelző.

41. táblázat

Száz forint termelő-felhasználásra jutó bruttó működési eredmény

Me.: forint

Időszak	Mezőgazdaság, vadgazdálkodás	Erdőgazdálkodás	Mezőgazdaság, vad- és erdőgazdálkodás	Halászat	Élelmiszer és italgyártás	Dohánytermékek gyártása	Agrárgazdaság összesen	Feldolgozóipar összesen	Nemzetgazdaság összesen
1993-1997	38,8	16,5	38,2	10,5	11,1	14,4	23,0	18,4	37,6
1998-2001	34,1	28,1	33,9	21,2	10,9	32,3	21,0	15,4	32,4
Változás mértéke, %	-12,2	70,6	-11,2	101,8	-2,2	123,9	-8,6	-16,1	-14,0
1998	39,7	29,1	39,4	29,2	10,4	24,6	22,9	19,4	34,6
1999	35,1	28,9	34,9	22,2	9,0	40,3	21,0	17,5	34,2
2000	31,2	27,6	31,1	13,3	10,6	30,4	19,4	12,7	31,7
2001	30,3	26,7	30,1	20,2	13,3	33,9	20,8	12,1	29,0

Forrás: Magyarország nemzeti számlái, KSH, Budapest – kötetei alapján számolva.

A termelési támogatások eredményt alakító szerepe az utóbbi években egyre mérséklődött (42. táblázat, 19-20. ábra).

42. táblázat

Száz forint bruttó működési eredményre jutó „egyéb” termelési támogatás

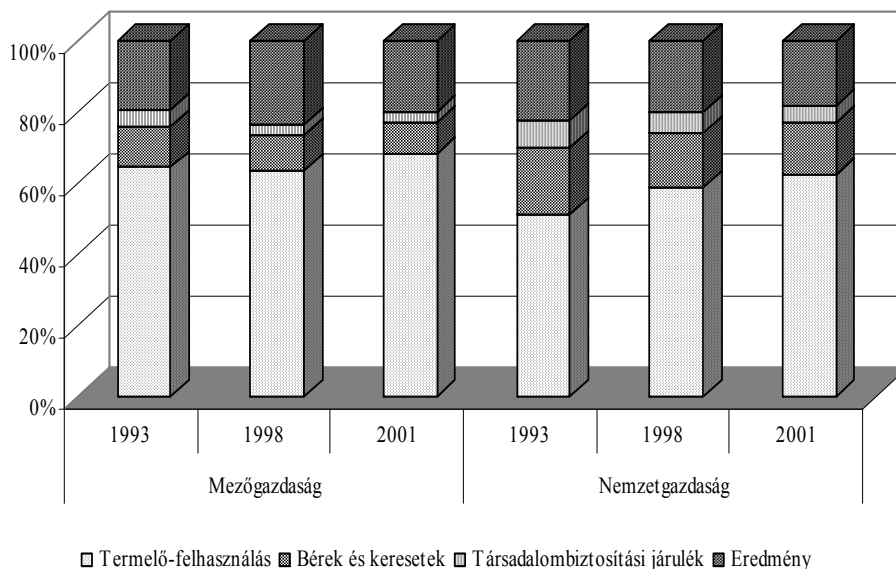
Me.: forint

Időszak	Mezőgazdaság, vadgazdálkodás	Erdőgazdálkodás	Mezőgazdaság, vad- és erdőgazdálkodás	Halászat	Élelmiszer és italgyártás	Dohánytermékek gyártása	Agrárgazdaság összesen	Feldolgozóipar összesen	Nemzetgazdaság összesen
1993-1997	8,0	35,0	8,3	0,4	5,7	0,6	7,5	2,9	2,2
1998-2001	5,1	7,2	5,1	72,3	2,5	1,9	4,4	1,6	0,9
Változás mértéke, százalék	3,9	3,2	3,9	75,0	2,6	1,0	3,4	2,0	0,9

Forrás: Magyarország nemzeti számlái, KSH, Budapest – kötetei alapján számolva.

19. ábra

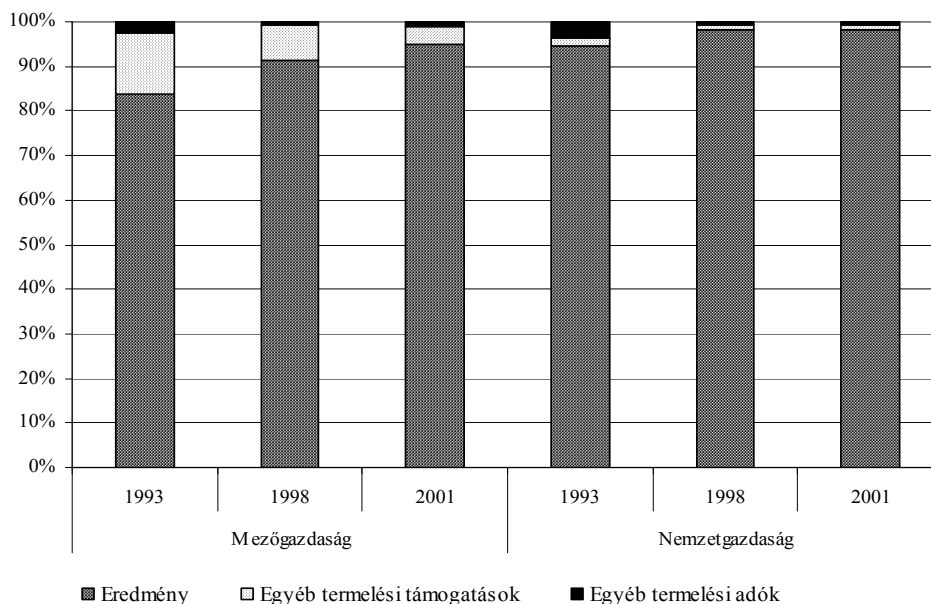
A kibocsátás értékszerkezete a mezőgazdaságban és a nemzetgazdaság egészében

Forrás: Magyarország nemzeti számlái, KSH, Budapest – kötetei alapján számolva.

20. ábra

Működési eredmény és költségvetési kapcsolatok viszonya a mezőgazdaságban és a nemzetgazdaság egészében

Forrás: Magyarország nemzeti számlái, KSH, Budapest – kötetei alapján számolva.

A kettős könyvvitelt vezető vállalkozások mérlegadatai alapján is hasonló versenyhátrányok fogalmazhatók meg a mezőgazdasági tevékenységet folytatók kárára (43. táblázat). (Az egyes nemzetgazdasági ágakat tekintve azonban vannak a mezőgazdaságénál még kedvezőtlenebb helyzetben lévők is.) Így 2002-ben

- a mezőgazdasági tevékenységet folytatók körében a száz forint termelő-felhasználásra jutó
  - kibocsátás értéke 10 százalékkal maradt el a pénzügyi tevékenység nélküli nemzetgazdasági átlagtól, miközben
  - a bruttó hozzáadott érték 28 százalékkal volt kisebb, ebből adódóan
  - adózás előtti eredményben még nagyobb – 31 százalékos – a különbség mutatkozott, vagyis
- a mezőgazdaságban a száz forint kibocsátásra jutó adózott eredmény csupán háromnegyede volt a nemzetgazdasági átlagnak, ugyanakkor
- az adózott eredmény
  - bruttó hozzáadott értéken belüli aránya a mezőgazdaságban közel akkora volt, mint a nemzetgazdaság egészét tekintve,
  - a mezőgazdaságban száz forint összes ráfordításra vetítve 4,02 forintot, a nemzetgazdasági átlagban 4,25 forintot tett ki,
- száz forint működő tőke – befizetett jegyzettőke –
  - a mezőgazdaságban negyedével kevesebb hozzáadott értéket termelt, mint a nemzetgazdasági átlag,
  - még kevesebb a fajlagos adózás előtti eredmény előállítására,
- száz forint saját tőke adózás előtti eredménye a mezőgazdaság, vadgazdálkodás és halászat átlagában 7,94 forint volt, mely 2/3-a a nemzetgazdasági mutatónak és alig fele volt az élelmiszerek, italok és dohánytermékek gyártása átlagában elért eredménynek,
- összességében egységnyi jegyzett tőkére vetítve a mezőgazdasági vállalkozások csupán 2,1 százalék osztalékot fizettek, míg a nemzetgazdasági átlag ennek 4,3-szerese, az élelmiszer, ital, és dohánytermékek gyártásával foglalkozók pedig 9,3-szeresét fizették.

43. táblázat

A kettős könyvvitelt vezető vállalkozások néhány összehasonlító adata 2002-ben

Megnevezés	Száz forint termelő-felhasználásra jutó kibocsátás	Száz forint termelő-felhasználásra jutó bruttó hozzáadott érték	Száz forint bruttó kibocsátásra jutó adózás előtti eredmény	Száz forint termelő-felhasználásra jutó adózás előtti eredmény	Száz forint bruttó hozzáadott értékre jutó adózás előtti eredmény	Száz forint működő tőkére jutó bruttó hozzáadott érték	Száz forint működő tőkére jutó adózás előtti eredmény	Osztalékhozam
Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat	140,3	40,3	5,7	7,9	19,7	84,2	16,6	2,00
Erdőgazdálkodás	161,1	61,1	3,5	5,6	9,2	104,9	9,6	0,80
Mezőgazdaság, halászat	139,0	39,0	5,8	8,1	20,8	82,6	17,1	2,09
Feldolgozóipar	136,7	36,7	5,3	7,3	19,8	181,7	36,0	11,45
Élelmiszer, ital, dohány gyártása	143,5	43,5	5,4	7,7	17,7	187,2	33,1	19,47
Textília, textiláru gyártása	152,0	52,0	3,6	5,5	10,6	165,5	17,5	5,15
Fafeldolgozás	132,0	32,0	3,6	4,8	14,9	163,9	24,4	5,05
Vegyipari anyag, termék gyártása	155,4	55,4	13,0	20,3	36,6	182,4	66,8	13,11
Építőipar	146,8	46,8	7,9	11,7	24,9	183,6	45,7	9,77
Kereskedelem, javítás	181,9	81,9	13,9	25,3	30,9	142,7	44,1	12,61
Mindösszesen pénzügyi tevékenységek nélkül	154,2	54,2	7,6	11,8	21,7	111,6	24,2	9,02

Forrás: A kettős könyvvitelt vezető vállalkozások mérlegadatai alapján számolva.

5.2. A teljes munkaidőben foglalkoztatottak jövedelem alakulása

A mezőgazdaságban realizált egy főre jutó átlagkeresetek és jövedelmek³⁵ messze a nemzetgazdasági átlag alatt maradnak.³⁶ **A mezőgazdaságban elért bruttó**

³⁵**Bruttó átlagkereset** a teljes munkaidőben foglalkoztatottak részére fizetett keresettömeg egy főre jutó havi átlaga. A bruttó kereset a személyi jövedelemadó, a munkavállaló által fizetett egészségbiztosítási és nyugdíjjárulékot, valamint munkavállalói járulékot is tartalmazó alapbér és egyéb jogcímenen fizetett kereseti elemek (bérpótlék, kiegészítő fizetés, prémium, jutalom, 13. és további havi fizetés) összege.

Nettó átlagkereset a gazdálkodó szervezetenkénti bruttó átlagkeresetből a mindenkor munkavállalói járulék, a személyi jövedelemadó, valamint az egészségbiztosítási és nyugdíjjárulék levonásával számított adat.

Munkajövedelem a kereseti elemeken felüli pénzügyi és természetbeni juttatásokat is tartalmazza, amelyek a nemzetközi ajánlások szerint részei a keresetnek. Ilyen például a külföldi kiküldetéseknek a munkabér összegét meghaladó díjazása, a lakhatási költségtérítés, az étkezési térítés, a munkabajárás költségének térítése, a saját használatra biztosított cégautóval kapcsolatos költségtérítések, a jubileumi jutalom, a tárgyjutalmak.

³⁶ A vizsgált időszak a bruttó-, és nettó átlagkeresetek esetében 1993-2003-ig, a munkajövedelmeknél 1998-2003-ig terjed.

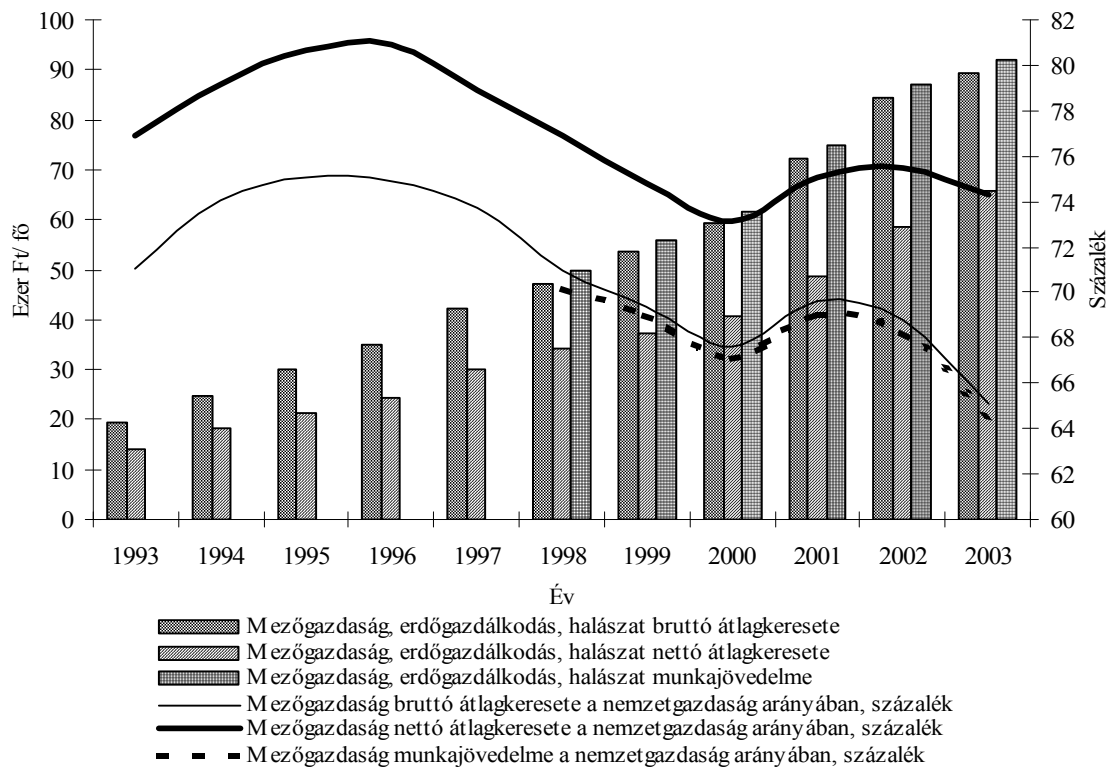
átlagkereset 1993-tól 4,6-szeresére nőtt, **2003-ban 89 273 forintot tett ki**. A nettó átlagkereset 1993-ban 14 126 forint volt, 2003-ban 65 927 forint. A munkajövedelmek az 1998. évi 49 950 forintról, 2003-ban 92 181 forintra nőttek. A nemzetgazdasági ágak közül a pénzügyi tevékenység után, a vegyiparban, teljes munkaidőben foglalkoztatottak havi bruttó-, nettó átlagkeresete, valamint munkajövedelme érte el a legmagasabb értéket a vizsgált időszakban. A növekedés üteme is itt volt a legintenzívebb. A vegyiparban megtermelt jövedelem több mint kétszer nagyobb mint a mezőgazdaságban. Legalacsonyabb a foglalkoztatottak jövedelme a textiliparban, ez alig magasabb a nemzetgazdasági átlag felénél. A versenyszférában elért keresetek és jövedelmek 2001-ig nagyobbak voltak a költségvetési szféráénál. A 2001-ben bekövetkezett változás minimális, de a hozott központi intézkedések hatására 2002-ben a költségvetési szféra 17 százalékkal, 2003-ban 23 százalékkal több jövedelmet realizált, mint a versenyszférában foglalkoztatottak.

A mezőgazdasági keresetek és jövedelmek 2000-től kétszer akkora növekedést mutatnak, mint azt megelőzően. A növekedés ellenére a mezőgazdaságban termelt keresetek és jövedelmek egyre kisebb részarányt képviselnek a nemzetgazdaságban átlagosan realizált keresetekhez és jövedelmekhez képest. A mezőgazdaság egy főre eső bruttó átlagkereset **1995-ben érte el a legmagasabb arányt (75 százalék)** a nemzetgazdasági átlaghoz képest, 2003-ra ez már 65 százalékra zsugorodott. Az egy főre jutó nettó átlagkereset a nemzetgazdaság arányában 1996-ban érte el a maximumot, minimumát 2000-ben mutatta. **A nettó kereseteket tekintve a mezőgazdasági szféra elmaradása a nemzetgazdasági átlagtól a 2003. évi adatok alapján 25 százalék,** de a versenyszférához viszonyítva is 22 százalék. A mezőgazdasági bruttó- és nettó átlagkeresetek nemzetgazdaság egészéhez viszonyított arányát összehasonlítva a versenyszférához viszonyított aránnyal, – 1994 kivételével – 2001-ig alacsonyabb volt a versenyszféráénál, 2001-től viszont magasabb. Az élelmiszeriparban az arányok hasonló tendenciát mutattak a mezőgazdasággal.

A nemzetgazdasági átlaghoz viszonyított mezőgazdasági bruttó- és nettó átlagkeresetek és munkajövedelmek tendenciája szinte azonosan alakult, a nettó átlagkeresetek nemzetgazdasági aránya adta a legmagasabb értéket (21. ábra).

21. ábra

A mezőgazdaság bruttó-, nettó átlagkeresetének és munkajövedelmének aránya a nemzetgazdaságban 1993-2003 között

Forrás: Foglalkoztatottság és kereseti arányok 1993-2003, KSH kiadvány alapján saját számítás.

Az egy főre jutó reál bruttó-, nettó átlagkereseteket és munkajövedelmeket nézzük, és 1993-at tekintjük bázisévnek, megállapítható, hogy míg a folyó bruttó átlagkereset 1998-ban 47 136 forint, a reál bruttó átlagkereset 18 521 forint. A folyó bruttó átlagkeresetek 2002-ben az 1993. évnek 436 százalékát, a folyó nettó átlagkeresetek 414 százalékát adták, a reálkeresetek 123, illetve 117 százalékát tették ki. Ha 2003-at 1998-hoz viszonyítjuk, a folyó bruttó átlagkereset 1,9-szeresére, a reál bruttó átlagkereset 1,3-szeresére emelkedett (44. táblázat).

44. táblázat

A mezőgazdaság reál bruttó-, nettó átlagkeresetének és munkajövedelmének alakulása 1993-2003 között

Gazdasági ág	Fizikai és szellemi foglalkozásúak együtt, forint/fő				2002. évi az	
	1993	1998	2002	2003	1993.	1998.
					évi százalékában	
Bruttó átlagkereset	19 317	47 136	84 240	89 273	436,1	178,7
Nettó átlagkereset	14 126	34 130	58 548	65 927	414,5	171,5
Munkajövedelem	..	49 950	86 905	92 181	..	174,0
Bruttó reál átlagkeresete	19 317	18 521	23 830	24 120	123,4	128,7
Nettó reál átlagkeresete	14 126	13 411	16 562	17 812	117,2	123,5
Reál munkajövedelme	..	19 627	24 584	24 906	..	125,3
Mezőgazdaság bruttó átlagkeresete a nemzetgazdaság arányában, százalék	71,1	71,0	68,8	65,1	91,6	91,7
Mezőgazdaság nettó átlagkeresete a nemzetgazdaság arányában, százalék	76,9	76,9	75,4	74,3	96,6	96,6

Forrás: Foglalkoztatottság és kereseti arányok 1993-2003, KSH kiadvány alapján saját számítás.

Összefoglalás

Magyarországon 1990 után elsősorban a kormányprogramok tartalmazták a hivatalos agrárpolitikai célokat. Az agrártörvény 1998-tól igyekezett meghatározott keretek között tartani a mezőgazdasági tevékenység támogatását, az agrárszektor jövedelemtermelését. Ennek értelmében a költségvetés az agrárgazdaság, benne a mezőgazdaság közvetlen céljaira, a vidék lakosságmegtartó képességének erősítésére és megőrzésére, valamint a vidékfejlesztés agrárcélokat szolgáló programjaira az 1998. évi bázishoz viszonyítottan reálértékben legalább a bruttó hazai termék (GDP) évenkénti növekedési ütemével arányosan növelt összegű támogatást fordít, a nem közvetlen mezőgazdasági támogatások agrárcélokat szolgáló intézményes biztosítékai mellett. E téma kutatása alapvetően az agrártörvény betartásának, a támogatások – agrárrolló és termelői jövedelmek – alakulásának, az agrárpolitikai célok megvalósulásának elemzésére terjedt ki, melynek főbb megállapításait az alábbiakban összegezzük.

1.) Az agrártámogatási rendszer struktúrája, prioritásai és főbb támogatási konstrukciói alapvetően az agrárfejlesztésről szóló törvényben foglaltakon alapultak/alapulnak. Az agrárágazatoknak nyújtott állami támogatások rendszere azonban többször és jelentősen módosult, célrendszere, belső szerkezete idomult az agrárpolitikai törekvésekhez, illetve az akut problémák természetéhez. A vizsgált időszakon belül – 2002. évi árszínvonalon számolva – **a mélypontot az 1997. évi támogatás jelentette, amikor annak összege az előző évhez viszonyítva nominál értéken is csökkent.** Az inflációs hatásokkal, illetve az agrárrollóval korrigálva, reálértékben a 2002. évi támogatás összege az 1994. évi támogatás körül alakult.

2.) A támogatások felhasználásának szerkezete azonban nem mindenben követte a gazdálkodók és vidéken élők hosszú távú érdekeit. Volumenében és arányában is viszonylag kevés költségvetési forrás jutott a versenyképesség javítására, annak ellenére, hogy bizonyos **struktúraváltozás végbement.** Az elmúlt tíz évben kisebb nagyobb ingadozások, illetve stagnálások mellett összegében nőtt **a vállalkozások folyó támogatása.** Arányában azonban az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény hatálya alatt eltelt öt éves időszakot a megelőző öt év adataival összevetve 81 százalékról 66 százalékra **csökkent.**

Az elmúlt években a támogatásokon belül a vállalkozások folyó támogatása is a céloknak megfelelően jelentős szerkezetváltozáson ment keresztül.

- Míg 1993-1997. átlagában a piacra jutási támogatás adta a vállalkozásokat segítő folyó mezőgazdasági támogatások 72 százalékát, addig 1998-2002 közötti időszakban már alig 44 százalékot tett ki.
- Mind összegében, mind arányában fokozatosan emelkedett az agrártermelés támogatása. Az e címen felhasznált összeg a két öt éves időszak alatt 4,8-szeresére bővült.

Az agrárgazdasági beruházásokra, beruházási célprogramokra fordított költségvetési forrás folyóáron számolva az 1993-1997. évek 12 milliárd forintos

átlagáról 1998-2002. átlagában évi 46 milliárd forintra emelkedett, és 2002-ben meghaladta a 73 milliárd forintot, részaránya csaknem megduplázódott. A költségvetési támogatásoknak, ezen belül is a tőkefelhalmozásra juttatott összegeknek nagy szerepe volt a mezőgazdaság korszerűsítésében. Hatására a mezőgazdasági beruházások úgy tudtak növekedni, hogy közben a nettó vállalkozói jövedelem – a 2001. évet kivéve – csökkent.

A költségvetési támogatások volumenváltozása – inflációval korrigált összegei – tendenciájában hasonló mértékű növekedést mutat, mint ahogyan az agrártermelés változott. A kiugró támogatási összegek a gazdálkodás romló helyzetével összefüggésben általában a tartósan visszaeső agrárkibocsátásokat, az egyre kedvezőtlenebb jövedelempozíciójú éveket követték.

3.) Az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény hatálya alatt eltelt öt éves időszakot a megelőző öt év adataival összevetve

- a mezőgazdasági termékek **bruttó termelési értékének** folyó áron számolt **2/3-os bővülése** a **támogatások több mint megkétszereződése** mellett valósult meg,
- a mezőgazdasági **termelés volumene** 1998-2002 átlagában mindössze **4,8 százalékkal haladta meg az 1993-1997. évek átlagának szintjét, miközben az inflációval korrigált támogatások összege ennél – 0,7 százalékponttal – kisebb mértékben nőtt.**
- Az egységnyi mezőgazdasági bruttó termelési értékre jutó, a mező- és erdőgazdálkodást, élelmiszer-feldolgozást és termékeik forgalmazását segítő összes költségvetési támogatás, a hozzáadott értékre vetítetthez hasonlóan átlagosan 20 százalékkal nőtt, ezen belül
  - a vállalkozások folyó támogatása 9 százalékkal csökkent,
  - jelentősen nőtt a beruházások fajlagos támogatottsága, 1998 óta növekvő tendenciát mutatva.

4.) A mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel értéke a vizsgált években hullámzó volt.

- A kezdetben a világpiacon a helyzettel összefüggésben csökkent **az árbevétel**, majd lassan emelkedve 2002-ben újra közelítette az 1998. évi értéket, de **csak 2003-ban haladta azt meg, illetve túlra felül az 1997. és 1993. évi dollárbevételt is.** A nemzetgazdaság exportbevételéhez való hozzájárulása fokozatosan csökkent, **2002-ben a 7,3 százalékos részesedés 4,8 százalékponttal maradt el az 1998. évitől.**
- A mezőgazdasági és élelmiszertermékek **importja** az 1999. évi csökkenés után **fokozatosan emelkedett.**
- Így **az ágazat exporttöbblete 2002-ben 13 százalékkal maradt el az 1998. évitől**, miközben az ország külkereskedelmi forgalmának deficitje több mint negyedével, 3,4 milliárd dollár fölé emelkedett.
- Az előző öt évhez viszonyítva az export volumene 22 százalékkal, az importé 32 százalékkal bővült. Az exporttermékek ár- és volumenváltozási indexe 55 százalékkal, az importé 66 százalékkal nőtt.

5.) Az agrártámogatások egy része felfogható úgy is, mint az agrárrolló okozta jövedelemvesztés egy részének ellentételezése. Az árdiszparitás okozta árarányvesztés lefedése **a folyósított mező- és erdőgazdálkodást, élelmiszerfeldolgozást és termékeinek forgalmazását segítő költségvetési támogatások háromötödét, ezen belül csak a vállalkozások folyó támogatását tekintve pedig annak 84 százalékát emésztette fel.** Folyó áron számolva az 1997. évi árarányokhoz viszonyítva 1998-2002 között számításaink szerint 530 milliárd forint veszteség érte a mezőgazdasági termelést.

6.) A mezőgazdasági számlarendszer adatai szerint

- mezőgazdaság alapáron számított kibocsátása – folyó áron – 1998 és 2002 között 323 milliárd forinttal (28 százalékkal) nőtt, majd 2003-ban lényegében megegyezett a 2002. évivel;
- ezt lényegesen meghaladó mértékben (46 százalékkal) 304 milliárd forinttal emelkedett 1998 és 2002 között a folyó termelő-felhasználás értéke, majd 2003-ban is mintegy 30 milliárdos növekedés következett be;
- hatásukra a bruttó hozzáadott érték 1998. évi 43 százalékos aránya 2002-re 35 százalékra mérséklődött ugyan, de az alig 19 milliárd forint növekedés nem fedezte az elszámolt értékcsökkenés 32 milliárd forintos változását;
- a nettó hozzáadott érték 1998 és 2002 között 13 milliárd forinttal csökkent. Nőtt a termelési adó is. A támogatások növekedése ellenére az ún. termelési tényezők jövedelme valamelyest folyó áron is csökkent. Ez szolgál forrásul
  - a bruttó kibocsátást meghaladó ütemben – összesen 37 százalékkal – bővülő munkavállalói jövedelmeknek,
  - a közel 1,6-szeresére emelkedő földbérleti díjaknak,
  - a kamatterheknek – a fizetett és kapott kamatok egyenlegének –, melynek összege ugyan csökkent, de ezt a változást „elnyelte” a földbérleti díjak növekedése.
- A nettó működési eredmény, illetve vegyes jövedelem is 23 százalékkal lett kevesebb 2003-ban, mint volt 2002-ben, és alig 2/3-a a 2001-ben, illetve az 1998-ban kimutatott összegnek.
- A nettó vállalkozói jövedelem az 1998. évi 248 milliárd forintról 2002-re visszaesett 191 milliárd forintra, mely csupán 77 százaléka volt az 1998. évinek. A mezőgazdaság jövedelemhelyzete 2003-ban tovább romlott. A folyó áron mért kibocsátás lényegében a 2002. évivel megegyező volt, a nettó vállalkozói jövedelem csaknem harmadával esett vissza, és alig több mint fele volt az 1998. évinek.

7.) A földbérleti díjak elmúlt években tapasztalt növekedése a csatlakozást követően újabb lökést kapott. A földtulajdonosok egy részénél már ma megfigyelhetők próbálkozások a területalapú támogatások emelkedése ürügyén a bérleti díjak emelésére. A földhasználóknak nyújtott támogatások átengedése a földtulajdonosok részére viszont a mezőgazdasági termelőket lehetetlenítené el, amely tovább fokozná – az alacsonyabb támogatási szintek hatására kialakított – versenyhátrányukat az EU-15 országának termelőivel szemben. Ennek megelőzésére indokolt a földbérleti díjak központi szabályozása, limitálása.

8.) A mezőgazdasági termelés hatékonyságát a mezőgazdasági számlák rendszere alapján vizsgálva az alábbi megállapításokat tehetjük:

- **A mezőgazdasági tevékenységből származó nettó vállalkozói jövedelem tömege** nominálértéken is – évenkénti erőteljes ingadozások mellett – **2002-ben** alig 77 százaléka, 2003-ban pedig csupán 53 százaléka volt az 1998. évinek.
- **Az inflációit is figyelembe véve pedig a kimutatott jövedelem 2002-ben 17 százalékkal maradt el a két évvel korábitól, és alig több mint fele volt a négy évvel korábitnak.**
- **Értékadatok alapján hatékonyságjavulás nem mutatható ki.** Csaknem valamennyi értékmutató romlott. Leginkább az egységnyi termelő-felhasználásra jutó nettó vállalkozói jövedelemben esett vissza.
- **Egységnyi területre vetítve 1998 és 2002 között**
  - **a mezőgazdasági kibocsátás** folyó áron 1/3-nyival bővült, **az inflációs hatást kiszűrve pedig gyakorlatilag változatlan szinten maradt,**
  - a fajlagos hozzáadott érték folyó áron számolva sem emelkedett,
  - a vállalkozói jövedelem pedig közel 1/5-ével csökkent, ami az inflációs hatásokat is figyelembe véve 2002-ben alig 3/5-e volt az 1998. évben kimutatott összegnek.
- Leginkább **kedvező változást a munkaerő-felhasználás hatékonysága mutatott.** Az egységnyi éves munkaerőegységre jutó
  - mezőgazdasági kibocsátás, folyó áron 44 százalékkal, az inflációs hatást kiszűrve 4 százalékkal bővült,
  - a fajlagos hozzáadott érték 9 százalékkal emelkedett, miközben
  - a fajlagos vállalkozói jövedelem 13 százalékkal csökkent, az inflációs hatásokat is figyelembe véve pedig 2002-ben csupán 3/5-e volt az 1998. évben elért összegnek. A mutatók értéke 2003-ban tovább romlott.

9.) Az agrártörvény hatása a tőkefelhalmozás mellett a mezőgazdasági jövedelmeken keresztül mérhető le.

- A termelői támogatások, ha nem is közvetlenül, de hozzájárultak a növekvő munkavállalói jövedelmek finanszírozásához.
  - 2002-ben 37 százalékkal haladta meg a munkavállalói jövedelem számított tömege az 1998. évit.
  - Az inflációt is figyelembe véve a munkavállalói jövedelem reálértékben 2002-ben még így is elmaradt a négy évvel korábitól.
  - A mezőgazdasági dolgozók nettó átlagkeresete a nemzetgazdasági ágak között továbbra is az egyik legalacsonyabb.
- A támogatások eredményeként a vállalkozói jövedelem
  - az 1998. évi 248 milliárd forinttól „csupán” 23 százalékkal, 57 milliárd forinttal maradt el 2002-ben.
  - termelői támogatások nélkül az egységnyi termelő-felhasználásra jutó vállalkozói jövedelem 0,18 helyett csupán 0,14 egység lett volna.

10.) A gazdálkodó szervezetek eredményei a következőképpen alakultak az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény hatályba lépése előtti 5 év, valamint az 1998-2002 közötti időszakban:

- A kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági szervezetek adózás előtti eredményei alapján az 1993. és az 1999. év mélypont volt az ágazat számára. Az adózás előtti veszteség 1993-ban lényegesen, 1999-ben már kevésbé, de szintén nagyobb volt a nyereségnél. A vállalkozások mérleg szerinti eredménye 2002-ben volt a legkedvezőbb, 36,5 milliárd forint, mely közel ötszöröse az 1998. évi eredménynek. Az előző évhez képest is 10,6 milliárd forinttal nagyobb nyereség keletkezett, melyben nagy szerepet kaptak a kormányzati intézkedések. Az adósságrendezési program keretében kapott-, valamint az elemi károk kompenzálására nyújtott támogatás lényegesen növelte a gazdaságok eredményét.
- 1998-as évhez képest az elmúlt két év reálértéken számolva is jelentős eredménynövekedést mutatott, 2001-ben két és félszer, 2002-ben majdnem három és félszer nagyobb nyereséget értek el a mezőgazdasági szervezetek.
- **A törvény hatályának első öt éve alatt a megelőző öt év átlagához viszonyítva – az évenkénti ingadozásokat, az időjárás hatásait figyelmen kívül hagyva – valamennyi jövedelmezőségi mutató alapján javult a mezőgazdaság pozíciója.**

11.) Az elmúlt évek agrárpolitikai céljai között is szerepelt, és az agrárgazdasági fejlesztéséről szóló törvény is megfogalmazta a mezőgazdasági termelők életszínvonalának javításához, jövedelemszerzési lehetőségeinek a társadalmi átlaghoz való közelítéséhez való hozzájárulást. Az agrárgazdaság jövedelemparitásának, illetve diszparitásának alakulását egyrészt a nemzetgazdasági számlák adatai alapján közelítettük, miszerint:

- **A mezőgazdaság és vadgazdálkodás veszített nemzetgazdasági súlyából.**
  - Míg 1993-1997. évek átlagában a mezőgazdaság a bruttó kibocsátás 7,3 százalékát adta, addig 1998-2001. években csupán 5,1 százalékot tett ki.
  - A bruttó hozzáadott értékben való részesedése 1,2 százalékponttal, 4,3 százalékra csökkent.
- A száz forint termelő-felhasználásra jutó kibocsátás a mezőgazdaság és vadgazdálkodás területén alacsonyabb, és 1998-at követően valamelyest gyorsabban is csökkent, mint a nemzetgazdaság egészében.
- **A termelő-felhasználás hatékonyságát tekintve a mezőgazdaság lemaradása mérséklődött** a nemzetgazdasági átlaghoz képest az 1998-2001. évek adatát az 1993-1997. évek adatához viszonyítva.
  - Az egységnyi folyó termelő-felhasználásra jutó bruttó hozzáadott érték a mezőgazdaság és vadgazdálkodás területén 18 százalékkal lett kevesebb, a nemzetgazdasági átlagtól való elmaradása 38,2 százalékról 24,7 százalékra – 2001-ben 22,4 százalékra – csökkent.
  - **A munkavállalói jövedelem aránya** alig nőtt, és lényegesen alacsonyabb (36 százalék), mint a nemzetgazdaság egészében (47-49 százalék).
  - A mezőgazdaság fajlagos bruttó működési eredménye a nemzetgazdaság egészéhez hasonlóan csökkenő tendenciájú, nagysága azonban

valamelyest meghaladja a nemzetgazdasági átlagot. Ez az eltérés kisebb, mint amekkora a szerepe a termelési támogatásoknak és adóknak.

12.) A kettős könyvvitelt vezető vállalkozások mérlegadatai alapján is hasonló versenyhátrányok fogalmazhatók meg a mezőgazdasági tevékenységet folytatók kárára. (Az egyes nemzetgazdasági ágakat tekintve azonban vannak a mezőgazdaságénál még kedvezőtlenebb helyzetben lévők is.) Így 2002-ben

- a mezőgazdaságban a száz forint kibocsátásra jutó adózott eredmény csupán háromnegyede volt a nemzetgazdasági átlagnak, ugyanakkor
- az adózott eredmény a mezőgazdaságban száz forint összes ráfordításra vetítve 4,02 forintot, a nemzetgazdasági átlagban 4,25 forintot tett ki,
- száz forint saját tőke adózás előtti eredménye a mezőgazdaság, vadgazdálkodás és halászat átlagában 7,94 forint volt, mely 2/3-a a nemzetgazdasági mutatónak és alig fele volt az élelmiszerek, italok és dohánytermékek gyártása átlagában elért eredménynek,
- összességében egységnyi jegyzett tőkére vetítve a mezőgazdasági vállalkozások csupán 2,1 százalék osztalékot fizettek, míg a nemzetgazdasági átlag ennek 4,3-szerese, az élelmiszer, ital, és dohánytermékek gyártásával foglalkozók pedig 9,3-szeresét fizették.

13.) Az egy főre eső bruttó átlagkereset a mezőgazdaságban 1995-ben érte el a legmagasabb arányt (75 százalék) a nemzetgazdasági átlaghoz képest, 2003-ra ez már 65 százalékra zsugorodott. A nettó kereseteket tekintve a mezőgazdasági szféra elmaradása a nemzetgazdasági átlagtól a 2003. évi adatok alapján 25 százalék, de a versenyszférához viszonyítva is 22 százalék.

Summary

The situation of the agriculture following the application of the Act on the Development of Agriculture

In Hungary after 1990 the main objectives of agricultural policy were declared officially first of all in the governmental programmes. From 1998 on in accordance with the Act on the Development of Agriculture the agricultural subsidies and the incomes generated by the agricultural sector were provided at a rather limited level. According to the Act the resources provided from the central budget for direct payments, for strengthening and maintaining the population retention capacity of rural areas and for the regional development programmes with agricultural objectives are to be increased at least by the same rate as that of the annual GDP increase at current values compared to the reference year of 1998 in addition to the institutional securities provided for non-direct agricultural subsidies with agricultural objectives.

At the time of the forthcoming EU accession of Hungary we thought it would be required to give a brief overview on the objectives of the agricultural policy of the last years, on the correspondence of the objectives of the Common Agricultural Policy of the European Union and the agricultural policy of Hungary as well as on the development of the performance of agriculture in consequence of the application of the Act on the Development of Agriculture. The main goal of the paper is to present the situation of agriculture with respect to its position changed due the actual market developments and which the government tried to influence by various legal and economic measures. The study attempts to present which objectives of the Agricultural Act were implemented regarding the

- improvement of the competitiveness of production,
- supplying of the population with Hungarian products in adequate quantity and quality as a result of agricultural production,
- making use of the Hungarian resources regarding the export-oriented production,
- establishing equal chances for agriculture in the national economy and assisting the rural population in the income generation proportional to the invested capital and labour.

The methodology applied was to analyse and investigate the Hungarian and international statistical data and literature. In the analyses of the input and output developments as well as of the prices and subsidies the data of the Hungarian Central Statistical Office (HCSO) were used. In the analyses of the agricultural income development, of the income disparities or parities regarding the whole of agriculture the data of the Economic Accounts of Agriculture (EAA) of the HCSO were applied.

The investigation of the effective income position of agricultural producers was based on the income declarations of the agricultural holdings with double entry

bookkeeping of the Tax and Financial Control Administration (APEH) and on the cost and income data of the last years of the Farm Accountancy Data Network (FADN) of AKII. The international comparison of the Hungarian agricultural income is also based on the data of the Economic Accounts of Agriculture (EAA). In the comparison of the competitiveness of agriculture to the other sectors of the national economy – in order to ensure comparability and by assuming a content calculated by similar principles to avoid distortions – we applied the data of HCSO and first of all the data of the Hungarian National Accounts and other databases of HCSO.

In our study we present only the definite and measurable objectives and their relationships. Fundamentally the investigation of this subject covers the observance of the Act on Agriculture, the development of the subsidies – such as for terms of trade and incomes - and the analysis of the implementation of agricultural policy objectives. The main conclusions are summarised as follows:

1.) The structure, priorities and the main subsidy schemes were/are based on the Act on the Development of Agriculture. However, the system of agricultural subsidies has been several times modified significantly; its objectives, internal structures were modified in accordance with the actual objectives of agricultural policy as well as with the characteristics of the current difficulties. By considering the period investigated – and by calculating at the 2002 prices – **the level of subsidies was the lowest in 1997, when it was decreased even compared at nominal value to the previous year.** By correcting by the rates of inflation and by the terms of trade the real value of the subsidies of 2002 was fluctuating about the level of 1994.

2.) In the use of the subsidies **a certain restructuration** took place.

- During the last ten years in spite of some fluctuation and stagnations the amount of **subsidies granted to enterprises** was increased, however, by considering the last 5 years of the application of the Act on the Development of Agriculture and by comparing the data with those of the 5 years preceding the application of the Act we can see that its share **decreased** from 81 percent to 66 percent. Concerning the current subsidies granted to enterprises a significant restructuration process took place during the last years in line with the objectives set.
- At current prices the **resources provided from the central budget for agricultural investments and target programmes** increased from the average of 1993-1997, that is, HUF 12 billion to the average of 1998-2002, that is, 46 billion HUF. In 2002 it exceeded HUF 73 billion and **its share was doubled.**

The resources, and within the amounts granted for capital accumulation from the central budget played an important role in the development of agriculture.

3.) By comparing the data of the last five years - since the Act on the Development of Agriculture has been put in effect - with the data of the preceding 5 years we can see that:

- At current prices the **gross production** of agricultural products **increased by 2/3** while **the amount of subsidies has doubled**.
- By considering the average of the years **1998-2002** the **production volume** of agricultural production **exceeded the average of 1993-1997 by only 4.8 percent** while **the amount of subsidies corrected by the rate of inflation increased by a lower rate**, that is, by 0.7 percent.
- The total amount of subsidies per agricultural gross production unit granted for supporting the agriculture, forestry, food processing and distribution increased - similar to the value added - by 20% on average,. In which:
  - The current subsidies granted to enterprises decreased by 9 percent,
  - The specific investment subsidies increased significantly and since 1998 it has continuously been increasing.

4.) The value of the agricultural and food export was fluctuating during the year analysed.

The value of agricultural and food products was fluctuating during the last years. At the beginning as a function of the world market the **income** decreased and then in 2002 it started to increase again and approached to the level of 1998. **However, only in 2003 could it reach or even exceeded the income of 1997 and 1993 in USD. Its contribution to the export income of the Hungarian economy decreased gradually, its share of 7.3 percent in 2002 was by 4.3 percent lower than the value of 1998. In 2002 the export surplus of the sector was by 13 percent less than that of 1998.** The export volume increased by 22 percent while that of import by 32 percent compared to the five preceding years. The price and volume index of exported products increased by 55 percent; while that of imported products by 66 percent.

5.) **A part of agricultural subsidies are provided to counterbalance a part of the income loss caused by the terms of trade. The financing of the loss caused by the changed price rate, by the price disparity accounted for three fifth of the subsidies provided from the central budget for agriculture, forestry and food processing and for the distribution of the products and in which the current subsidies provided for enterprises accounted for 84 percent.** Between 1998-2002 the loss of agricultural production was HUF 530 billion compared to the price rates of 1997 at current prices.

6.) Based on the data of the Economic Accounts of Agriculture

- The net value added decreased by HUF 13 billion between 1998-2002. The production tax increased too. In spite of the increased subsidies the income of the production factors decreased to some extent at current prices. This provides resources for financing:

- the increased income of the employees exceeding the gross output by 37 percent in total,
- the land lease increased approximately by 1.6 percent,
- interest charges – the balance of the paid and received interests – the total amount of which decreased, however, the remaining part was „absorbed” by the increased land lease
- The net operational profit and also the mixed incomes were by 23 percent lower in 2003 than in 2002 and by two third less than in 2001 and than the profit in 1998.
- The net entrepreneurial income dropped from HUF 248 billion of 1998 to HUF 191 billion in 2002 accounting for only 77 percent of the value of 1998. In 2002 the income situation of agriculture worsened further. In fact the output at current prices was the same as in 2002, however, the net entrepreneurial income dropped by one third and it hardly reached the level of 1998.

7.) By analysing the efficiency of agricultural production based on the data of the Economic Accounts of Agriculture we can see the following:

- **The net entrepreneurial income generated by agricultural activities** at nominal values – with significant annual fluctuations – accounted in **2002** for hardly 77 percent of the value in 2003 for only 53 percent of the value of 1998.
- By considering also the rate of inflation in 2002 the income indicated in the financial statement was by 17 percent lower than that of two years before and it was **hardly over the income of four years before.**
- **Based on the value data no improvement could be seen regarding the efficiency.** Almost all of the indicators decreased. First of all the net entrepreneurial income per production unit dropped significantly.
- **By production area unit between 1998-2002**
  - the agricultural output was increased by one third at current prices, and **by eliminating the effect of the inflation practically it was of the same level,**
  - the specific value added at current prices did not increase,
  - the entrepreneurial income decreased by about one fifth which by considering the effects of inflation was in 2002 only three fifth of the amount of the statement of 1998.
  - the most **favourable improvement was the efficiency of the labour input.**

8.) The **effect of the Act on the Development of Agriculture** can best be measured besides capital accumulation **by the agricultural incomes.**

- The production subsidies contributed to finance the increasing incomes of the employees even if not directly.
  - In 2002 the volume of the employees’ income exceeded the level of 1998 by 37 percent.

- By taking into account also the inflation the real value of employees' income was lagging behind the value of four years ago.
- The net average income of agricultural employees is one of the lowest level in the national economy.
- As a result of the subsidies the entrepreneurial income was
  - „only” by 23 percent less than HUF 248 billion in 2002 - that is, by HUF 57 billion.
  - without production subsidies the entrepreneurial income per production input unit would have been only 0.14 instead of 0.18.

9.) Based on the data of the previous years:

- **Agriculture and forestry lost significance in the national economy.**
  - On the average of 1993-1997 agriculture accounted for 7.3 percent in the gross output while between 1998-2001 its share was only 5.1 percent.
  - Its share in gross value added decreased by 1.2 percent to 4.3 percent.
- The production output per HUF 100 is lower in agriculture and forestry and even following 1998 it was decreasing more rapidly than in the whole of the national economy.
- **With regard to the production-output efficiency the lag behind of agriculture decreased** compared to the other sectors of the national economy.

10.) Based on the balance sheets of the companies with double entry bookkeeping similar disadvantageous situation of the agricultural employees can be seen. (However, by considering also the other sectors of the national economy we can see that there are some other sectors, which are more disadvantageous.). Thus in 2002

- in agriculture the profit after tax per HUF 100 was only three fourth of the average of the national economy, while
- the profit after tax in agriculture projected to HUF 100 of the total input accounted for HUF 4.02 and by considering the average of the national economy it was HUF 4.25
- the profit before tax per HUF 100 own capital in agriculture, game farming and fishery was HUF 7.94 on average, which is two third of the indicator of the national economy and less than half of the profit generated on average by the food, beverage, and tobacco production.
- In total, the dividend paid per registered capital unit by the agricultural enterprises was only 2.1 percent while the average in the national economy was 4.3 times more. Food, beverage and tobacco producers paid 9.3 times more than that.

11.) In agriculture the gross average income per employee reached its highest rate in 1995 (75 percent) compared to the average of the national economy. By 2003 it has already shrunk to 65 percent. Based on the data of 2003 as for the net incomes the fallback of the agricultural sector compared to the average of the national economy was 25 percent and in comparison to the private sector it was 22 percent.

Kivonat

Az Európai Unióhoz való csatlakozás küszöbén indokoltnak tartottuk áttekinteni a magyar agrárgazdaság helyzetét, különös tekintettel az agrártörvény hatására, mely 1998-tól igyekezett meghatározott keretek között tartani a mezőgazdasági tevékenység támogatását, az agrárszektor jövedelemtermelését.

A tanulmány röviden vázolja a magyar agrárpolitikai célok főbb jellemzőit, és az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvényt. Külön fejezetben összegzi a magyar agrárgazdaság agrártörvény hatálya alatti időszakban elért teljesítményét, bemutatva a megelőző ötéves időszakhoz viszonyított főbb változásokat. A tanulmány elemzi az elmúlt évtized agrártámogatásait, bemutatva az agrártermelés finanszírozására fordított támogatások összegét, felhasználásának főbb jellemzőit, az agrártermelés és támogatottságának változását, a magyar mezőgazdaság támogatottságának és az agrárrolló alakulásának összefüggését. Bemutatásra kerül a mezőgazdasági termelés hatékonyságának – a mezőgazdasági termelésből származó jövedelem, a területi hatékonyság és a munkatermelékenység értékmutatóinak – változása, illetve annak összefüggése a termelői támogatások alakulásával. A tanulmány részletesen elemzi az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvényben megfogalmazott agrárpolitikai célok megvalósításához kapcsolódóan a termelői jövedelmek alakulását, illetve a támogatások jövedelmekre gyakorolt hatását, a termelői jövedelmek diszparitását, paritását. A vizsgálat kiterjedt a mezőgazdaság többi nemzetgazdasági ágához viszonyított versenyhelyzetének, néhány értékmutató alapján közelíthető hatékonyságkülönbségének bemutatására.

Abstract

At the time of the EU accession of Hungary we thought it would be required to provide an overview on the situation of agriculture with special regard to the effect of the Act on the Development of Agriculture, which attempted to set limits to agricultural subsidies provided for agricultural producers and to compensate the incomes too.

The paper provides a brief overview on the main characteristics of the Hungarian agricultural policy and on the Act on the Development of Agriculture. In one section it summarises the performance of agriculture since the Act on Agricultural Development has already been in force and presents the main impacts of the Act by comparing the situation to the period of the preceding five years. The paper analyses the agricultural subsidies granted in the last decade by presenting the amounts of subsidies provided for financing the agricultural production, the main characteristics of their use, the changes in agricultural production, the rates of subsidies, the relationships of the rates of subsidies and the terms of trade. The changes in the agricultural production efficiency - the changes of incomes generated by agricultural production, of regional efficiency as well as of the indicators of labour intensity - are presented.. In addition the relationship between the efficiency and agricultural subsidies are also show. In connection with the objectives included in the Act on the Development of Agriculture the paper provides a detailed analysis on the development of agricultural incomes and the impact of subsidies on incomes, and the disparity or parity of agricultural incomes. The analysis presents the competitiveness of agriculture compared to the various sectors of the national economy and it describes the efficiency differences calculated approximately by applying some indicators.

Irodalomjegyzék

1. Alvincz József – Antal Katalin – Harza Lajos – Mészáros Sándor – Péter Krisztina – Spitálszky Márta – Varga Tibor: A mezőgazdaság jövedelemhelyzete és az arra ható tényezők. Agrárgazdasági tanulmányok. 2001. 7. szám. AKII, Budapest.
2. Alvincz József – Guba Mária: Az új típusú szövetkezetek elmúlt évének értékelése a mérlegadatok alapján. I. rész. AKII, Budapest, 2002. kézirat.
3. Alvincz József – Guba Mária: Beruházás és jövedelemtermelés az ezredforduló mezőgazdaságában. Gazdálkodás, 2003. 1. sz. 40-51. p.
4. Bittsánszky János – Erdész Ferencné – Mártonffy Béla: Nemzeti Agrár- és Vidékfejlesztési Kerekasztal: Az ágazatok és termékpályák arányos fejlődésének helyreállítása Szakbizottság, 2004. április – Háttéranyag.
5. Belyó Pál: Az EU-csatlakozás közvetlen hatásairól. Körkérdés az EU-csatlakozás várható közvetlen hatásairól. Külgazdaság, XLVII. Évf. 2003. január 4-28.
6. Borszéki Éva: Az agrárgazdaság jövedelmezőségi és felhalmozási viszonyai. Gazdálkodás, 2003. 4. sz. 2-14. p.
7. Borszéki Éva: A jövedelem és felhalmozás összefüggései az agrárgazdaságban. Agroforum. 2004. 3. szám 2-6. p.
8. Borszéki Éva: Tőke- és jövedelemtranszferek az agrárgazdaságban. VISION-2000. III. Konferencia, Gödöllő, 2000. I. kötet. 4-25.p.
9. Chances for accueing countries in the vegetable and fruit sector (with a fokuc on the role of producer organisations) Budapest, 2004. ápr. 22. M. Duponcel, AGRI C-4.
10. Dorgai László, Guba Mária, Kürthy Gyöngyi, Laczkó András, Mészáros Sándor, Orbánné Nagy Mária, Ráki Zoltán, Spitálszky Márta, Szőke Gyula, Varga Gyula: Miként hat a magyar mezőgazdaságra az EU kiegyenlítő támogatási rendszerének érvényesülése? Elemzések a csatlakozási tárgyalások megalapozásához. (Szerk.: Varga Gyula) AKII, Budapest, 2000. – kézirat.
11. Erdész Ferencné: A hazai tész-ek megalakulásának kezdeti tapasztalatai. AKII, Budapest, 2001. – kézirat.
12. Fertő Imre: Az agrárpolitika modelljei. Osiris Kiadó, Budapest, 1999.
13. Jelentés az agrárgazdaság 2001. évi helyzetéről. Budapest, 2002. augusztus
14. Jövedelemhiány és versenyképyszer a magyar mezőgazdaságban. (Szerk. Udovecz Gábor) Agrárgazdasági tanulmányok, 2000. 1. sz. AKII, Budapest.
15. Kanizsay Endre: Az EU agrárpolitikájának jellemzői a CAP-tól, a CAPRE-ig. Gazdálkodás, 2003. 3. sz. 34-40. p.

16. Kiss Judit: A CAP legújabb agrárreformja. MTA Világgazdasági Kutató Intézet, Budapest, 2003.
17. Kiss Judit: Hogyan változik az EU agrárpolitikája? MTA Világgazdasági Kutató Intézet, Budapest, 2002.
18. Kostyál Rezső – Kosztolányi Lászlóné – Pintér János: Finanszírozás és adózás a mezőgazdaságban. Agrárpénzügyek kézikönyve. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2000.
19. Kovács Gábor – Udovecz Gábor: A mezőgazdasági vállalkozások jövedelmezősége az Európai Unióban és Magyarországon. Gazdálkodás, 2003. 3. sz. 1-16. p.
20. Madari Ákos: E, mint Európa. Az európai uniós szövegekörnyezetben leggyakrabban előforduló fogalmak értelmezései. Euro Info Service. 2002.
21. Német Imre: A klímaváltozás és a magyarországi mezőgazdaság.”Agro-21” Füzetek. 2004. 33. szám 65-69.p.
22. Orbánné Nagy Mária: A magyar élelmiszergazdaság termelői és fogyasztói árai az Európai Unió árainak tükrében. Agrárgazdasági tanulmányok. 2002. 1. szám. AKII, Budapest.
23. Popp József: Agrártámogatás, jövedelemtranszfer, multifunkcionális termelés. A falu 2003. XVIII. Évf. 1. sz. 67-77. p.
24. Popp József: Az agrárpolitikák mozgástere a nemzetközi kereskedelem liberalizálásának tükrében. Agrárgazdasági tanulmányok. 2003. 8. szám. AKII, Budapest.
25. Raskó György: „Földközeli” gondolatok a vidékfejlesztésről. A falu. 2003. Tavasz, 1. szám. 5-12. p.
26. Romány Pál: Agrártörténeti tanulságok, agrárpolitikai követelmények. Statisztikai Szemle, 2002. 663-673. p.
27. Romány Pál: Az agrárpolitika tizenkét pontja. Gazdálkodás, 2001. 2.sz. 15-20. p.
28. Szanyi Tibor: Koppenhága után. Gazdálkodás, 2003. 6. sz. 19.24.p.
29. Székelyné Raál Éva – Varga Jánosné: A kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági és élelmiszeripari szervezetek gazdálkodásának főbb adatai 1993-2002, AKII, Budapest, 2003.
30. Vajda László: Az EU-csatlakozás várható néhány közvetlen hatása – a teljesség igénye nélkül. Körkérdés az EU-csatlakozás várható közvetlen hatásairól. Külgazdaság, XLVII. Évf. 2003. január 4-28.
31. Zöldség-gyümölcs tész-ek hazánkban. Kertészet és Szőlészet, 2004. február 12. 5.p.

Egyéb források:

- Az agrárgazdaság fejlesztéséről szól 1997. évi CXIV. törvény
Foglalkoztatottság és kereseti arányok, KSH, Budapest – kötetei.
Külkereskedelmi statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – kötetei.
Magyar statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – kötetei.
Magyarország nemzeti számlái, KSH, Budapest – kötetei.
Mezőgazdasági statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – kötetei.
Mezőgazdasági termelés 2002. KSH, Budapest, 2003.
Nemzetközi statisztikai zsebkönyv. KSH, Budapest, 2001.

Táblázatok jegyzéke

1. A mezőgazdasági termelés volumenváltozása.....	15
2. A mezőgazdasági bruttó termelés változása	17
3. A mezőgazdasági termelés változása nemzetközi összehasonlításban.....	18
4. A termelés és a belföldi fogyasztás, illetve felhasználás viszonya a főbb termékcsoportokban.....	20
5. Az import és a belföldi fogyasztás, illetve -felhasználás viszonya a főbb termékcsoportokban.....	21
6. Az élelmiszerek, italok, dohányárak külkereskedelmi változása	24
7. Az agrártermékek külkereskedelmi forgalmának változása	24
8. Az agrártörvény szabályai szerint meghatározott mezőgazdasági támogatások és a tényleges kifizetések alakulása.....	27
9. Az agrártámogatások szerkezete.....	31
10. A mezőgazdasági termelés bruttó állóeszköz-felhalmozása.....	35
11. Állóeszköz-felhalmozás szerkezete a mezőgazdasági termelésben	36
12. A mezőgazdasági termelés nettó állóeszköz-felhalmozása	37
13. Tőkefelhalmozás és forrásai a mezőgazdasági termelésben.....	38
14. A vállalkozások folyó támogatásának főbb összetevői	42
15. A piacra jutási támogatások főbb összetevői.....	43
16. Az agrártermelés költségeit csökkentő támogatások főbb összetevői.....	43
17. A mezőgazdasági termelés és az agrártámogatások változása	45
18. A mezőgazdasági termelés és az agrártámogatások változása	47
19. A mezőgazdasági termelésből származó jövedelem.....	55
20. A mezőgazdasági termelésből származó jövedelem volumenének változása (alapáron, a 2002. évi árszintre inflálva)	56
21. A mezőgazdasági nettó vállalkozói jövedelem termelői támogatások nélkül.....	57
22. A mezőgazdasági termelés hatékonyságának változása néhány értékmutató alapján.....	58
23. A mezőgazdasági termelés területi hatékonyságának változása néhány értékmutató alapján.....	59
24. A munkatermelékenység változása néhány értékmutató alapján	60
25. A mezőgazdasági termelés eredményessége nemzetközi összehasonlításban.....	61
26. Az eredmény alakulása a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági szervezetek adatai alapján.....	62
27. A rendelkezésre álló tőke növekménye	66
28. Fedezeti mutatók a kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági szervezeteknél....	66
29. A kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági szervezetek főbb mutatói, és annak változásai.....	67
30. A tesztüzemi rendszerben szereplő társas vállalkozások főbb eredménymutatói	68
31. Jövedelmezőségi mutatók a társas vállalkozásoknál	68
32. Jövedelmezőségi mutatók az egyéni gazdaságoknál	69

33. Az 1998-2002 közötti időszakban nyereséges mezőgazdasági szervezetek főbb mutatói	70
34. Az 1998-2002 közötti időszakban veszteséges mezőgazdasági szervezetek főbb mutatói	70
35. Évi átlagos árváltozások az agrártermékek piacán.....	79
36. Az agrárrolló által okozott veszteség és a támogatások viszonya.....	81
37. A mezőgazdaság, vadgazdálkodás szerepe a nemzetgazdaságban, százalék.....	83
38. Száz forint termelő-felhasználásra jutó bruttó kibocsátás.....	84
39. Száz forint termelő-felhasználásra jutó bruttó hozzáadott érték	85
40. Száz forint termelő-felhasználásra jutó munkavállalói jövedelem	86
41. Száz forint termelő-felhasználásra jutó bruttó működési eredmény	87
42. Száz forint bruttó működési eredményre jutó „egyéb” termelési támogatás	87
43. A kettős könyvvitelt vezető vállalkozások néhány összehasonlító adata 2002-ben	90
44. A mezőgazdaság reál bruttó-, nettó átlagkeresetének és munkajövedelmének alakulása 1993-2003 között.....	93

Ábrák jegyzéke

1. A mezőgazdasági bruttó termelés változása	17
2. A mezőgazdasági termelés változása néhány európai országban	19
3. Az agrártermékek külkereskedelmi forgalmának jellemzői	22
4. A mező- és erdőgazdálkodást, élelmiszer-feldolgozást és termékeinek forgalmazását segítő támogatások változása az elmúlt tíz évben	28
5. Az agrárgazdaság támogatásának megoszlása források szerint.....	29
6. A költségvetési támogatás címenkénti megoszlása	32
7. A mezőgazdaság bruttó állóeszköz-felhalmozása eszközcsoportok szerint.....	37
8. A bruttó állóeszköz-felhalmozás, az értékcsökkenés és a tőke-transzferek összefüggése a mezőgazdasági számlák adatai alapján.....	39
9. A mezőgazdaság folyó termelő-felhasználása és a vállalkozások folyó támogatása.....	41
10. A mezőgazdasági termelés és az agrártámogatások változása	44
11. A mezőgazdasági termelés és a mező- és erdőgazdálkodást, élelmiszer- feldolgozást és termékeinek forgalmazását segítő költségvetési támogatása.....	46
12. A mezőgazdasági hozzáadott-érték termelése és támogatásának alakulása.....	48
13. A főbb szántóföldi növények hozamingadozása	49
14. A kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági szervezetek mérleg szerinti eredményének alakulása reálértéken	63
15. A kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági szervezetek adózás előtti eredményének alakulása	64
16. A kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági szervezetek beruházási forrásainak alakulása.....	65
17. Áralakulás a mezőgazdaságban és az élelmiszerpiacon	76
18. Ártendenciák a magyar agrártermékek piacán	78
19. A kibocsátás értékszerkezete a mezőgazdaságban és a nemzetgazdaság egészében.....	88
20. Működési eredmény és költségvetési kapcsolatok viszonya a mezőgazdaságban és a nemzetgazdaság egészében	88
21. A mezőgazdaság bruttó-, nettó átlagkeresetének és munkajövedelmének aránya a nemzetgazdaságban	92

MELLÉKLETEK

Mellékletek jegyzéke

1. A mezőgazdasági termékek bruttó termelési értéke az elmúlt tíz évben	119
2. A vetésszerkezet változása az elmúlt tíz évben, százalék	120
3. A főbb növényi termékek termelésének változása az elmúlt tíz évben	121
4. Az állatállomány változása az elmúlt tíz évben	122
5. Állati termék termelés alakulása az elmúlt tíz évben	123
6. Az agrártermékek külkereskedelmi forgalmának változása	124
7. A mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek külkereskedelmi forgalma.....	124
8. Az élelmiszerek egy főre jutó fogyasztásának főbb adatai	125
9. Az élelmiszerek egy főre jutó fogyasztásának főbb adatai nemzetközi összehasonlításban, 2000-ben	126
10. A mező- és erdőgazdálkodást, élelmiszer-feldolgozást és termékeinek forgalmazását segítő költségvetési támogatások összege és szerkezete az elmúlt tíz évben	127
11. Beruházások alakulása a gazdasági szervezetekben	130
12. A mezőgazdasági termelés támogatottsága.....	131
13. A főbb növények fajlagos hozamai az elmúlt tíz évben	132
14. A főbb növények fajlagos hozamai az Európai Unió tag- és tagjelölt országokban	133
15. Egy hektár megművelt területre jutó műtrágya-felhasználás, hatóanyagban.....	134
16. Állattenyésztés fontosabb mutatói az elmúlt tíz évben	135
17. Az állattenyésztés takarmány-felhasználása	136
18. A kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági szervezetek főbb mutatói	137
19. Mezőgazdasági szervezetek száma	138
20. Egy gazdaságra jutó adózás előtti eredmény.....	139
21. Eszköz arányos jövedelmezőség	140
22. Árbevétel arányos jövedelmezőség	141
23. Saját tőke arányos jövedelmezőség	142
24. Költség arányos jövedelmezőség	143

A mezőgazdasági termékek bruttó termelési értéke az elmúlt tíz évben, millió forint

Megnevezés	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Gabonafélék és hüvelyesek	94,66	124,60	148,22	261,43	269,89	197,13	206,29	269,39	280,49	277,83
Ipari növények	18,96	33,28	50,13	66,53	58,49	72,14	87,39	56,37	85,92	99,23
Burgonya	14,25	18,64	37,04	25,89	20,03	42,23	47,94	28,09	31,21	30,21
Szálás- és tömegtakarmányok	13,52	19,05	22,47	25,70	27,19	37,33	36,67	26,32	33,33	32,50
Zöldségfélék	35,90	38,37	48,31	60,37	85,19	94,90	105,40	87,40	105,88	98,81
Gyümölcsök	19,91	24,34	32,62	36,70	43,08	46,11	48,10	51,99	41,44	34,18
Szőlő	12,08	15,06	17,80	30,38	37,94	35,54	29,65	38,11	62,72	74,33
Egyéb növények	19,66	22,99	32,95	43,11	21,66	21,32	42,63	40,51	40,14	47,35
Növénytermelés és kertészeti termékek	228,93	296,336	389,54	550,11	563,46	546,69	604,07	598,18	681,12	694,43
Szarvasmarha és tenyésztés termékei	53,10	62,57	79,06	88,41	107,92	145,25	150,75	163,49	178,10	178,88
vágómarha	15,57	16,47	19,29	18,77	19,03	25,93	25,23	26,10	25,36	24,54
tehéntej	38,77	45,80	56,78	66,05	87,50	115,47	121,90	133,57	146,43	147,24
Sertés és tenyésztés termékei	71,80	80,01	127,45	143,46	154,85	171,21	147,95	182,79	248,27	232,37
Juh és tenyésztés termékei	4,22	4,86	6,82	8,15	9,16	10,52	8,64	10,21	13,03	10,77
vágójuh	4,21	5,24	5,62			6,90	7,44	9,22	11,38	9,56
juhtej	1,26	1,10	0,93			2,79	0,37	0,41	0,53	0,45
gyapju	0,24	0,23	0,27			0,48	0,38	0,28	0,49	0,51
Baromfi és tenyésztés termékei	58,29	79,28	91,39	115,53	149,05	167,86	149,96	185,51	218,89	225,42
vágótyúk	23,39	31,17	40,65			68,07	58,28	62,32	75,49	64,53
vágóliba	6,11	7,72	9,23			15,79	17,31	21,23	19,65	24,95
vágópulyka	2,36	3,84	6,05			19,46	19,56	29,53	39,01	49,02
vágókacsa	2,88	4,27	5,28			8,35	9,18	10,27	13,91	18,73
vágógyöngyös	0,03	0,05	0,06			0,16	0,06	0,36	0,24	0,15
tojás	22,85	29,11	28,95			53,28	43,70	58,98	67,73	66,66
toll	0,67	1,24	1,88			2,80	1,86	2,82	2,89	1,37
Egyéb állattenyésztés	10,34	11,91	15,22	18,06	17,83	23,04	21,24	22,47	25,60	28,05
Vágókecske	0,02	0,02	0,03			0,14	0,12	0,44	0,66	0,04
Kecsketej	0,27	0,38	0,57			0,95	0,35	1,57	2,18	1,00
Ló	0,25	0,23	0,50			1,63	2,68	2,18	2,71	3,23
Élő állatok és állati termékek	197,741	238,631	319,9	373,6	438,8	517,9	478,5	564,5	683,9	675,49
Bruttó termelés összesen	426,671	534,97	709,5	923,7	1002,3	1064,6	1082,6	1162,7	1365,0	1369,92

A vetésszerkezet változása az elmúlt tíz évben

Me.: százalék

Megnevezés	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	1993-1997.	1998-2002.	Változás mértéke, százalékpont	2003+
Gabonafélék ^a	62,9	64,6	60,8	62,6	64,5	64,4	57,3	71,1	73,5	70,4	63,1	67,3	4,3	68,7
Búza ^b , rozs	24,5	25,6	26,2	27,9	28,8	28,2	18,7	27,5	29,9	27,5	26,6	26,4	-0,2	27,5
Kukorica	26,1	26,9	22,8	23,9	23,5	23,5	26,6	31,4	30,5	29,3	24,6	28,3	3,6	27,9
Árpa	10,0	9,4	8,7	7,3	8,1	8,4	8,0	8,3	8,8	8,9	8,7	8,5	-0,2	8,3
Burgonya	1,3	1,3	1,3	1,3	1,4	1,2	1,3	1,2	0,9	0,8	1,3	1,1	-0,2	0,8
Hüvelyesek	2,3	1,4	1,5	1,2	1,2	1,8	1,2	0,7	0,7	0,6	1,5	1,0	-0,5	0,6
Ipari növények ^c	1,9	1,7	2,5	2,5	2,5	1,3	5,3	3,8	3,2	3,8	2,2	3,5	1,3	2,8
Napraforgó	9,1	9,3	10,9	10,6	9,8	9,8	12,6	8,1	7,6	10,0	9,9	9,6	-0,3	12,1
Cukorrépa	2,2	2,4	2,7	2,7	2,2	1,8	1,6	1,5	1,6	1,3	2,4	1,6	-0,9	1,3
Szálás és lédús takarmányok	14,8	14,1	13,9	9,2	8,4	8,4	8,6	6,9	6,5	6,5	12,1	7,4	-4,7	6,5
Silókukorica	5,4	5,0	4,6	3,3	3,1	3,1	3,3	2,5	2,5	2,5	4,3	2,8	-1,5	2,6
Lucerna	5,9	5,7	5,6	5,3	5,1	5,0	5,0	4,2	3,7	3,8	5,5	4,3	-1,2	3,6
Zöldségfélék ^d	1,9	2,2	2,6	2,4	2,9	2,5	2,5	2,2	2,1	2,5	2,4	2,4	0,0	2,5
Egyéb növények	3,6	3,0	3,8	7,5	7,1	8,8	9,4	4,4	3,9	4,0	5,0	6,1	1,1	4,7
Vetésterület összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-	100,0

a) Kölesmag, cirok, pohánka nélkül.

b) Durumbúzával együtt.

c) Cukorrépa és olajos magvak nélkül.

d) 1996-tól fűszerpaprika nélkül.

+/- Előzetes adat.

Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv 2002. KSH, Budapest, 2003. 1.18. fejezet.

Mezőgazdasági termelés 2003. KSH, Budapest, 2004. 3. sz. tábla.

A főbb növényi termékek termelésének változása az elmúlt tíz évben

Me.L ezer tonna

Megnevezés	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	1993-1997.	1998-2002.	1998-2002. évi az 1993-1997. évi százalékában	2003+
Gabonaféle	8 520	11 709	11 269	11 308	14 121	13 005	11 376	10 025	15 047	11 706	11 385	12 232	107,4	8 715
Búza	3 021	4 874	4 614	3 910	5 258	4 895	2 638	3 693	5 197	3 910	4 335	4 067	93,8	2 919
Kukorica	4 044	4 761	4 680	5 989	6 828	6 143	7 149	4 984	7 858	6 121	5 260	6 451	122,6	4 534
Cukorrépa	2 182	3 370	4 199	4 677	3 691	3 361	2 934	1 976	2 903	2 274	3 624	2 690	74,2	1 802
Olajos magvak	734	743	903	1 056	737	875	1 231	710	895	1 067	835	956	114,5	..
Napraforgó	682	667	789	868	540	718	793	484	632	777	709	681	96,0	975
Dohány	11	12	11	13	11	13	16	10	9	11	12	12	101,7	..
Silókukorica	3 712	3 992	4 099	3 919	3 946	3 835	4 000	2 367	2 903	2 642	3934	3149	80,1	..
Lucernaszéna	1 020	1 167	1 145	1272	1 171	1 145	1 160	683	843	701	1155	906	78,5	518
Gyepszéna	692	786	..	913	904	946	927	600	699	577	824	750	91,0	..
Burgonya	1 057	946	1 099	1 308	1 140	1 148	1 199	864	908	752	1 110	974	87,8	600
Zöldségféle ^a	1 336	1 419	1 644	1597	1 548	1 796	1 972	1 500	1 857	1 850	1 509	1 795	119,0	1 651
Gyümölcs	1 271	1 049	684	980	883	834	822	1 038	917	699	973	862	88,6	789
Szőlő	607	614	544	665	717	720	570	684	811	501	629	657	104,4	523

+/- Előzetes adat.

Forrás: Statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – kötetei,
Magyar statisztikai zsebkönyv, KSH, Budapest – kötetei,
Mezőgazdasági termelés 2003. KSH, Budapest, 2004.

Az állatállomány változása az elmúlt tíz évben

Me.: ezer egyed

Megnevezés	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	1993-1997	1998-2002	1998-2002. évi az 1993-1997. évi százalékában	2003
Szarvasmarha-állomány	999	910	928	909	871	873	857	805	783	770	923	818	88,5	714
Ebből: tehén	450	415	421	414	403	407	399	380	368	362	421	383	91,1	337
Sertésállomány	5 001	4 356	5 032	5 289	4 931	5 479	5 335	4 834	4 822	5 082	4 922	5 110	103,8	4 658
Ebből: koca	401	335	436	379	345	391	379	348	343	381	379	368	97,2	320
Juhállomány	1 252	947	977	872	858	909	934	1 129	1 136	1 103	981	1 042	106,2	1 281
Ebből: anyajuh	896	734	741	672	632	702	727	897	849	854	735	806	109,6	946
Baromfi-állomány	33 829	38 382	35 659	32 435	35 665	35 995	31 244	37 016	43 279	40 909	35 194	37 689	107,1	..
Ebből: tyúkfélék	30 812	33 665	31 458	27 692	30 983	30 557	25 890	30 716	34 343	32 206	30 922	30 742	99,4	34 758
- tojótyúk	21 597	17 650	17 132	15 810	16 209	16 498	15 033	14 261	16 606	16 849	17 680	15 849	89,6	..
liba	876	1 385	1 111	1 089	1 136	1 074	1 226	1 470	2 175	2 009	1 119	1 591	142,1	2 698
kacsa	1 304	1 806	1 287	1 533	1 553	2 378	2 269	1 480	2 837	3 443	1 497	2 481	165,8	2 690
pulyka	836	1 285	1 665	1 986	1 993	1 986	1 859	3 350	3 924	3 251	1 553	2 874	185,1	4 381

Forrás: Állatállomány, KSH, Budapest – kötetei.

Állati termék termelés alakulása az elmúlt tíz évben

Megnevezés	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	1993-1997	1998-2002	1998-2002. évi az 1993-1997. évi százalékában	2003+
Tehéntej, millió liter	2 019,5	1 878,2	1 919,6	1 918,1	1 931,3	2 045,2	2 044,5	2 080,6	2 079,8	2067,8	1933,3	2063,7	106,7	1 964
Vágóállat, ezer tonna	1 512,6	1 404,9	1 402,0	1 499,3	1 394,3	1 427,5	1 442,9	1 566,0	1 452,6	1540	1442,6	1485,7	103,2	1 603
Vágómarha	190,6	148,0	127,5	120,4	114,8	99,4	101,7	117,2	98,1	94,2	140,3	102,3	72,9	112
Vágósertés	833,1	748,7	711,1	837,5	722,2	709,9	789,6	793,4	688,9	741,8	770,5	744,7	96,9	850
Vágójuh	28,0	23,0	19,1	19,6	17,2	15,8	15,9	15,7	18,1	18,2	21,4	16,7	78,1	20
Vágóbaromfi	419,0	447,0	510,0	492,0	517,1	580,9	514,0	616	622	659	477,0	598,5	125,5	600
Hal, ezer tonna	16,9	17,9	16,3	15,3	16,4	18,0	19,1	19,7	18,2	18	16,6	18,6	112,0	..
Hústermelés, ezer tonna	874,9	823,5	833,3	903,6	855,1	889,0	879,8	974,3		..	858,1	916,6 ⁺	106,7	..
Tyúktojástermelés, millió darab	4 211	3 877	3 467	3 273	3 388	3 388	3 190	3 171	3 277	3 397	3 643	3 285	90,2	3440
Gyapjú, ezer tonna	4,09	3,88	3,27	3,24	2,96	3,05	3,39	3,37	3,92	4,03	3,5	3,5	100,5	4,10
Toll, ezer tonna	0,84	1,53	1,67	0,97	0,98	1,82	1,52	1,59	1,53	1,5	1,2	1,6	132,9	..

+/ Előzetes adat.

Forrás: Statisztikai évkönyv, KSH, Budapest,

Mezőgazdasági statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – kötetei

Mezőgazdasági termelés 2003. KSH, Budapest, 2004. 9. sz. tábla alapján.

6. melléklet

Az agrártermékek külkereskedelmi forgalmának változása

Me.: milliárd forint

Megnevezés	1993-1997	1998-2002	Változás mértéke, százalék	2003
	évek átlaga			
Kivitel				
Élelmiszerek, italok, dohányárúk	305,0	560,4	83,7	630,3
Olajos mag és olajtartalmú gyümölcs	13,4	26,8	100,0	42,7
Állati és növényi eredetű nyersanyag	15,4	28,4	84,4	28,9
Állati és növényi zsír, olaj és viasz	15,7	21,8	38,9	20,8
Együtt	349,5	637,4	82,4	722,7
Behozatal				
Élelmiszerek, italok, dohányárúk	110,8	245,7	121,8	327,1
Olajos mag és olajtartalmú gyümölcs	3,0	7,4	146,7	9,1
Állati és növényi eredetű nyersanyag	8,6	18,8	118,6	24,3
Állati és növényi zsír, olaj és viasz	7,9	17,1	116,5	19,0
Együtt	130,3	289,4	122,1	379,5
Nettó export				
Agrártermékek együtt	219,2	348,4	58,9	343,2

Forrás: Külkereskedelmi évkönyv, KSH, Budapest – kötetei alapján számolva.

7. melléklet

A mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek külkereskedelmi forgalma

Me.: millió USD

Megnevezés	1998	1999	2000	2001	2002	2002. évi az 1998. évi %- ában	2003
Export	2 772	2 310	2 256	2 544	2 668	96,2	3 201
Import	1 199	995	1 017	1 135	1 306	108,9	1 686
Egyenleg	1 573	1 315	1 239	1 409	1 362	86,6	1 515

Forrás: Külkereskedelmi évkönyv, KSH, Budapest – kötetei alapján számolva.

8. melléklet

Az élelmiszerek egy főre jutó fogyasztásának főbb adatai

Termékcsoport ^a	1993- 1997	1998- 2001	1985 után			
			legmagasabb		legalacsonyabb	
			fogyasztás			
	átlaga, kg		éve	kg	éve	kg
Hús ^b	62,7	64,8	1987	79,2	1997	58,1
Hal	2,8	2,9	1994	3,1	1996	2,5
Tej, vaj nélkül ^c	141,8	151,5	1987	199,1	1995	132,1
Tojás ^d	17,0	15,3	1990	21,6	1998	14,7
Zsiradékok ^e	36,7	36,7	1989	39,2	1999	34,2
Liszt és rizs	89,9	91,0	1987	113,0	1996	84,6
Burgonya	61,9	66,9	2001	68,0	1986	50,4
Cukor	37,3	35,6	1998	41,3	2001	30,3
Zöldség, gyümölcs ^f	155,3	188,2	2001	211,6	1995	148,4
Ebből: zöldség- és főzelékfélék	89,5	101,6	2001	111,6	1990	83,3
gyümölcsök	65,8	86,6	2000	108,5	1995	57,7
Egyéb növényi eredetű élelmiszerek ^g	3,9	4,5	1999	5,2	1990	3,3
Összesen	609,9	657,9	1989	701,9	1995	588,9

a) Mindegyik termékcsoport alapanyagsúlyban, készítményekkel együtt.

b) Sertés-, marha-, ló- és juhhús, belseg, baromfi, vad, kecske, házinyúl.

c) Egy liter = 1,03 kg.

d) Egy kg tojás átlagosan 18 db.

e) Sertés- és baromfi, vaj, étolaj és margarin.

f) Zöldségfélék, hazai és déligyümölcs. 2000-tól a feldolgozott termékek friss súlyban számolva.

g) Száraz hüvelyesek, dió, mák, kakaó.

Forrás: Élelmiszermérlegek és tápanyagfogyasztás, 1970-2001. KSH, Budapest, 2003. 28-29. p. alapján.

Egyes termékcsoportok különböző okokból és eltérő időpontokban voltak a fogyasztás csúcán és a hullámvölgyben. Éppen ezért tájékoztató jelleggel a vizsgálat bázisát jelentő évek mellett az 1985-ig terjedő időszakra bemutatjuk az egyes termékcsoportok legmagasabb és legalacsonyabb fogyasztási adatai is.

- Az egy főre jutó húsfogyasztás az elmúlt 30 évben 1997-ben volt a legalacsonyabb, azóta ismét emelkedik. 2001-ben az összes húsfogyasztás 67,5 kg volt. 1998-2001. években átlagosan 2,1 kg-mal fogyasztottunk több húst, mint az előző öt évben, ezzel együtt az élelmiszerfogyasztáson belül csökkent a hús részesedése. Ezen belül is szembetűnően csökkent a sertéshús és nőtt a baromfi aránya.
- Az egy főre jutó tejfogyasztás a '90-es évek elején folyamatosan csökkent, majd 1995-től 2000-ig emelkedni kezdett. Ez a folyamat 2001-ben megszakadt. Összességében 1998-2001. években átlagosan mintegy 10 kg-mal fogyasztottunk több tejet és tejterméket, mint az előző öt évben, ezzel együtt részesedése az élelmiszerfogyasztásban valamelyest mérséklődött.

- A zsiradékok a vizsgált időszak alatt mennyiségében éves szinten változatlan maradt. (Belső szerkezete a növényi eredetűek javára változott.)
- A liszt és rizs fogyasztása 1996-tól ismét emelkedő tendenciájú. Volumenében a vizsgált időszak átlagában alig változott, aránya 0,9 százalékponttal csökkent.
- A burgonyafogyasztás emelkedő tendenciájú, 1998-2001. években átlagosan mintegy 5 kg-mal fogyasztottunk többet, mint 1993-1997 átlagában.
- Leglátványosabb változás a zöldség és gyümölcsfélék fogyasztásánál figyelhető meg, ugyanis a vizsgált időszak alatt átlagosan 33 kg-mal nőtt az egy főre jutó éves fogyasztásunk, minek következtében az összes élelmiszerből való részesedése 3,2 százalékponttal gyarapodott.

9. melléklet

Az élelmiszerek egy főre jutó fogyasztásának főbb adatai nemzetközi összehasonlításban, 2000-ben

Termékcsoport	Magyarország	Európai Unió	Legmagasabb		Legalacsonyabb	
			fogyasztású EU ország			
			neve	kg	neve	kg
Hús	70	95	Spanyolország	118	Finnország	67
Hal	3	26	Portugália	76	Ausztria, Németország	15
Tej	161	244	Finnország	350	Spanyolország	162
Tojás	15	12	Svédország	31	Írország	8
Állati zsiradék	21	14	Belgium, Dánia	26	Görögország	4
Növényi olajok	18	21	Spanyolország	28	Dánia	7
Cereália	94	115	Olaszország	160	Hollandia	74
Burgonya	64	79	Írország, Portugália	125	Olaszország	40
Cukor	33	35	Belgium	48	Olaszország	29
Zöldség	109	123	Görögország	293	Finnország	71
Gyümölcs	109	116	Görögország	162	Egyesült Királyság	84
Napi tápanyagfogyasztás						
Összesen, kcal	3 171	3 487	Ausztria	3754	Svédország	3109
Fehérje, gramm	97	107	Görögország	120	Németország	95
Zsír, gramm	148	151	Franciaország	166	Svédország	126

Forrás: Élelmiszermérlegek és tápanyagfogyasztás, 1970-2001. KSH, Budapest, 2003. 40-41. p. alapján.

10. melléklet

A mező- és erdőgazdálkodást, élelmiszer-feldolgozást és termékeinek forgalmazását segítő költségvetési támogatások összege és szerkezete az elmúlt tíz évben, millió forint

Megnevezés		1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Vállalkozások folyó támogatása		45 056	62 686	67 017	72 505	61 362	72 178	98 718	97 020	119 173	119 162
1.	Piacra jutási támogatás	42 707	46 732	47 531	45 079	38 565	38 964	56 875	49 140	32 291	43 209
1.1.	- piacra jutási támogatás					6 495	14 147	21 389	11 948	7 924	20 406
1.2.	- mezőgazdasági és élelmiszer-ipari export támogatása	25 531	40 040	45 055	42 982	27 273	18 799	21 905	24 456	13 211	4 201
1.3.	- agrárpiaci támogatás, állami felvásárlás a)	17 176	6 692	2 475	2 097	4 797	6 018	13 581	12 736	11 157	18 603
2.	Agrártermelés költségeit csökkentő támogatás ^{g)}	0	9 909	11 620	16 388	18 349	29 963	40 776	47 285	86 512	67 645
2.1.	- agrárfinanszírozás támogatása (hitelkamatkedvezmények)	..	2 594	3 258	6 091	6 496	12 737	13 445	14 976	20 524	12 605
2.2.	- agrártermelés támogatása	..	5 551	8 016	2 438	5 782	11 652	12 067	12 527	39 902	34 493
2.3.	- földhasznosítás, földalapú növénytermelési támogatás	..	0	0	5 969	6 071	5 574	11 149	15 569	21 911	20 111
2.4.	- egyéb jogcímek	..	1 764	347	1 890	0	0	0	0	0	
2.5.	- árvíz, belvíz, aszály okozta mezőgazdasági károk miatti rendkívüli támogatás							4 115	4 213	1 535	
2.6.	- agrárgazdasági kezességbeváltás									2 640	436
3.	Egyedi termelési és egyéb vállalati támogatások, családi vállalkozások külön támogatása	1 024	966	212	31	101	22	8	1	0	7 992
3.1.	- aszálykár miatti forgóeszközhitel kamattérítése	626	666	0							
3.2.	- mezőgazdasági és élelmiszer-ipari beruházások kamattérítése	398	299	212	31	101	22	8	1	0	
4.	Erdőkárok felszámolásának támogatása	100	100	200	129	201	261	236	231	292	316
5.	Reorganizációs támogatás	1 225	4 979	7 453	10 878	4 147	2 969	823	363	77	

A mező- és erdőgazdálkodást, élelmiszer-feldolgozást és termékeinek forgalmazását segítő költségvetési támogatások összege és szerkezete az elmúlt tíz évben, millió forint

Megnevezés		1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Beruházási célprogramok támogatása		1 430	2 433	2 445	2 283	3 076	3 517	3 446	4 851	7 152	7 060
6.	Meliorációs és öntözésfejlesztési támogatás ^{b) f)}	980	1 219	1 446	1 283	1 776	2 117	1 391	2 275	1 452	1 452
7.	Agrár-infrastrukturális célprogram		642								
8.	Erdőtelepítés, erdőszerkezet-átalakítás támogatása ^{f)}	450	572	1 000	1 000	1 300	1 400	2 055	2 576	5 700	5 607
Támogatási célelőirányzatok és egyéb támogatás		5 445	9 305	3 619	17 909	22 926	35 184	29 759	32 856	64 536	73 943
9.	Agrárgazdasági beruházások támogatása ^{c)}	4 000	7 000	3 200	15 398	19 760	30 360	26 275	27 728	55 645	64 863
10.	Erdészeti közcélú feladatok támogatása ^{d)}		200	300	200	200	300	392	979	1 230	1 230
11.	Erdei vasutak működési támogatása	20	45	51	58	65	65	98	103	110	110
12.	Jóléti, parkerdő fenntartásának támogatása	65	65	68	79	85	83	91	201	210	207
13.	Nem biztosítható elemi károk enyhítése ^{e)}	650					1 978	259	23	25	
14.	Mezőgazdasági földhasznosítás (területfejlesztési alapból)	710	1 995								
15.	Agrárinformatika, farmgyakorlat, egyéb célok támogatása		0	0	300	250	200	224	362	280	225
16.	Állatkártérítés	..	..	..	1 875	2 566	2 199	2 419	1 487	1 487	2 237
17.	Vidékfejlesztési célfeladatok						..	..	1 973	5 549	5 072
18.	Költségvetési támogatások összesen	51 930	74 424	73 081	92 697	87 364	110 879	131 923	134 728	190 861	200 164

10. melléklet folytatása

A mező- és erdőgazdálkodást, élelmiszer-feldolgozást és termékeinek forgalmazását segítő költségvetési támogatások összege és szerkezete az elmúlt tíz évben, millió forint

Megnevezés		1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Saját befizetési kötelezettséggel fedezett kiadások (tagdíj, járulék, visszatérítés, stb.)		282	9 503	8 088	6 523	5 399	16 133	12 473	5 857	3 417	12 939
1.	Piacra jutási támogatás megtérülése						5 440	4 355	408	274	1 417
6.	Meliorációs és öntözésfejlesztés							224	-9	7	-5
8.	Erdőtelepítés, erdőszerkezet-átalakítás						13	-1	30	-142	98
9.	Agrárgazdasági beruházások ^{c)}	-482	6 954	3 820	2 047	-255	4 596	1 009	397	175	1 246
10.	Erdészeti közcélú feladatok ^{d)}	531	2 013	2 358	2 301	3 177	3 032	3 281	2 582	3 549	4 313
12.	Jóléti, parkerdő fenntartásának támogatása									-80	56
15.	Agrárinformatika, farmgyakorlat, egyéb célok támogatása				-10	102	20	8	15	-17	8
16.	Állatkártérítés	..	..	..		8	-251	397	-378	-771	10
17.	Vidékfejlesztési célfeladatok								-511	-3 357	1 307
19.	Termőföld minőségének védelme, hasznosítása	24	21	1 096	846	1 325	1 506	1 587	1 666	1 970	2 291
20.	Állattenyésztési feladatok	96	334	568	939	639	888	871	843	1 067	1 093
21.	Halgazdálkodási tevékenység	42	91	111	197	115	169	174	185	212	248
22.	Vadgazdálkodási tevékenység	72	90	134	203	287	719	568	627	531	856
23.	Kiadás összesen	52 212	83 926	81 168	99 219	92 763	127 012	144 395	140 585	194 278	213 103
Mezőgazdasági termelők adósságrendezési programja, elemi kár enyhítése											59 948
Mindösszesen		52 212	83 926	81 168	99 219	92 763	127 012	144 395	140 585	194 278	273 051

a) Agrártermelési és piaci támogatások 1993-ig együtt.

b) Mező- és erdőgazdasági infrastrukturális beruházás.

c) Mezőgazdasági Fejlesztési Alap 1995-ig visszatérítési kötelezettséggel.

d) Országos Erdészeti Alap 1994, 1995-ben.

e) Sáskajárás, húsembargó, jég- és viharkár, belvív, árvíz.

f) Támogatási célelőirányzat 1999-től.

g) Agrárgazdasági kezességvállalással együtt 2001-től.

Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv 2000. KSH, Budapest, 2001.

Mezőgazdasági statisztikai évkönyv 2001. KSH, Budapest, 2002. 62-63. p.

11. melléklet

Beruházások alakulása a gazdasági szervezetekben

Év	A beruházások			Építési beruházás	Gépberuházás
	értéke folyó áron, milliárd forint	volumenindexe	árindexe		
		előző év = 100,0		értéke folyó áron, milliárd forint	
Mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás					
1998	76,7	111,6	110,9	29,0	42,3
1999	79,4	97,8	107,3	26,9	38,1
2000	76,8	89,3	108,3	26,8	34,5
2001	92,5	113,2	106,5	19,8	38,1
2002	95,9	102,1	101,1	..	..
Ebből: mezőgazdaság					
1998	60,7	..	..	23,1	34,3
1999	60,5	..	..	19,6	27,5
2000	58,6	..	..	14,9	31,5
2001	78,5	..	..	16,0	33,4
Halászat					
1998	0,8	205,2	110,5	0,6	0,2
1999	0,7	77,7	109,1	0,4	0,4
2000	1,0	123,1	108,4	0,6	0,3
2001	0,8	77,0	107,9	0,5	0,3
2002	0,6	69,9	101,7	..	..

Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv, 2000. KSH, Budapest, 2001. 18-19. p. Beruházások alakulása a mezőgazdaság gazdasági szervezeteiben

Agrárgazdasági statisztikai zsebkönyv, 2001. KSH, Budapest, 2002. 11.p.

A mezőgazdaság, vadgazdálkodás és erdőgazdálkodás gazdasági szervezeteinek a beruházása folyóáron számolva 1998 és 2000 között inkább stagnált, mint nőtt, volumene pedig csökkent. 2001-ben a beruházási kedv megugrott, folyóáron számolva 92,5 milliárd forintot fordítottak beruházásokra, 20 százalékkal többet, mint az előző évben. 2002-ben viszont alig nőtt a beruházásokra fordított összeg.

Az állóeszköz-beruházása és a mezőgazdasági számlák állóeszköz-felhalmozási adatai között számottevő a különbség. A mezőgazdasági szféra beruházási összege 1998-ban 49 százaléka, 1999-ben 46 százaléka, 2000-ben és 2001-ben pedig – az előző évihez viszonyított 20 milliárd forintos, 34 százalékos növekedés ellenére – 39 százaléka volt a mezőgazdasági számlák szerinti tőkefelhalmozási összegnek. A beruházás statisztika mezőgazdaságra vonatkozó adatai csak a mezőgazdaságba sorolt gazdasági szervezetek körét fedik le, míg a mezőgazdasági számlák adatai a mezőgazdasági tevékenységet végző összes szervezet (gazdasági szervezet és egyéni gazdaság) mezőgazdasági célú állóeszköz-felhalmozására vonatkozik. Azaz az adatok szerint ez azt jelentené, hogy míg 1998-ban az épület-beruházások 76 százalékat a mezőgazdaság gazdasági szervezetei

valósították meg, addig 2000-re ez arány 38 százalékra, majd 2001-ben 34 százalékra mérséklődött. Hasonló mértékű szerkezetváltozást jeleznek az adatok a gépberuházások terén is. Míg a mezőgazdaságba sorolt gazdasági szervezetek gépberuházásai a teljes mezőgazdasági termelés gép és egyéb eszközei bruttó felhalmozásának 1998-ban még 78 százalékát tette ki, ez az arány 2001-ben már alig 37 százalék volt. Vagyis – ha mindkét adatot figyelembe vesszük – **számottevő élénkülés elsősorban az egyéni gazdaságokban – és a mezőgazdaságon kívüli besorolású szervezetekben – következett be.**

12. melléklet

A mezőgazdasági termelés támogatottsága

Megnevezés	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Száz forint bruttó termelési értékre jutó költségvetési támogatás *	12,2	15,7	11,4	10,7	9,3	11,9	13,3	12,1	14,2	19,7
Száz forint bruttó termelési értékre jutó folyó vállalkozói támogatás	10,6	11,7	9,4	7,8	6,1	6,8	9,1	8,3	8,7	8,7
Száz forint folyó termelőfelhasználásra ¹ jutó folyó vállalkozói támogatás	15,6	17,6	15,2	12,5	10,0	11,4	14,5	12,8	13,6	12,8
Száz forint folyó termelőfelhasználásra ² jutó folyó vállalkozói támogatás						11,0	14,1	12,7	12,7	12,0
Száz forint beruházási értékre ³ jutó beruházási támogatás	27,5	38,4	18,9	38,3	36,9	43,7	37,1	41,9	69,6	
Száz forint hozzáadott értékre ¹ jutó támogatás	38,1	47,1	30,3	28,9	23,8	29,4	35,8	35,0	39,9	61,6
Száz forint hozzáadott értékre ² jutó támogatás *						31,0	37,9	35,3	45,6	72,3
Száz forint hozzáadott értékre ¹ jutó folyó vállalkozási támogatás	32,9	35,2	25,1	21,1	15,7	16,7	24,4	24,1	24,5	27,1
Száz forint hozzáadott értékre ² jutó folyó vállalkozási támogatás						17,6	25,9	24,3	28,0	31,8

*/ 2002-ben a 60 milliárd forint adósságrendezi támogatás nélkül a száz forint bruttó termelési értékre jutó költségvetési támogatás 15,4 forintot, a száz forint hozzáadott értékre jutó támogatás pedig 56,3 forintot tett ki.

1/ A termelő-felhasználás, illetve hozzáadott érték a KSH 2001-ig alkalmazott számításai szerint (Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv 2001. KSH, Budapest – 1.9. fejezete). A 2002. évi adatot az új számítás szerint megállapított összegek indexeivel közelítettük.

2/ A termelő-felhasználás, illetve hozzáadott érték a KSH 2002. évtől alkalmazott, az 1998. évtől közölt számításai szerint.

3/ A mutató értéke magas, mivel a beruházási értékek között csak a gazdálkodó szervezetek mezőgazdasági beruházásai szerepelnek.

Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – kötetei alapján számolva.

A főbb növények fajlagos hozamai az elmúlt tíz évben

Me.: tonna/hektár

Megnevezés	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	1993-1997	1998-2002	1998-2002. évi az 1993-1997. évi százalékában	2003+
Gabonafélék	3,09	3,99	4,05	4,00	4,79	4,57	4,72	3,60	4,87	4,27	3,98	4,41	110,6	3,05
Búza ^a	3,05	4,59	4,16	3,28	4,21	4,14	3,59	3,60	4,31	3,51	3,86	3,83	99,3	2,63
Kukorica	3,50	3,85	4,43	5,61	6,41	5,95	6,38	4,15	6,22	5,05	4,76	5,55	116,6	3,94
Árpa	2,64	3,67	3,56	2,83	3,59	3,54	3,12	2,77	3,53	2,82	3,26	3,16	96,9	2,38
Rozs	1,66	2,16	2,19	1,65	2,26	2,08	2,03	2,00	2,37	1,96	1,98	2,09	105,2	1,45
Zab	1,82	2,31	2,59	2,34	2,59	2,56	2,54	1,67	2,45	2,16	2,33	2,28	97,7	1,50
Cukorrépa	22,95	31,98	33,95	39,59	37,68	41,96	44,54	34,35	43,78	41,08	33,23	41,14	123,8	34,97
Napraforgó	1,66	1,60	1,60	1,82	1,22	1,68	1,52	1,62	1,96	1,86	1,58	1,73	109,4	1,92
Dohány	0,92	1,39	1,56	1,63	1,67	1,87	1,86	1,70	1,62	2,01	1,43	1,81	126,4	..
Silókukorica	8,95	16,97	20,28	23,32	25,39	26,71	28,09	16,27	23,00	21,67	18,98	23,15	121,9	..
Lucernaszéna	3,83	3,32	4,35	5,03	4,96	5,09	5,45	4,24	5,42	4,48	4,30	4,94	114,8	..
Gyepszéna				1,24	1,49	1,24	1,32	1,10	1,50	..	1,37	1,29	..	..
Burgonya	13,31	12,77	15,78	17,79	16,28	18,85	18,39	15,29	21,28	18,28	15,19	18,42	121,3	16,97
Vöröshagyma	13,45	14,68	17,84	20,65	18,01	19,35	17,81	18,69	24,70	20,13	16,93	20,14	119,0	..
Zöldborsó ^b	5,33	9,86	10,01	3,46	3,77	4,37	3,89	3,24	5,21	4,04	6,49	4,15	64,0	..
Paradicsom	14,64	15,39	13,68	19,54	14,39	22,28	22,02	23,33	29,53	28,32	15,53	25,10	161,6	..
Alma	15,22	9,50	7,85	14,26	14,08	14,32	13,97	20,11	10,57	14,04	12,18	14,60	119,9	..
Szőlő	4,95	5,30	4,82	6,10	6,57	6,58	5,03	7,22	9,39	5,75	5,55	6,79	122,5	..

a) Durumbúzával együtt.

b) 1995-ig hüvelyes, 1996-tól szemes súlyban.

+ /Előzetes adat.

Forrás: Statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – kötetei;

Mezőgazdasági termelés 2003. KSH, Budapest, 2004.

14. melléklet

**A főbb növények fajlagos hozamai az Európai Unió tag- és tagjelölt
országokban
(2000-2002. évek átlaga)**

Me.: 100 kg/hektár

	Összes gabona	Kukorica	Napraforgómag	Cukorrépa	Burgonya
Belgium	82,4	112,2		647,4	442,7
Dánia	60,6			570,0	411,0
Németország	65,9	91,4	22,3	584,1	404,7
Görögország	32,8	89,4	13,1	652,0	243,3
Spanyolország	32,1	95,7	10,4	650,0	261,3
Franciaország	71,5	88,8	24,0	716,5	400,7
Írország	73,1			490,0	315,7
Olaszország	49,2	95,0	20,7	475,7	243,7
Luxemburg	54,1	80,7			315,0
Hollandia	75,4	93,7		580,5	442,3
Ausztria	57,0	94,2	25,6	631,4	299,0
Portugália	27,8	57,4	5,6	604,5	141,0
Finnország	33,3		3,1	343,2	250,3
Svédország	47,4			480,0	291,0
Nagy-Britannia	68,6		16,7	519,7	398,3
EU-15	56,2	90,7	17,0	594,8	362,3
Ciprus	16,1				195,9
Csehország	42,2	66,3	21,2	458,2	225,3
Észtország	20,8				154,7
Magyarország	41,6	51,7	18,2	398,9	218,8
Litvánia	26,8	28,6		337,0	140,5
Lettország	22,6			337,7	133,6
Málta	40,1				203,1
Lengyelország	29,6	61,0	14,1	378,9	182,8
Szlovénia	52,4	64,8	12,1	449,0	210,6
Szlovákia	35,0	44,8	18,2	382,7	154,7
Tagjelöltek összesen	31,4	53,1	18,4	326,6	179,4
EU-25 összesen	48,9	80,3	17,2	535,8	267,1
Magyarország					
- az EU-15 százalékában	74,3	57,1	107,0	67,5	60,6
- a tagjelöltek százalékában	132,1	96,9	99,0	140,0	123,8
- a kibővített EU-25 százalékában	85,2	64,2	105,3	75,5	82,5

Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv 2002. KSH, Budapest, 2003. 11.1-11.5. fejezet.

15. melléklet

Egy hektár megművelt területre jutó műtrágya-felhasználás, hatóanyagban

Me.: kilogramm

Ország	1995	1997	1998	1999
Magyarország	49	57	65	69
EU-15	202	203	204	202
Hollandia	584	543	515	503
Belgium és Luxemburg	383	373	371	365
Németország	234	237	243	254
Franciaország	252	256	249	244
Olaszország	167	160	157	156
Ausztria	158	165	165	156
Finnország	159	147	142	142
Spanyolország	100	111	128	125
Görögország	129	130	122	121
Portugália	84	91	96	88
Szlovénia	322	361	377	389
Lengyelország	104	119	108	106
Csehország	103	94	90	81
Szlovákia	67	67	75	56
Litvánia	39	46	47	50
Lettország	13	19	26	29
Bulgária	30	44	38	26
Románia	37	32	37	24
Világ összesen	86	91	92	94

Forrás: Nemzetközi statisztikai zsebkönyv, 2001. KSH, Budapest, 2002. 16.16. fejezet.

Állattenyésztés fontosabb mutatói az elmúlt tíz évben

Megnevezés	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Sertésenyésztés										
Egy anyakocára jutó vágósertés-termelés, kg	1 784	1 867	2 123	1 923	1 904	2 056	2 022	2 093	1 980	2 196
Élőszaporulat, ezer egyed	7 836	7 189	7 845	8 538	7 348	7 785	7 845	7 552	7 241	7 917
Elhullott sertés, ezer egyed	1 424	1 212	1 165	1 335	1 267	1 184	1 359	1 197	1 217	1 342
Elhullási arány, százalék ¹	9,3	9,9	9,5	9,8	10,0	9,3	10,2	9,3	10,1	10,5
Szarvasmarha-tenyésztés										
Egy tehenre jutó vágómarha-termelés, kg	384	329	307	286	277	246	250	294	258	259
Egy tehenre jutó tejtermelés, liter ²	4 613	4 660	4 893	4 846	4 985	5 362	5 310	5 335	5 516	5 722
Élőszaporulat, ezer egyed	420	385	378	368	363	367	360	341	331	346
Szaporulati arány, százalék ³	63	66	72	68	79	81	79	78	79	85
Elhullott szarvasmarha, ezer egyed	81	67	59	66	64	61	68	62	58	57
Elhullási arány, százalék ⁴	5,2	4,9	4,6	5,1	5,0	5,0	5,5	5,2	5,1	5,0
Juhtenyésztés										
Egy anyajuhra jutó vágójuh-termelés, kg	21	26	26	26	26	25	23	22	20	21
Egy juhra jutó gyapjútermelés, kg	2,3	3,1	3,5	3,3	3,4	3,6	3,7	3,6	3,4	3,3
Élőszaporulat, ezer egyed	1 015	825	818	767	713	744	763	903	915	900
Elhullott juhok száma, ezer egyed	170	120	98	101	94	96	104	100	102	108
Elhullási arány, százalék ⁵	6,1	5,8	5,6	5,8	5,9	6,0	6,2	5,4	5,0	5,3
Baromfi										
Egy tojóra jutó tojástermelés, darab	188	191	191	199	207	203	202	217	213	212

1/ Elhullás az év eleji állomány és az élőszaporulat összegének százalékában.

2/ Tejelő- és kettős hasznosítású átlagos tehenállományra jutó tejtermelés.

3/ Élőszaporulat az év eleji tehenre és a 18 hónapostól idősebb üszőállomány százalékában. 1997-től az év eleji tehen és előhasi üsző állományra számítva.

4/ Elhullás az év eleji állomány és az élőszaporulat összegének százalékában.

5/ Elhullás az év eleji állomány és az élőszaporulat összegének százalékában

Forrás: Statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – kötetei alapján.

Az állattenyésztés takarmány-felhasználása

Megnevezés	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	1993-1997	1998-2001
Tejtermelés, kg/ezer liter											
Mezőgazdasági társas vállalkozások											
Abrak	375	360	410	370	410	390	430	400	410	385	408
Ebből: kukorica	138	158	160	152	201	183	210	198	164	162	189
Széna	280	260	270	212	210	240	290	230	280	246	260
Erjesztett takarmány	1190	1220	1310	1500	1270	1390	1490	1360	1210	1298	1363
Zöldtakarmány	440	530	370	540	320	320	310	340	340	440	328
Részmunkaidős árutermelő kisgazdaságok											
Abrak	397	407	374	415	476	457	458	426	448	414	447
Széna	573	514	280	596	579	603	552	663	668	508	622
Erjesztett takarmány	391	302	553	518	542	542	565	665	558	461	583
Zöldtakarmány	1192	1050	954	1064	1218	1273	1014	949	1271	1096	1127
Marhahizálás, kg/kg											
Mezőgazdasági társas vállalkozások											
Abrak	4,34	4,13	4,63	4,26	4,22	3,93	4,15	4,10	4,19	4,32	4,09
Ebből: kukorica	2,25	2,28	2,25	2,43	2,56	2,70	2,49	2,53	2,55	2,35	2,57
Széna	2,93	2,71	2,35	2,53	1,7	2,18	1,78	2,90	2,95	2,44	2,45
Erjesztett takarmány	13,89	11,98	13,98	15,48	16,67	17,28	16,39	13,44	13,47	14,40	15,15
Zöldtakarmány	2,09	3,72	1,54	1,19	1,97	1,20	0,55	1,73	0,78	2,10	1,07
Részmunkaidős árutermelő kisgazdaságok											
Abrak	3,17	2,96	3,35	2,62	2,5	3,42	3,38	3,22	3,55	2,92	3,39
Széna	3,39	3,83	2,69	3,54	3,6	2,58	2,64	3,18	3,74	3,41	3,04
Erjesztett takarmány	2,34	2,78	2,19	2,12	2,45	3,20	2,10	1,73	1,80	2,38	2,21
Zöldtakarmány	0,92	1,73	0,89	0,67	1,45	1,96	0,71	0,59	0,98	1,13	1,06
Sertéshizálás, kg/kg											
Mezőgazdasági társas vállalkozások											
Abrak	3,99	3,90	4,03	4,27	3,84	3,80	3,80	3,71	4,03	4,01	3,84
Ebből: kukorica	1,88	1,83	1,14	1,67	1,77	1,75	1,70	1,68	1,56	1,66	1,67
Részmunkaidős árutermelő kisgazdaságok											
Abrak	4,27	3,39	3,47	4,03	3,42	3,66	3,88	3,56	3,91	3,72	3,75

Forrás: Agrárgazdasági statisztikai zsebkönyv, 1995; ... 2002. AKII, Budapest – kötetei alapján.

18. melléklet

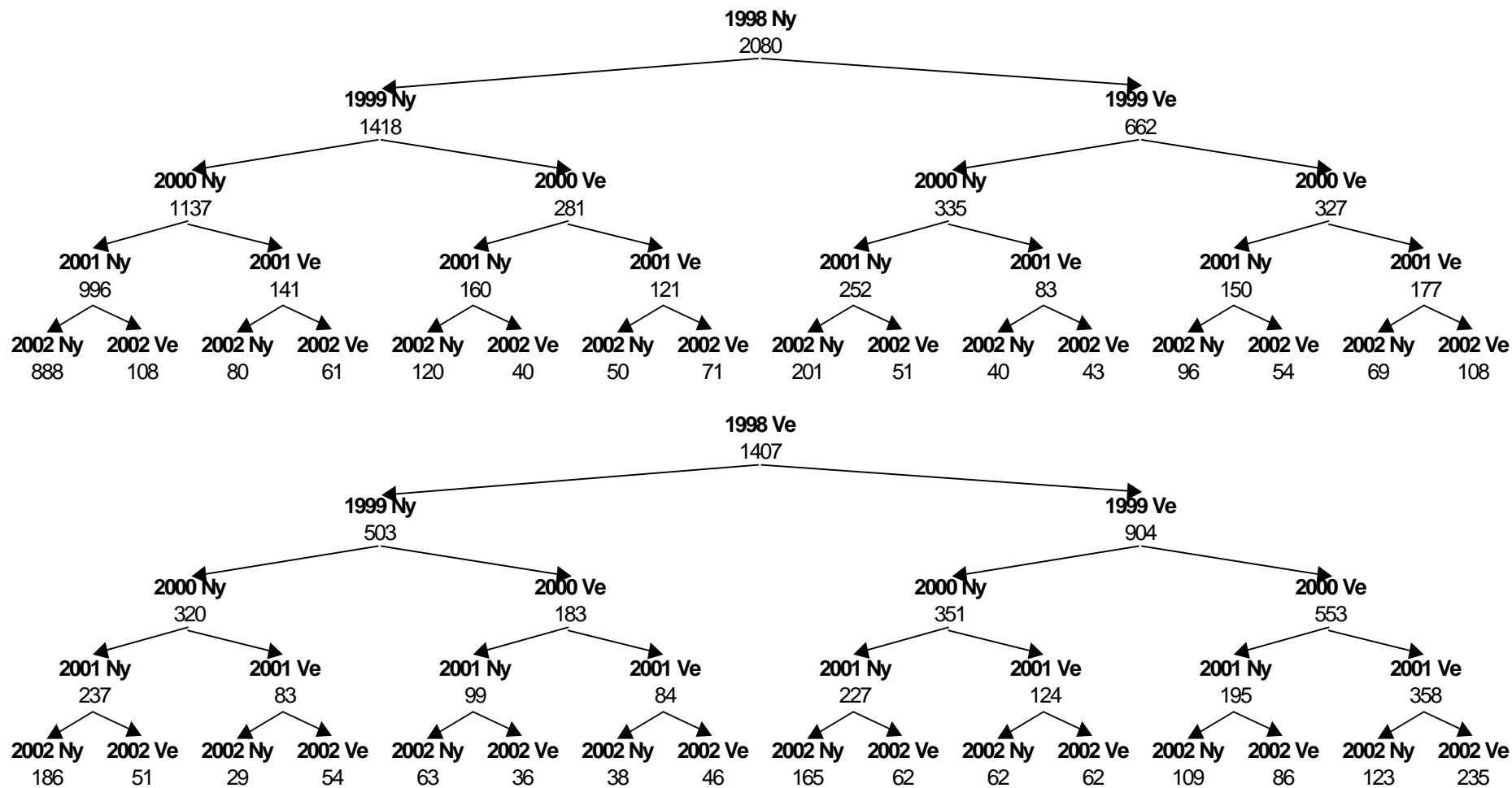
A kettős könyvvitelt vezető mezőgazdasági szervezetek főbb mutatói

Megnevezés	1993	1994	1995	1996	1997	1997 ¹	1998	1999	2000	2001	2002
Arbevétel arányos jövedelmezőség, százalék	-5,1	1,5	4,3	3,8	3,2	3,5	3,2	-1,1	0,8	4,0	4,8
Saját tőke jövedelmezősége, százalék	-4,5	1,6	5,6	5,7	5,1	5,6	5,4	-1,8	1,5	7,5	8,0
Eszközarányos jövedelmezőség, százalék	-3,1	1,1	3,8	3,5	2,9	3,2	2,9	-0,9	0,7	3,8	4,1
Termelési érték arányos jövedelmezőség, százalék	-5,8	1,7	5,2	4,5	3,8	4,2	4,0	-1,3	1,0	4,7	5,8
Munkajövedelmezőség, millió Ft/fő	0,31	0,52	0,71	0,82	0,92	0,94	1,07	0,89	1,13	1,64	1,91

Forrás: Saját számítás az APEH adatbázis alapján

¹A gazdálkodó szervezetek ágazati besorolása 1998. január 1-i hatállyal változott. A besorolást a vállalkozás fő tevékenysége határozta meg, amely a gazdálkodó szervezetek egy részében a korábbi években oly mértékben módosult, hogy elkerültek az élelmiszertermelő ágazatokból. Az összehasonlíthatóság érdekében az 1997. évi adatokat a korábbi és az új szerkezetben is közöljük.

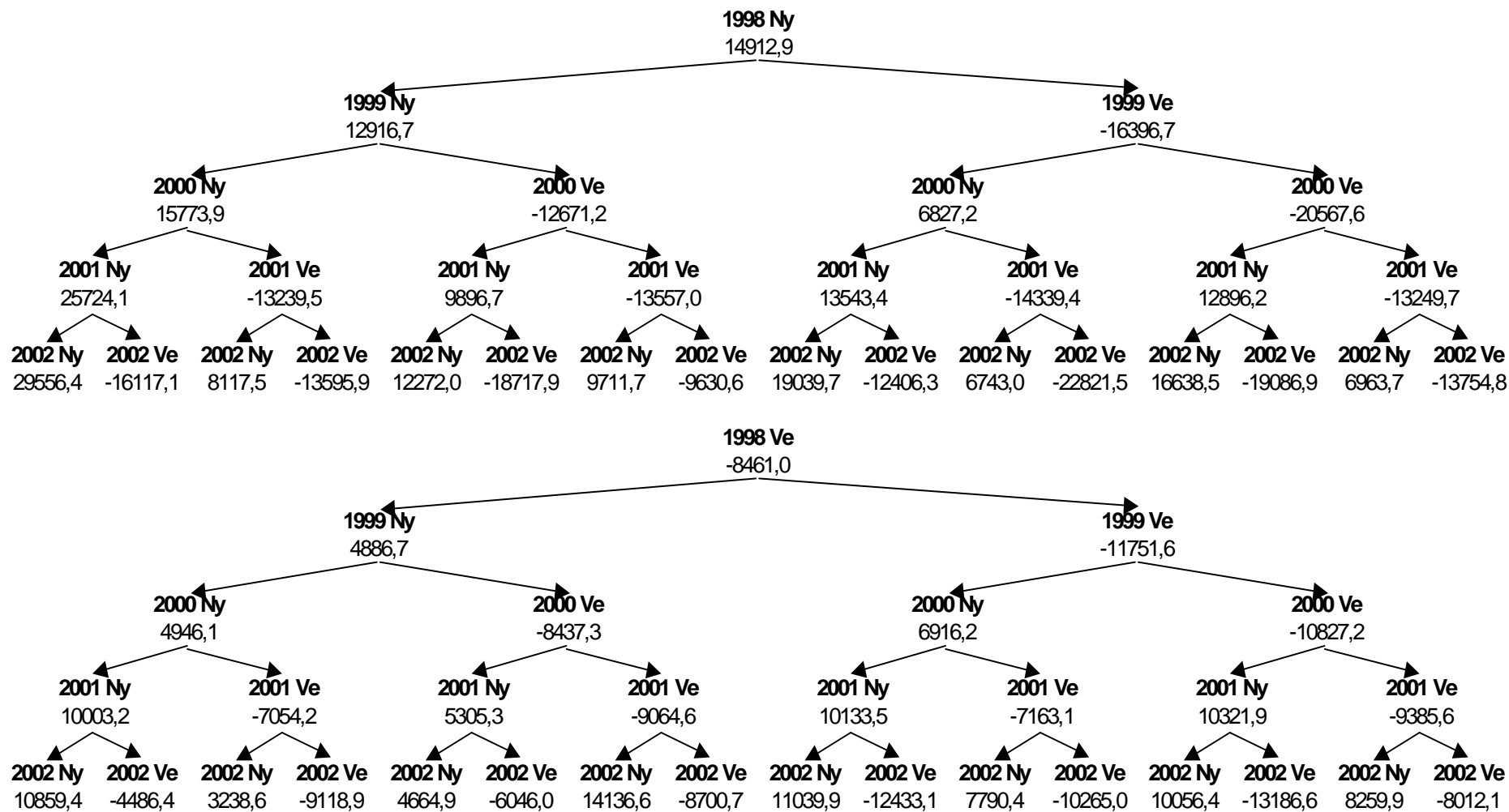
Mezőgazdasági szervezetek száma

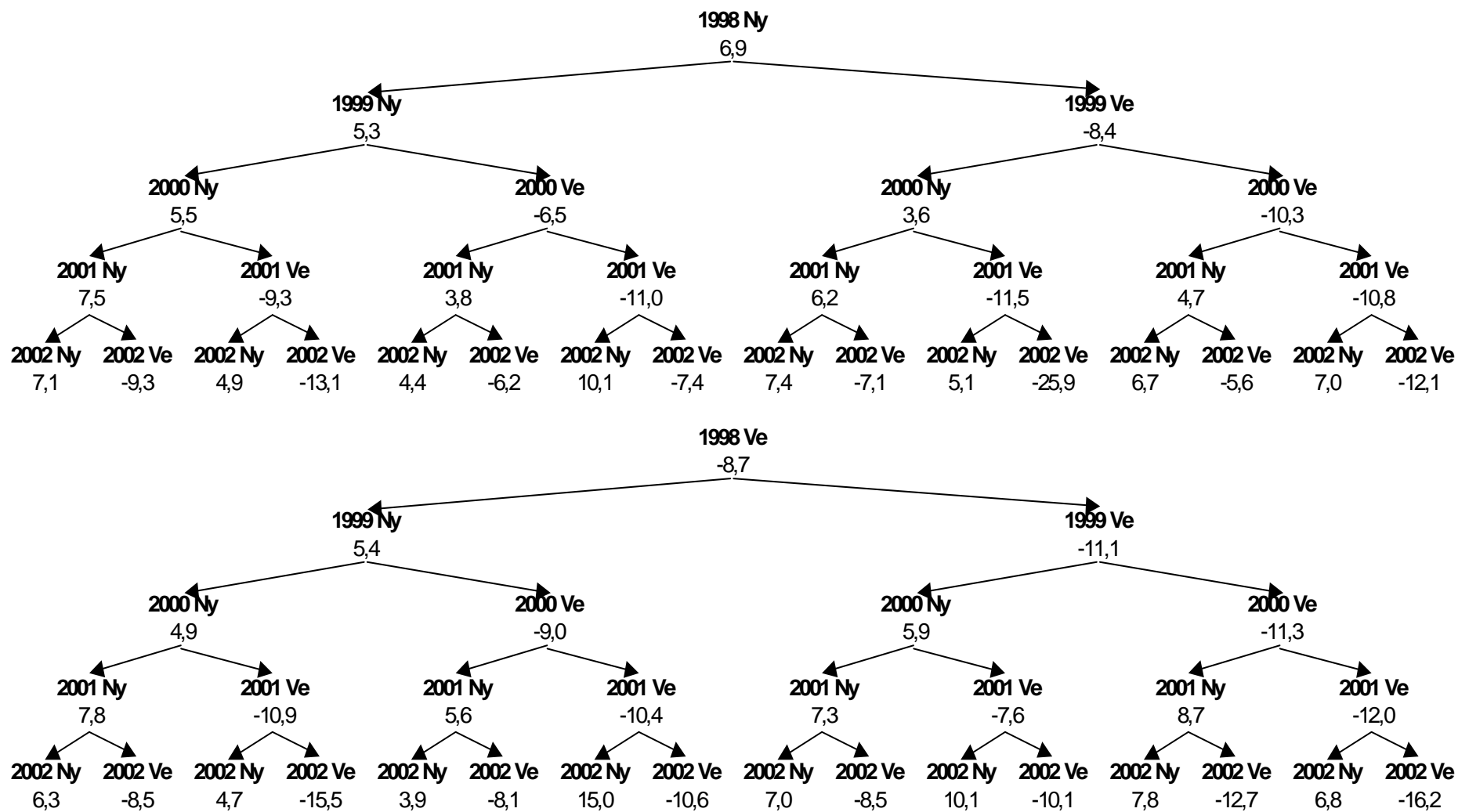
Ny= nyereséges; Ve= veszteséges

Egy gazdaságra jutó adózás előtti eredmény

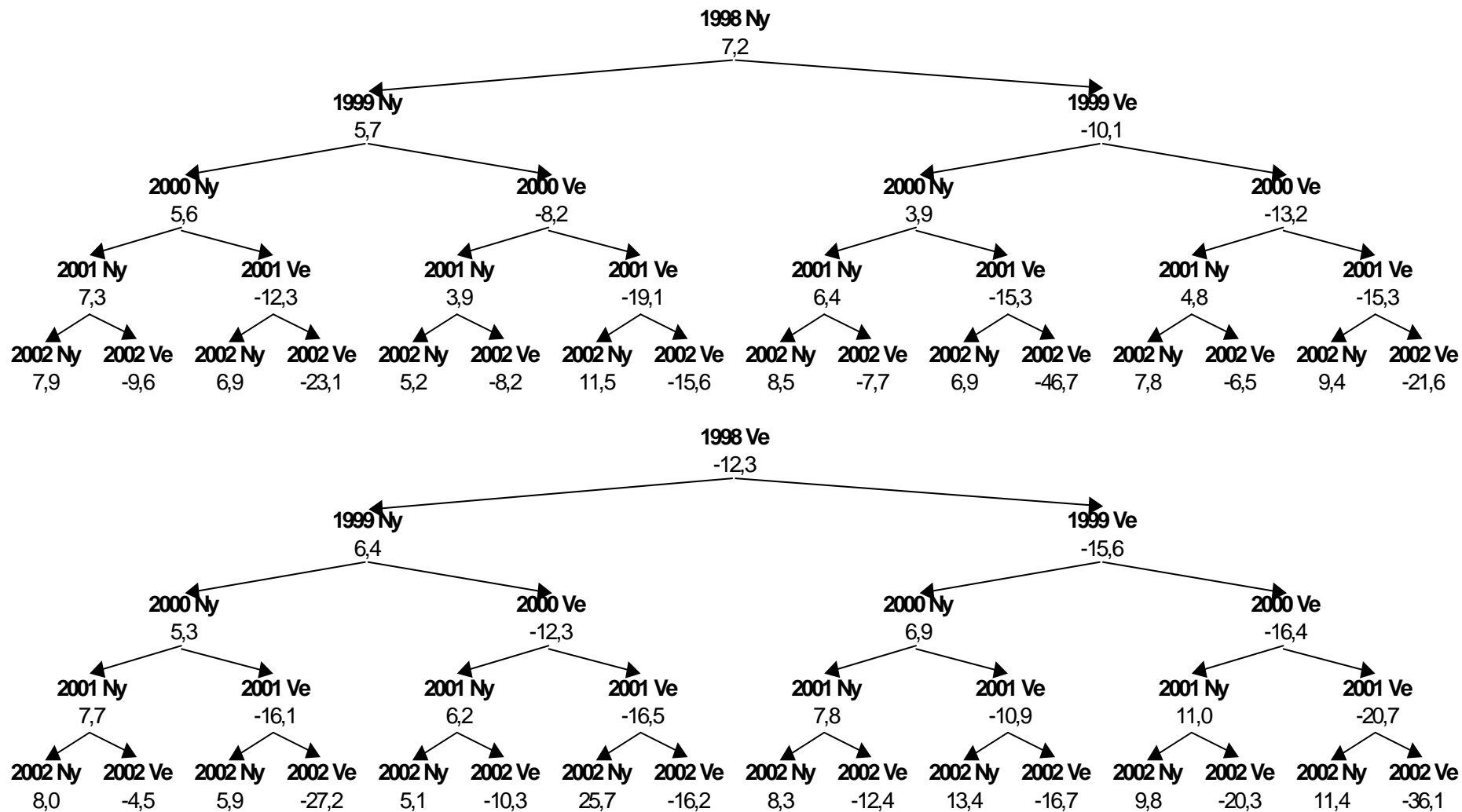
Me.: ezer Ft

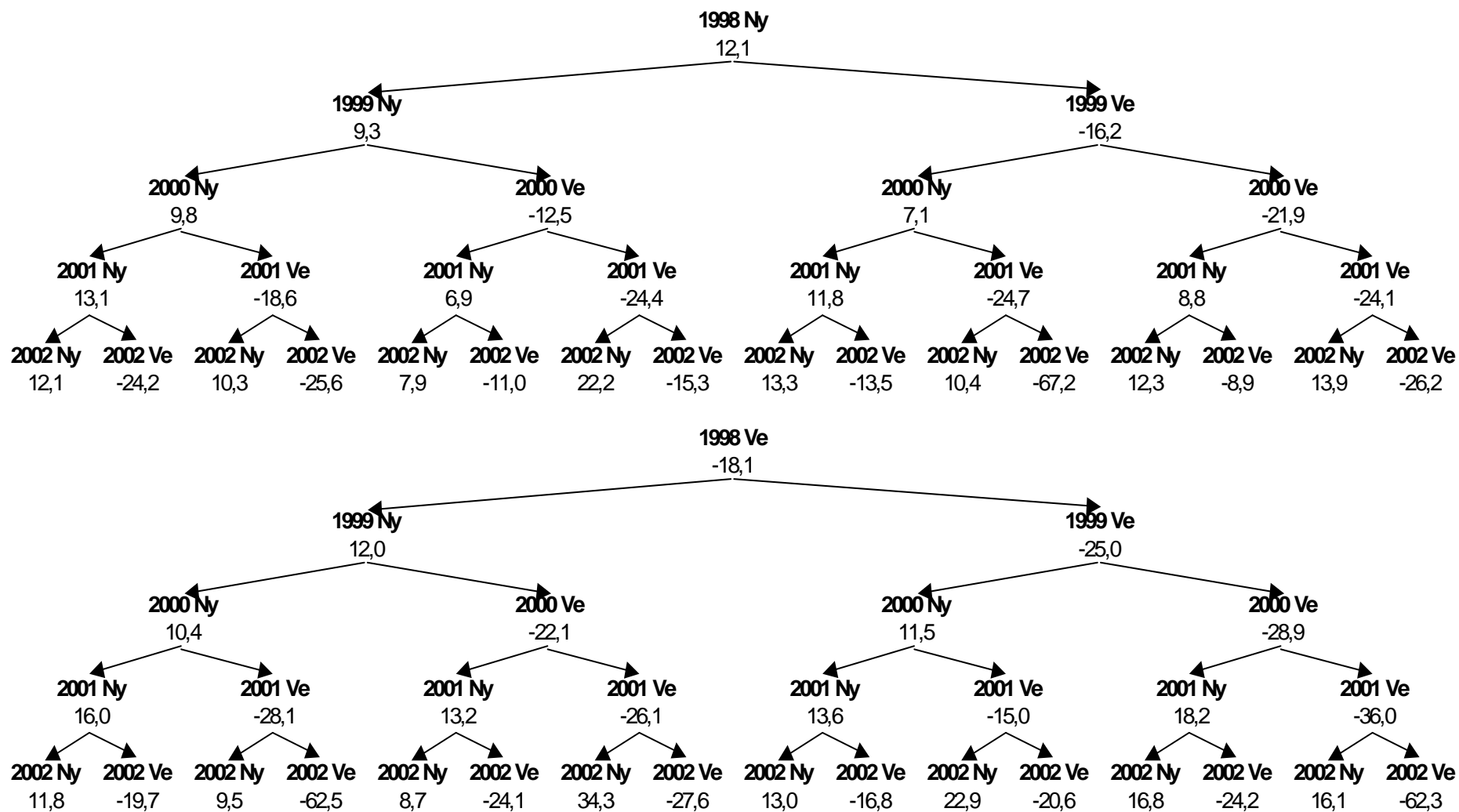
Eszköz arányos jövedelmezőség

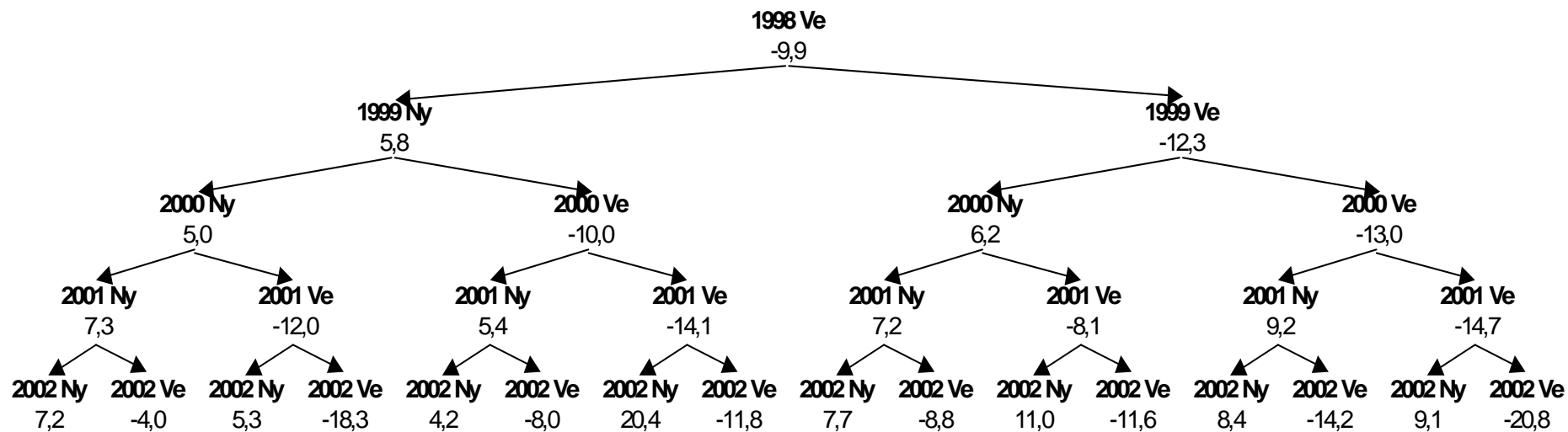
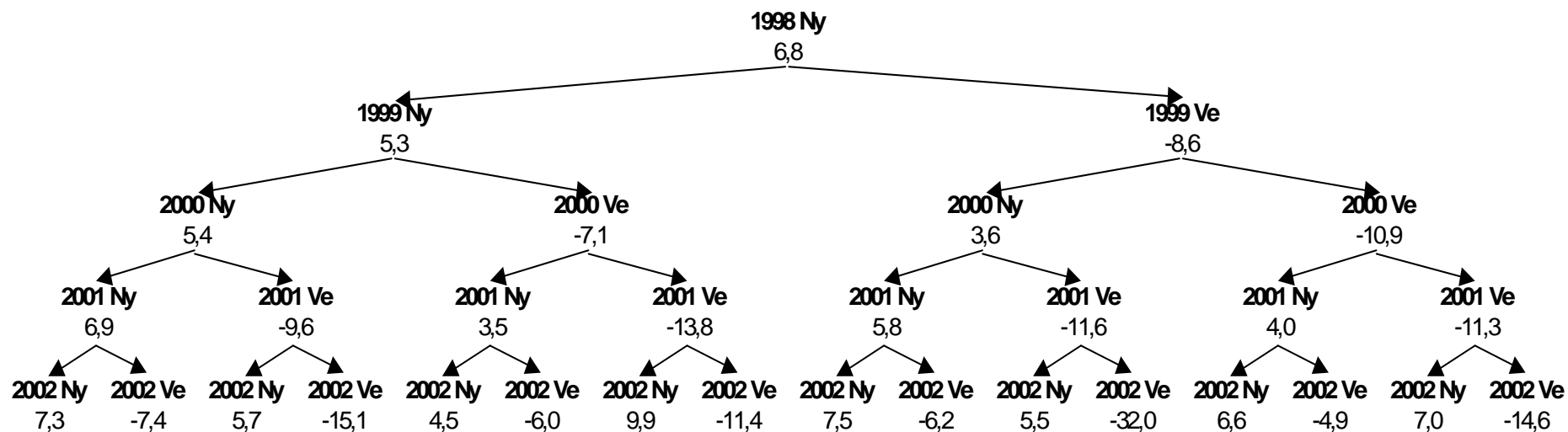
Árbevétel arányos jövedelmezőség

Saját tőke arányos jövedelmezőség

Költség arányos jövedelmezőség

A sorozatban eddig megjelent tanulmányok

1997

1997. 1. Dorgai László, Horváth Imre, Kissné Bársony Erzsébet, Tóth Erzsébet:
Az Európai Unió regionális politikája és hatása az új tagországokra
1997. 2. Glattfelder Béla, Ráki Zoltán, Guba Mária, Janowszky Zsolt:
Piacvédelmi lehetőségeink az Európai Unióhoz való csatlakozásunkig
1997. 3. Janowszky Zsolt:
A vetőmagtermelés helyzete és a piaci egyensúlyt befolyásoló főbb tényező
1997. 4. Alvincz József, Szabó Márton, Wagner Hartmut:
Változások az élelmiszeripari és kereskedelmi vállalatok világában
1997. 5. Gábor Judit:
Az importvédelem nemzetközi tapasztalata

1998

1998. 1. Wagner Hartmut:
A magyar agrár- és élelmiszeripari export piaci és termékszerkezete 1991-1996
1998. 2. Alvincz József, Borszéki Éva, Harza Lajos, Tanka Endre:
Az agrártámogatási rendszer EU és GATT-konform továbbfejlesztése (Az AGENDA 2000)
1998. 3. Ángyán József, Dorgai László, Halász Tibor, Janowszky János, Makovényi Ferenc, Ónodi Gábor, Podmaniczky László, Szenci Győző, Szepesi András, Veöreös György:
Az országos területrendezési terv agrárvonatkozásainak megalapozása
1998. 4. Kissné Bársony Erzsébet:
A keletnémet mezőgazdaság átalakulásának főbb tapasztalatai
1998. 5. Balogh Ádám, Harza Lajos:
A vagyon-, a tulajdon-, és a tőkeviszonyok változása a mezőgazdaságban
1998. 6. Lévai Péter, Szijjártó András:
Mezőgazdasági programok a cigányság körében
1998. 7. Vissyné Takács Mara:
A fontosabb iparinövény ágazatok helyzete és feladatai az EU szabályozás tükrében
1998. 8. Tóth Erzsébet:
A foglalkoztatás térségi feszültségei – megoldási esélyek és lehetőségek
1998. 9. Dorgai László, Hinora Ferenc, Tassy Sándor:
Területfejlesztés – vidékfejlesztés
1998. 10. Szőke Gyula:
A közraktárak lehetséges szerepe a magyar gabonapiaci politikában

1998. 11. Csillag István:
A gabonavertikum működése, növekedési tendenciái és a változás irányai
1998. 12. Szabó Márton:
A hazai élelmiszerfogyasztás szerkezetének változásai a 90-es években és a várható jövőbeli tendenciák
1998. 13. Guba Mária, Ráki Zoltán:
Az Európai Unió marhahús-termelésének közös piacsabályai és várható hatásuk a magyar marhahús-ágazatra
1998. 14. Alvincz József, Szűcs István:
Az élelmiszergazdaság szerkezete
1998. 15. Tanka Endre:
Agrár-finanszírozás a fejlett piacgazdaságokban (Adalékok és tanulságok)
1998. 16. Szűcs István, Udovecz Gábor (szerk):
Az agrárgazdaság jelenlegi helyzete és várható versenyelőjelei
1998. 17. Kukovics Sándor:
A tulajdoni, a vállalati és a termelési szerkezet, valamint a foglalkoztatási viszonyok átalakulása a magyar mezőgazdaságban
1998. 18. Erdész Ferencné:
Az almaágazat helyzete és fejlesztési lehetőségei a csatlakozási felkészülésben
1998. 19. Kartali János:
Magyarország és az EU közötti agrár-külkereskedelem a kilencvenes években

1999

1999. 1. Gábor Judit, Stauder Márta:
A kereskedelmi láncok és az élelmiszertermelők kapcsolatának változásai
1999. 2. Kürthy Gyöngyi, Szűcs István:
Az Európai Unióhoz való csatlakozás ágazati felkészülésének fejlesztési forrásigénye
1999. 3. Harza Lajos, Tanka Endre:
A vidékfejlesztés megújuló intézményi háttere
1999. 4. Wagner Hartmut:
Az exportfinanszírozás és exporthitel-biztosítás helyzete és szerepe a magyar agrárexportban
1999. 5. Guba Mária, Ráki Zoltán:
Az Európai Unióhoz való csatlakozás felkészülési tennivalói és fejlesztési-forrás igénye a baromfiágazatban
1999. 6. Orbánné Nagy Mária:
Az állati eredetű termékek külkereskedelmének lehetőségei és korlátai az EU-csatlakozásig

1999. 7. Vissyné Takács Mara:
A dohány ágazat vertikális integrációja Magyarországon és az EU-ban
1999. 8. Dorgai László, Stauder Márta, Tóth Erzsébet, Varga Gyula:
Mezőgazdaságunk üzemi rendszere, kezelésének tennivalói a követelmények és az EU tapasztalatainak tükrében
1999. 9. Szabó Márton:
Vertikális koordináció és integráció az EU és Magyarország tejgazdaságában
1999. 10. Juhász Anikó:
Vertikális koordináció és integráció a zöldség-gyümölcs szektorban
1999. 11. Ráki Zoltán, Guba Mária:
Az AGENDA 2000-ben előirányozott szabályozás várható hatása a szarvasmarha-ágazatban
1999. 12. Dorgai László, Miskó Krisztina:
A vidékfejlesztés finanszírozása az Európai Unióban
1999. 13. Burgerné Gimes Anna, Kovács Csaba, Tóth Krisztina:
A mezőgazdasági üzemek gazdasági helyzete
1999. 14. Alvincz József, Harza Lajos, Illés Róbert, Szűcs István, Tanka Endre:
Változások a gazdálkodás földviszonyaiban - Egy mikrofelvétel tanulságai
1999. 15. Kartali János, Juhász Anikó, Gábor Judit, Stauder Márta, Wagner Hartmut, Szabó Márton, Orbánné Nagy Mária, Vissyné Takács Mara:
A magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar EU-érettségének piaci és kereskedelmi vonatkozásai

2000

2000. 1. Udovecz Gábor (szerk.):
Jövedelemhiány és versenyképesség a magyar mezőgazdaságban
2000. 2. Kissné Bársony Erzsébet:
Az ökológiai gazdálkodás szabályozási rendszerének EU-konform továbbfejlesztése az AGENDA 2000 tükrében
2000. 3. Tanka Endre:
A földhasználat korszerűsítési igényei és lehetőségei
2000. 4. Guba Mária, Janowszky Zsolt, Ráki Zoltán:
A magyar juhászat hatékonyság-növelési esélyei és a szabályozás EU-konform továbbfejlesztése
2000. 5. Gábor Judit, Wagner Hartmut:
Élelmiszeriparunk rövid távú piaci kilátásai
2000. 6. Laczkó András, Szőke Gyula:
Az Agenda 2000 hatása az EU és a magyar gabonapiaci szabályozásra

2000. 7. Kartali János:
A magyar agrárküpiacokra ható világgazdasági tényezők (válságok, liberalizáció, nemzetközi egyezmények) alakulása
2000. 8. Stauder Márta:
Az élelmiszerek disztribúciós rendszerének fejlődése, különös tekintettel a kereskedelmi logisztikára
2000. 9. Popp József (szerk.):
Főbb mezőgazdasági ágazataink fejlesztési lehetőségei, különös tekintettel az EU-csatlakozásra
2000. 10. Popp József (szerk.):
Főbb agrárgazdasági ágazataink szabályozásának EU-konform továbbfejlesztése
2000. 11. Tóth Erzsébet:
Az átalakult mezőgazdasági szövetkezetek gazdálkodásának főbb jellemzői (1989-1998)
2000. 12. Szabó Márton:
Külföldi érdekeltségű vállalatok a magyar élelmiszeriparban és hatásuk az EU-csatlakozásra
2000. 13. Tóth Erzsébet (szerk.):
A mezőgazdasági foglalkoztatás és alternatív lehetőségei
2000. 14. Erdész Ferencné, Radócné Kocsis Teréz:
A zöldség-gyümölcs és a szőlő-bor ágazatok hatékonyságának növelése és szabályozásának EU-konform továbbfejlesztése
2000. 15. Alvincz József, Varga Tibor:
A családi gazdaságok helyzete és versenyképességük javításának lehetőségei

2001

2001. 1. Gábor Judit, Juhász Anikó, Kartali János, Kürthy Gyöngyi, Orbánné Nagy Mária:
A WTO egyezmény hatása a magyar agrárpolitika jelenére, jövőjére és teendőire
2001. 2. Hamza Eszter, Miskó Krisztina, Tóth Erzsébet:
Az agrárfoglalkoztatás jellemzői, különös tekintettel a nők munkkerő-piaci helyzetére (1990-2000)
2001. 3. Stauder Márta, Wagner Hartmut:
A takarmány termékpálya problémái
2001. 4. Juhász Anikó, Szabó Márton:
Az EU és Magyarország közötti agrárkereskedelem liberalizációjának hatásai
2001. 5. Erdész Ferencné, Laczkó András, Popp József (szerk.), Potori Norbert, Radócné Kocsis Teréz:
Az agrárszabályozási rendszer értékelése és továbbfejlesztése 2002-re

2001. 6. Kürthy Gyöngyi, Popp József (szerk.), Potori Norbert:
Az OECD tagországok mezőgazdaságának támogatottsága az új metodika alapján – különös tekintettel Magyarországra
2001. 7. Alvincz József (szerk.), Antal Katalin, Harza Lajos, Mészáros Sándor, Péter Krisztina, Spitálszky Márta, Varga Tibor:
A mezőgazdaság jövedelemhelyzete és az arra ható tényezők
2001. 8. Nyárs Levente:
A méhészeti ágazat helyzete és fejlesztési lehetőségei

2002

2002. 1. Orbánné Nagy Mária:
A magyar élelmiszergazdaság termelői és fogyasztói árai az Európai Unió árainak tükrében
2002. 2. Gábor Judit, Stauder Márta:
Az agrártermékek kereskedelmének új irányzatai, különös tekintettel az elektronikus kereskedelemre
2002. 3. Mészáros Sándor:
A magyar csatlakozás agrárgazdasági hatásainak összehasonlítása az EU modellszámításaival
2002. 4. Hamza Eszter, Miskó Krisztina, Székely Erika, Tóth Erzsébet (szerk.):
Az agrárgazdaság átalakuló szerepe a vidéki foglalkoztatásban, különös tekintettel az EU-csatlakozásra
2002. 5. Radóczné Kocsis Teréz:
Az Európai Unió új közös borspiaci rendtartásának termelési potenciált befolyásoló elemei és azok várható hatása a hazai termelőalapok változására
2002. 6. Dorgai László, Gábor Judit, Juhász Anikó, Kartali János, Kürthy Gyöngyi, Orbánné Nagy Mária, Stauder Márta, Szabó Márton, Wagner Hartmut:
A WTO tárgyalások magyar agrárgazdaságot érintő 2001. évi fejleményei
2002. 7. Nyárs Levente – Papp Gergely:
Az állati eredetű termékek feldolgozásának versenyhelyzete
2002. 8. Popp József:
Az USA agrárpolitikájának gyakorlata napjainkig
2002. 9. Juhász Anikó, Kartali János (szerk.), Wagner Hartmut:
A magyar agrár-külkereskedelem a rendszerváltás után

2003

2003. 1. Varga Tibor:
A támogatások költség-haszon szemléletű elemzésének lehetőségei

2003. 2. Dorgai László, Keszthelyi Szilárd, Miskó Krisztina:
Gazdaságilag életképes üzemek az Európai Unió modernizációs támogatásainak alkalmazása szempontjából
2003. 3. Alvincz József, Guba Mária:
Az egyéni mezőgazdasági termelők jövedelmének adóztatása
2003. 4. Hamza Eszter:
Agrárfoglalkoztatás hátrányos helyzetű térségekben – uniós lehetőségek gyakorlati alkalmazása
2003. 5. Orbánné Nagy Mária:
Az élelmiszerfogyasztás és a fogyasztói árak konvergenciája Magyarország és az EU között
2003. 6. Stauder Márta:
Az agrár- és élelmiszertermékek belföldi kereskedelme a kilencvenes években és napjainkban
2003. 7. Mizik Tamás:
Magyarország és az Európai Unió adórendszere – különös tekintettel a mezőgazdaságra
2003. 8. Popp József:
Az agrárpolitikák mozgástere a nemzetközi kereskedelem liberalizálásának tükrében

2004

2004. 1. Kartali János (szerk.):
A főbb agrártermékek piacra jutásának feltételei az EU-csatlakozás küszöbén (I. kötet: Növényi termékek)
2004. 2. Kartali János (szerk.):
A főbb agrártermékek piacra jutásának feltételei az EU-csatlakozás küszöbén (II. kötet: Állati termékek)
2004. 3. Antal Katalin, Guba Mária, Kovács Henrietta:
Mezőgazdaság helyzete az agrártörvény hatálybalépését követő időszakban

Előkészületben:

2004. 4. Nyárs Levente, Papp Gergely, Vóneki Éva:
A főbb agrártermékek piacra jutásának feltételei az EU-csatlakozás küszöbén

A kiadványok korlátozott példányszámban megrendelhetők a következő telefonszámon: Kamarásné Hegedűs Nóra: 06-1-476-3064

